

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM MEDII RECENTISQUE AEVORUM
SERIES NOVA
REDIGUNT A. PIRNÁT ET L. SZÖRÉNYI

STEPHANUS BRODERICUS
DE CONFLICTU HUNGARORUM CUM
SOLYMANO TURCARUM IMPERATORE
AD MOHACH HISTORIA VERISSIMA

EDIDIT
PETRUS KULCSÁR

*
ORATIO AD ADRIANUM VI.
PONTIFICEM MAXIMUM

EDIDIT
CSABA CSAPODI

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

STEPHANUS BRODERICUS
DE CONFLICTU
HUNGARORUM
CUM SOLYMAÑO
TURCARUM
IMPERATORE AD MOHACH
HISTORIA VERISSIMA

*
ORATIO

EDIDERUNT

P. KULCSÁR et Cs. CSAPODI

(Bibliotheca Scriptorum Medii
Recentisque Aevorum. Series Nova.
Tomus VI)

Stephanus Brodericus (Brodarics, ca. 1470–1539) anno 1526 episcopus Sirmiensis et cancellarius regis Hungariae Ludovici II. fuit, quo anno Hungari ad oppidum Mohács cladem fatalem a Turcis acceperunt. Is testis unicus oculatus extitit, qui hanc rem memoriae saeculorum mandavit opusculo suo in forma epistolae ad Sigismundum I. regem Poloniae datae redacto. Epistula auctoris manu propria scripta nusquam hodie inveniri potest aequae ac exemplar editionis anno 1527 Cracoviae typis impressae.

Orationis coram Adriano VI. pontifice maximo anno 1522 habitae unicum typis coaetaneis impressum exemplar Sibiliae in Bibliotheca Columbina invenitur.

Volumen hoc nostrum editione critica horum duorum textuum auxilium ad investigandam saeculi XVI historiam Hungaricam ferre conatur.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

STEPHANUS BRODERICUS

DE CONFLICTU HUNGARORUM CUM SOLYMANO TURCARUM
IMPERATORE AD MOHACH HISTORIA VERISSIMA

•

ORATIO AD ADRIANUM VI. PONTIFICEM MAXIMUM

BIBLIOTHECA SCRIPTORUM MEDII RECENTISQUE AEVORUM

CONDITA A LADISLAO JUHÁSZ

SERIES NOVA

TOMUS VI.

CONSILIUM EDITORUM

ST. BORZSÁK, T. KLANICZAY, P. KULCSÁR, L. MEZEY,
G. SZÉKELY

REDIGUNT

ANTONIUS PIRNÁT ET LADISLAUS SZÖRÉNYI

INSTITUTUM LITTERARUM
ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
SECTIO LITTERARUM RENASCENTIUM

STEPHANUS BRODERICUS

DE CONFLICTU HUNGARORUM CUM
SOLYMANO TURCARUM IMPERATORE
AD MOHACH HISTORIA VERISSIMA

EDIDIT

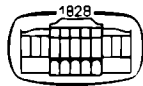
PETRUS KULCSÁR

*

ORATIO AD ADRIANUM VI.
PONTIFICEM MAXIMUM

EDIDIT

CSABA CSAPODI

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1985

ISBN 963 05 3837 7

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1985 · Petrus Kulcsár et Csaba Csapódi*

Printed in Hungary

INDEX

De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima	7
Introductio	9
De vita et opere auctoris	11
De manuscriptis et editionibus	12
De ratione editionis nostrae	19
Abbreviationes	19
Oratio ad Adrianum VI. pontificem maximum	61
Praefatio editoris	63
Annotationes	75
Ad Historiam verissimam	77
Ad Orationem	85
Index nominum	87

STEPHANUS BRODERICUS

De conflictu Hungarorum cum
Solymano Turcarum imperatore
ad Mohach historia verissima

EDIDIT

PETRUS KULCSÁR

INTRODUCTIO

DE VITA ET OPERE AUCTORIS

Stephanus Brodericus (Brodarics, Broderics, Broderith, Brodarith, seu Latine Brodaricus) — cuius opera saeculo XVI iam tum typis impressa in hoc volumine inveniuntur — circa annum 1470 in villa Polyána seu Jarosin in comitatu Kőrös nobili sed haud potenti genere natus est. Sumptibus Georgii Szathmári episcopi Quinqueecclesiensis Paduam, tum Bononiam studiorum causa petivit, annoque 1506 doctor iuris canonici in patriam reversus in cancellaria regia munus iniit, deinde secretarius a patrono assumptus est. Initio minoribus tantum beneficiis ecclesiasticis exornatus canonicus Zagrabiensis, Quinqueecclesiensis, Strigoniensis creatus est. Anno 1526 episcopus Sirmiensis, tum Quinqueecclesiensis, demum anno 1537 Vacienis ordinatus est. Eodem 1526 anno etiam munere cancellarii regis fungebatur. Saepius legatus ad exterarum nationes, immo ad ipsam Romanam curiam mittitur. De hac navitate oratio in hoc volumine edita praeclarum testatur. Superstes cladis ad Mohács acceptae primum partibus Ferdinandi, deinde regis Iohannis addictus est, sed semper studebat, ut otium et tranquillitas pacis pro integritate et salute regni Hungariae asservaretur. Quamobrem et cum hoste Turco de tributis pendendis et cum sectatoribus religionis a Luthero innovatae quodammodo convenire suasit. Sed maior pars virorum, qui eo tempore rebus gerendis praeferre, ab his consiliis abhorruerunt. Bonae utilesque animi indoles nil viro frugi illi ad auctoritatem augendam profuerunt. Consiliis de re publica repulsis se a negotiis publicis removit. Anno 1539 Vaciae mortuus est.

Ampliora opera litteraria non reliquit, epistularum autem orationumque auctor praestantissimus est habendus, quippe qui et facundia et arte scribendi componendique plurimum valens vir eruditissimus humaniorumque artium studiosissimus cognosci possit. Relatione cladis ad Mohács acceptae, quam in formam epistolae ad Sigismundum I. regem Poloniae redegit, res gestas tradere, causas earum aperire, rumores falsos et calumnias malignas refutare voluit. Situm opesque Hungariae aequae ac mores incolarum vere describit, opinionesque Cuspiniani interdum oppugnans, nusquam tamen veritatem egrediens crimen libertatis perdendae primoribus patriae aequae ac principibus Europae obicit. Ne in hostes quidem odio execrabili fertur, quamquam immaniter crudeliterque facta eorum acrioribus coloribus depingens aequum animum servare haud potest. Res atrox et materies horrenda bene lenteque composito scribendi generi, quod ab ira et studio alienum esse videtur, ita repugnant ut hac discordia rerum et verborum animus lectoris

capiatur. Brodericus ea potissimum, quae ipse vidit, enarrat, alio teste perraro et ad res tantum minoris momenti utitur. Veritas narrationis, praecipue ubi id tractatur quomodo Hungari se ad bellum ingruens praeparaverint, aliis fontibus satis comprobatur.

Unum et unicum opus a teste superstitute cladis confectum iure semper magni aestimabatur, fonsque litterarius fide dignissimus et integer et excerptus et in alium sermonem conversus iterum atque iterum a viris doctis excudi curabatur. Scriptor noster, cum primus quam plurimas causas rerum tunc gestarum quaerere omnesque eventus earundem referre conatus sit, merito ipsis posterioribus fuit exemplo. Ita praecursor historiae altero dimidio saeculi XVI in Hungaria efflorescentis appellari potest.

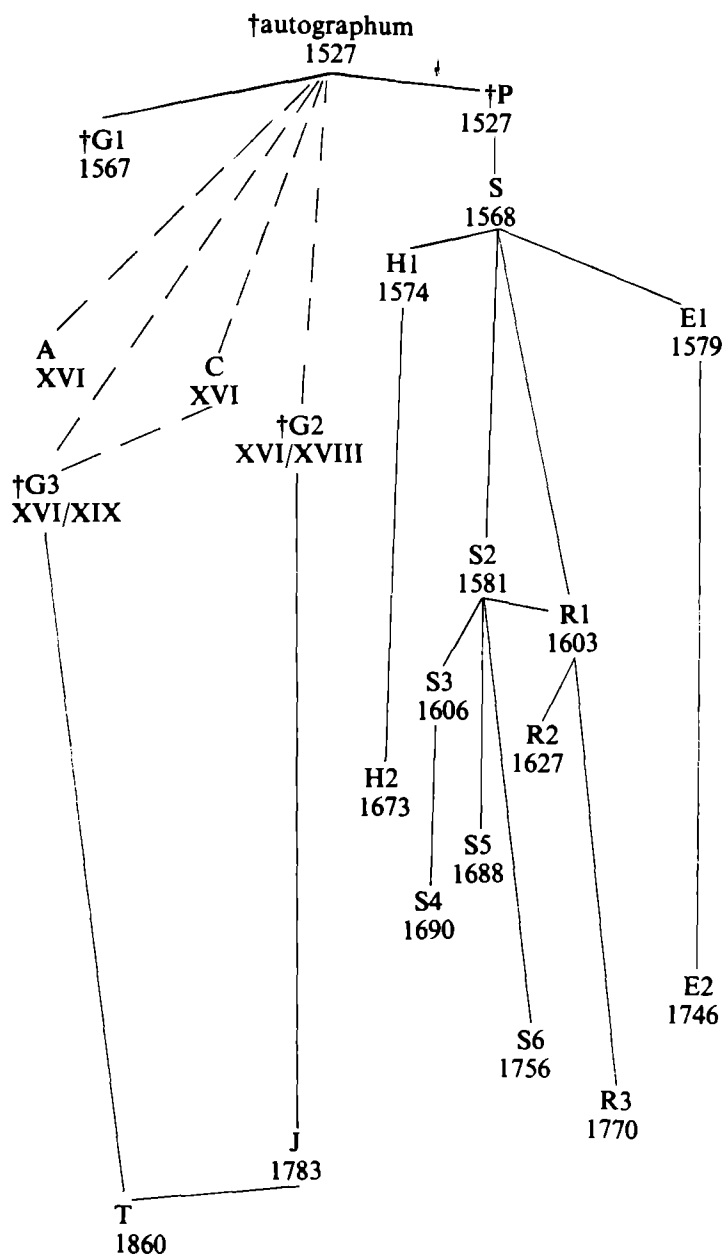
Auctor opusculum suum rei novitate attonitus haud multo post proelium; attamen non ipso anno 1526 sed 1527 exeunte mense Martio exaravisse videtur. Brodericus enim, ut supra scripsimus, clade accepta Ferdinando addictus esse coepit, a quo epistula anno 1527 die 18. mensis Martii data descivit. Res gestas regi Poloniae referens semper Iohannem regem Hungariae legitimum memorat, hunc unum regiae dignitati aptum dicit, hunc ab adversariis defendere studet, Ferdinandum vero regni aemulum aspernatur. Qua re libellus, ut nunc legitur, nec ante diem 18. mensis Martii nec post diem 18. mensis Aprilis, quo iam typis Cracoviae excusus prodiit, perfici potuit.

DE MANUSCRIPTIS ET EDITIONIBUS

Epistula auctoris manu propria scripta, quam ad Sigismundum I. regem Poloniae se adhortantem ac iubentem misit, ut princeps res vere cognosceret (vide Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 222. et p. 223.), nusquam inveniri potest. Chirographum illi ingenti corpori fontium aetatem Sigismundi I. illustrantium, quod Stanislaus Górski saeculo XVI collegit, atque hodie Varsoviae in Bibliotheca Nationali asservatum „Teki Górskiego” appellatur, insertum esse veri simile videtur. Quae collectio ordine temporis servata disposita est, sed epistula nostra caret. Górski anno 1567 totam congeriem manu scriptam in 27 volumina transscripsit, exemplumque epistulae saepe memoratae tomo sexto inclusit (†G1). Qui tomi extremo saeculo XIX in Bibliotheca Caesarea Petropolitana inveniebantur, deinde in Poloniam reportati tempore secundi belli mundani ad nihilum redacti sunt. Documenta Górskiana non semel excerpta in diversa collectanea manu scripta devenerunt, itaque fieri potest, ut epistula nostra in codicem Radzivillianum I. quoque transscripta sit, qui autem iam saeculo XVIII periiit. In codicem Radzivillianum II. documenta res Borusso-Polonicas inter annos 1509 et 1535 gestas illustrantia congesta erant, quorum numero etiam epistula nobis investiganda sine dubio infuisse noscitur (†G3), sed anno 1939 hic quoque interiit, aequae ac codex Cornicensis I. (†G2), cuius tamen exemplar a quodam viro ex familia Jabłoński sub fine saeculi XVIII exaratum (J) etiamnunc in Bibliotheca Kórnicka exstat. Anno 1860 collectio Górskiana una cum epistula nostra secundum exemplar J et codicem †G3, qui tunc editoribus adhuc praesto erat, typis impressa est (T).

Nec manuscriptum saeculo XVI exaratum et hodie Budapestini in Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae asservatum (A) silentio praetereundum est, quod item pars cuiusdam collectionis maioris fuit olim. Exemplar vero alterum,

STEMMA MANUSCRIPTORUM EDITIONUMQUE

licet non integrum, saeculi XVI (C) in possessione Bibliothecae Czartoryscianae Cracoviensis invenitur.

Quamquam omnes fere ampliores bibliothecas orbis terrarum precibus fatigavimus, editionem primam anno 1527 Cracoviae divulgatam (†P) nullo modo impetrare potuimus. Cuius verba itaque tantum ex editione anno 1568 a Iohanne Sambuco curata (S) coniectare possumus. Qui autem et in hac priore editione et in altera anno 1581 parata (S2) epistolam a Broderico contextam saepenumero immutavit, Praefationem auctoris (sententias nempe 1—10.) omittens, nomina et argumenta singula, in quantum potuit, corrigens, annotationes quasdam in textum addens etc. Posteriores editores ad unum omnes hunc secuti aut prima eius editione aut secunda retractata nitebantur, et ipsi nonnulla ad libitum immutabant. His editionibus utebantur etiam ii, qui opusculum Brodericianum ex Latino in alium sermonem verterunt. Iohannes Letenyei se quadam editione anno 1564 a Sambuco in lucem prolata usum esse affirmavit, quod tamen fieri nullo modo potuit, quia Sambucus epistolam hanc anno memorato nusquam edendam curavit. Letenyei fortasse annum 1568 scribere voluit, quamquam eum ne editione quidem anno 1568 impressa sed alia quadam anno 1690 publicata (S4) usum esse satis constat. Emericus quoque Szentpétery lectorem in errorem inducit editionem anno 1527 exaratam sibi exemplo fuisse scribens, nam sine dubio textum anno 1770 impressum (R3) in linguam Hungaricam transfert.

A

Clades Mohachiensis. Manuscriptum saec. XVI chartaceum, servatum in collectione Analectorum Bibliothecae Academiae Budapestinensis sub littera B. Continet foll. 1—11. numerata, id est pp. 443—463. numeratas. In fine sec. XVI possidebatur a quodam viro nomine Pécsi, cuius manu in p. 458. et p. 460. adnotationes historicae scribuntur. Complures praeterea emendationes in textu et in marginibus videri possunt. Textum integrum cum Praefatione habet.

†G1

Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi eius nominis primi regis Polonie et magni ducis Littvanie, Russie, Massovie domini . . . per Stanislaum Gorski Cracovien. et Plocen. canonicum . . . collecte et in tomos viginti septem digeste . . . Dat. Cracovie die octava mensis Septembris natalis mei anno Christi nati MDLXVII., etatis mee 78. Stanislaus Gorski.

Tom. VI. foll. 257—279: Stephani Broderici epi Sirmiensi Hungari de conflictu Ungarorum cum Solimanno Turcor. imperatore ad Mohác, in quo rex Ung. Ludovicus victus cum exercitu interiit, historia verissima.

Index quidam manu scriptus in Bibliotheca Academiae Budapestinensis sub n. 4945. asservatus („Lajstroma azon magyar historiát illető iratoknak, melyek a pétervári császári könyvtárban található”) ita docet. Collectio memorata saec. XIX exeunte in Bibliotheca Caesarea Petropolitana (sub nota Lat. Q. IV. 154.) re vera inveniebatur, unde vero, sicuti nos Bibliotheca Nationalis Leninopolitana certiores fecit, anno 1922 in Poloniam reportata tempore belli II. mundani perempta est.

†G2, J

Codex I. Kórnicensis (†G2) pervetustus sed aberratus, anno tamen 1783 a quodam viro ex familia Jabłoński Varsoviae in codicem J traductus. Hic Codex II. Kórnicensis (J) in Bibliotheca Kórnicensi Academiae Scientiarum Polonicae sub signo BK 225. hodie asservatur.

pp. 515—570: Stephani Broderici episcopi Sirmiensi Hungari de conflictu Hungarorum cum Solimano Turcorum imperatore ad Mohacz, in quo rex Ungarorum Ludovicus victus cum exercitu interiit, hystoria verissima.

Habet sentt. 1—10, versus „In mortem sermi Ludovici regis Hungariae Andreas Critius epus Plocen.” et sentt. 11—253.

†G3

Codex II. Radzivilianus a familia Raczyński olim possidebatur, sed a pyrobolis aëreis Varsoviae die 25. Septembris 1939 dissipatus est (v. Eduard Raczyński: Rogalin i jego mieszkańcy. Londyn 1964. pp. 10—12), antea tamen, anno nempe 1860, ad editionem T adhibitus fuit.

T

Acta Tomicianana. Tomus octavus . . . Continet A. D. MDXXXVI. [Poznań 1860.] pp. 231—253: De conflictu Ungarorum cum Turcis ad Mohacz verissima historia Stephani Broderici epi. Vesprimen. [!], cancellarii Ungarie. In hac pugna rex Ludovicus cum exercitu victus interiit.

Textum integrum habet. Litteras geminas *ae* et *oe* ad unum omnes in litteram *e* transscribit.

C

O kłesce [*del.* Władysława Jagiellonczyka] Ludwika króla węgierskiego z plemienia Jagiellońskiego pod Mohaczem w 1526 roku. Codex chartaceus saec. XVI. in 4°, charta papyrea compactus in Bibliotheca Czartorysciana Cracoviensi, Rkp 1365 II. Vide Stanislaus Kutrzeba: Catalogus codicum manu scriptorum musei principum Czartoryski Cracoviensis. Vol. II. Cracoviae 1909—1910. p. 181. n. 1365.

pp. 1—39: De clade Vlad Jagiellonski ad Varnam.[!] = sentt. 77—253. Litteras *ae* et *oe* in litteram *e* transscribit.

†P

De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz verissima historia rever. patris et domini Stephani Broderici Hungari episcopi Sirmien. et cancellarii divi Lodovici Hungariae et Bohemiae regis qui die XXIX. mensis Aug. anno a Christo nato MDXXXVI, suae vero aetatis XXIV. cum universo exercitu interiit, adiuncta M. Pyrserii Siles. epistola ad . . . Alexium Thurzonem. Impressum Cracoviae per Hieronymum Vietorem die XVIII. mensis Aprilis anno Domini MD. XXVII. 4°

Exemplar nullum invenitur. Ex Bibliotheca Ianociana descripsit G. W. Panzer: Annales typographici . . . Vol. VI. Norimbergae 1798. pp. 469—470, n. 180.

S

Antonii Bonfinii rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia ... Ioan. Sambuci Tirnaviensis ... opera ac studio nunc demum in lucem proferuntur una cum rerum ad nostra usque tempora gestarum appendicibus aliquot ... Basileae, ex officina Oporiniana, 1568.

pp. 757—774: Clades in campo Mohacz, in qua Ludovicus occidit, a D. Stephano Broderith olim procancellario descripta. = sentt. 11—253.

S2

Antonii Bonfinii rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia. His accessere Ioan. Sambuci aliquot appendices ... Omnia nunc denuo recognita, emendata et aucta per Ioan. Sambucum ... Francofurti, apud Andream Wechelium, M. D. LXXXI.

pp. 757—774: Broderithi descriptio recognita a Samb. = sentt. 11—253.

S3

Antonii Bonfinii rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia. His accessere Ioan. Sambuci aliquot appendices ... Tertium omnia recognita, emendata et aucta per Ioan. Sambucum. Hanoviae, typis Wechelianis apud Claudium Marnium et haeredes Ioannis Aubrii, M. DCVI.

pp. 757—774. idem est ac S2.

S4

Antonii Bonfinii historia Pannonica sive Hungaricarum rerum decades IV et dimidia libris XLV comprehensae ... Accedunt tractatus aliquot seu appendices variorum auctorum et rerum ... auctore Ioanne Sambuco. Editio haec postrema ... Coloniae Agrippinae, sumptibus haeredum Ioannis Widenfeldt et Godefridi de Berges, anno M. DC. LXXXX.

pp. 554—567. (recte 560—573.) idem est ac S2.

S5

Stephani Broderici narratio de proelio, quo ad Mohatzium anno 1526 Ludovicus Hungariae rex periit, cum commentario Ioh. Caspari Khunii. Argentorati, typis et sumptibus Ioh. Friderici Spoor, anno MDCLXXXVIII. Nonnulla exemplaria anno editionis carent.

pp. 1—72: Steph. Broderithi descriptio proelii inter Ludovicum et Solymanum ad Mohazium gesti recognita a Sambuco. = sentt. 11—253.

S6

Calendarium Iaurinense titolare et historicum ad annum Iesu Christi M. DCC. LVI. ... Annectitur huic Stephani Broderici historia cladis Mohácsianae sub Ludovico II. Hung. rege ... Iaurini, typis Gregorii I. Streibig, [1755]. Exempla separata foll. D1r—H2v exstant in quorum fol. D1r manu „Impressum typis Gregorii Streibig anno 1756 Iaurini” scribitur.

foll. D1r—H2v: Stephani Broderici regni Hungariae cancellarii cladis Mohácsianae sub Ludovico II. descriptio a Ioanne Sambuco olim recognita.

H1

Historicum opus in quatuor tomos divisum a D. Simone Schardio . . . , quorum tomus II . . . Ed. Nicolaus Cisner. Basileae, ex officina Henric-Petrian, M. D. LXXIII.

pp. 1177—1195. idem ac S.

H2

Schardius redivivus sive rerum Germanicarum scriptores varii olim a D. Simone Schardio in IV tomos collecti . . . opera Hieronymi Thomae Augustani. Tom. II. Giessae, ex officina Seileriana, typis Hampelianis, anno 1673.

pp. 218—229. idem ac S.

R1

Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum imperatoribus a capta Constantinopoli usque ad hanc aetatem nostram bello militiae gestarum exegeses . . . recensente Nicolao Reusnero . . . Francofurti, impensis Claudii Marnii et haeredum Ioannis Aubrii, M. DC. III.

pp. 17—47: De clade in campo Mohaz, in qua Ludovicus II. rex Hungariae et Boemiae occidit anno M. D. XXVI, narratio auctore Stephano Broderico procancellario. = sentt. 11—253, usque ad sent. 85. ex editione S, inde ex S2.

R2

Syndromus rerum Turcico Pannonicarum historiam centum et quinquaginta annorum complectens . . . Francofurti ad Moenum . . . anno MDCXXVII.

pp. 14—47. reimpressum immutatum ex editione R1.

R3

Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum imperatoribus a capta Constantinopoli usque ad annum MDC. bello militiae gestarum narrationes . . . recensente Nicolao Reusnero . . . Francofurti M. DC. III. Recusae Colocae M. DCC. LXX. Editio duas variantes habet, unam paginas 311, alteram 356 continentem, textus vero Brodericianus idem est ac R1.

pp. 17—48: De clade . . .

E1

Epitome rerum Hungaricarum velut per indices descripta auctore Petro Ransano . . . Impressum Ternaviae, eliminatione et relectione Lucae Peechi Pannonii, M. D. LXXIX. Editio duas variantes habet, vide exemplaria Bibliothecae Academiae Budapestinensis sub numeris RM II. 10a et RM II. 10b asservata, sed textus noster idem est.

fol. Y5v—Z8v: Regnum Ludovici regis in campo Mohach occisi. (Excerptum sine nomine auctoris.)

E2

Epitome rerum Hungaricarum velut per indices descripta auctore Petro Ransano . . . Annis ab hinc C LXVII impressa studio et opera Lucae Pecchi[!] Pannonii, nunc demum ob eius elegantiam recusa. Budae, typis Veronicae Nottensteinin, 1746. Nonnulla exemplaria cum variis assertionibus exstant.

pp. 281—298: Regnum Ludovici regis in campo Mohách occisi. Idem ac E1.

TRANSLATIONES IN LINGUAM HUNGARICAM

I.

Második Lajosnak Magyar ország' királyának a' mohátsi hartzon történtt veszedelme, mellyet meg-írtt, a ki ottan jelen volt, Broderits István, Magyar o. kantzellarius deákul, most pedig magyar nyelvre által-tett Letenyi János P. P. M. P. Budán, özvegy Landerer Katalin betűivel, 1795.

pp. 1—87: A' mohátsi veszedelemnek le írása Broderits István Magyar-Ország' kantzelláriussa-által. = translatio sentt. 11—253.

II.

Brodarics históriája a mohácsi vészről. Fordította ... Szentpétery Imre. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), 1903. Magyar Könyvtár 337.

pp. 6—53: A magyaroknak a törökökkel Mohács mezején vívott ütközetének igaz leírása. = translatio sentt. 11—253.

Reimpressum: Zrínyi Katonai Kiadó 1976, iterum eodem 1976 anno, tertium 1977 (ed. 2.) etc.

III.

A renaissance Magyarországon. Válogatta és a jegyzeteket írta Kardos Tibor. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961. Magyar Klasszikusok.

pp. 531—563: Brodarics István: Igaz leírás. Fordította Kardos Tibor. = translatio sentt. 11—253.

IV.

Humanista történetírók. Budapest, 1977, Szépirodalmi Könyvkiadó. Magyar Remekírók

pp. 289—328: Brodarics István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről. Fordította Kulcsár Péter. = translatio sentt. 1—253.

Ed. 2. in: Mohács emlékezete. Budapest, 1979, Európa Könyvkiadó et Bratislava, 1979, Madách Könyvkiadó pp. 11—48.

Praeter haec opera complura textum nostrum sive de originali sive de traductione quadam adhibentia cognita sunt, quae tamen sui iuris editiones haberi non possunt. Caspar Heltai suorum linguae Hungaricae Chronicorum (Chronica az magyaroknak dolgairól ... Colosvarot végeze Heltaj Gaspárné, 1575, foll. 205v—208v) caput de vita Ludovici II. e narratione Brodericiana excerpsit; Tarikh-i-Petševi (Ibrahim) hunc textum Hungaricum in linguam Turcicam convertit (ed. Constantinopoli 1866, vol. I. pp. 108—115), unde József Thúry in linguam Hungaricam reconvertit (in ephemeride Századok 1892, pp. 560—566). J. v. Hammer hunc textum ab Heltai conscriptum e lingua Turcica in Germanicam sub titulo „Auszug aus des Haiducken Nagy Geschichte des Mohacser-Feldzuges, erhalten in der osmanischen Geschichte Petschewi's (des Fünfkirchners)” traducens se opusculum Mathaei Nagy, in sent. 245. laudati, reddere credit (in. Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst 1827, pp. 77—79).

DE RATIONE EDITIONIS NOSTRAE

Nos manuscripta nobis patentia, nempe A et C et J, libros T et S horum aequivalentes, typis licet impressos, ad textum epistolae reconstruendum sequebatur. Annotationes criticae rationem scribendi (ti—ci, i—y—ÿ, c—k, ae—oe—e, t—th, adp—app, 50—L etc.) respiciunt, formam vero litterae (s—f, i—j etc.) et varietatem litterarum easdem voces significantium (ÿ—ij, u—v, uu—vv—w etc.) omittunt. Scripturam codicis C et editionis T, quoad litteras geminas *ae* et *oe* in litteram *e* transscribunt, non notamus. Abbreviationes etc. sine nota explicantur, litterae minutae grandesve et interpunctio notioni conveniunt.

Post textos annotationes partim ad narrationem intelligendam necessariae partim fontes et aliorum documentorum testimonia demonstrantes positae sunt.

Petrus Kulcsár

ABBREVIATIONES

a. corr.	ante correctionem
add.	addit
cf.	confer
cit.	citatus
corr.	corrigit, correctus
del.	delet, deletum
ed.	editio, edidit
fol.	folium
ins.	inserit, insertum
l. c.	locus citatus
marg.	margo
n	nota
n.	numerus
om.	omittit
op.	opus
p.	pagina
p. corr.	post correctionem
r	recto
ras.	rasura
s. l. et a.	sine loco et anno
sent.	sententia
tit.	titulus
tom.	tomus
v	verso
v.	vide
vol.	volumen
[...]	additamenta nostra
<...>	litterae emissae
<i>litterae cursivae</i>	verba nostra in annotationibus criticis

AD LECTOREM PRAEFATIO

1

Operae pretium fore putavi, si bellum, quod divus Ludovicus Hungariae et 2
Bohemiae rex, unicum hoc seculo nostro verae probitatis exemplum, cum
Solymano potentissimo Turcarum imperatore maiore animo ac necessitate quam
5 vel viribus vel eventu proxime gessit, et in quo interiit, breviter describerem eo etiam
consilio, quod video esse nonnullos, partim qui haec aliter, quam acta sunt, narrent,
partim qui nostros alius aliam ob causam criminari non cessent atque hunc
infelicem pugnae eventum non solitis rerum humanarum casibus sed nostrorum
culpaе falso adscribere nitantur. Miseram humanae calamitatis sortem, utpote 3
10 quae non solum ipsa per se sit satis gravis et erumnosa, sed etiam quod omnia, quae
vel fieri vel vitari potuisse videantur, soleant calamitatem passis imputari idque
quandoque per ludibrium! Nos quoque, ut video, et rex noster inclitus, qui caput 4
suum non dubitavit pro Christi religione et pro aliis Christianis ponere, de hoc tam
bono et sancto opere non solum non laudamur sed etiam lapidamur, et non saltem
15 misericordiam aliquam tantae nostrae miseriae ab iis, pro quibus haec passi sumus,
meremur, quibus, haud scio an aliud iure imputari possit nisi quod ab eo tempore,
quo Christi dei optimi maximi ductu ex Scythia venimus et fidem Christi professi
sumus, fuimus semper scutum et clipeus omnium aliorum Christianorum, et quod

1 Ad—praefatio J *om.* / praefatio T *om.*

2 A *precium* J *practium* / A *putavi fore* / T *Ungarie*

3 J *saeculo* / A *vere* T *rare*

4 JT *Solimano* / JT *Turcorum* / A *maiori* / ac J *et*

5 *et in quo interiit* J *om.*

6 quod A *quo* / esse A *om.* / A *narrant*

7 A *aliam*

8 J *ventum*

9 A *ascribere* J *asscribere*

10 A *sit per se* / quod A *om.*

11 A *potuerint* / videantur A *om.* / idque J *add. etiam*

12 quandoque A *add. etiam* / A *inclytus*

13—14 ponere—opere A *morti obicere*, ob hoc tam sanctum et bonum opus

14 J *sancto et bono*

15 A *misericordiae* / nostrae A *om.* / A *hiis* J *his*

17 J *Scythia*

18 fuimus T *om.* / A *clypeus*

in hoc praeclaro nostra sententia Christianitatis obsequio duos iam reges, ambos eadem Iagellonia stirpe prognatos, tot praeterea utriusque ordinis principes viros, tantum nobilitatis et militiae, tantam et tam innumerabilem populi multitudinem amisimus ipsis interim, si deo placet, bella plus quam civilia ac plus quam fraterna inter se gerentibus et uno in alium culpam huiusmodi bellorum referente. Potuissent, dicet aliquis, multa in hoc bello melius provideri; nos autem dicimus nullum adhuc fuisse neque ita potentem neque tanta felicitate praeditum vel regem vel populum, qui non adversam etiam aliquando fortunam sit expertus. Nos posthac etiam praeclare actum iri cum Christiana re publica putabimus, si reperiet nationem aliquam, quae eam per quingentos amplius annos suo sanguine et suo privato sumptu ab externis hostibus tueatur. Sed ut omissis his, licet iustissimis, querelis ad rem nostram redeamus, descripsimus haec re vera ita, ut ea agi vidimus. Si stilus videbitur, sicuti est, incomptior, scimus non deesse plures et in Hungaria et in Polonia natos, qui potuerunt haec, si voluerint, exornare, quod si faciant, tantum abest, ut molesto id animo simus laturos, ut eos ad id vehementer etiam hortemur et gratias eis simus hoc nomine acturi, dummodo non recedant ab hac rei gestae veritate; nobis satis fuerit illis materiam tantum dedisse rudem illorum dolabris et ascis levigandam et expoliendam.

Apposuius hic statim a principio nomina eorum, qui tunc maiores magistratus erant, quod per hos magna ex parte acta sunt omnia. Bene vale, lector optime, et boni omnia consule!

- 1 nostra sententia **AJ** *uncis inclusa*
2 **J** Iagellonia
3 **T** reiiciente
4 provideri **A** *del. in marg.* potuissent
5 tanta **T** tam
6 etiam **A** *om.*
7 **T** preclarum / iri **A** *add.* putabimus / cum **A** *ins.* / **A** re publica Christiana / putabimus **A** *om.* / **A** reperiret
8 eam **A** tam
9 ut **T** *om.*
10 **AJ** quaerelis **A** *corr. in querelis*
11 **A** stylus / sicuti est **A** sicut est *uncis inclusa* / **T** Ungaria
12 **T** volent / **J** facient
13 **A** animo id / eos **T** *add.* etiam / id **A** *add.* faciendum / etiam **T** *om.*
14 **J** ei / **T** sumus / **J** geste
15 **T** sat
16 **A** *a. corr.* leniendam / **A** *a. corr.* expoliendam
17—20 Apposuius—omnia **A** *om.*

Regnabat eo tempore, quo Hungariam Solymanus Turcarum imperator 11
validissimo exercitu est aggressus, qui fuit annus a Christi nativitate sextus et
vigésimus supra millesimum et quingentesimum, Ludovicus eius nominis secundus
Hungariae et Bohemiae rex, Vladislai Kazimiri ex Anna de Candale Galla filius, qui
5 patre in aetate pupillari amisso agebat eo tempore, quo bellum est ei per Turcam
motum, primum et vigésimum annum. Fuerat ei paucis mensibus ante patris 12
mortem desponsata Caroli imperatoris ac Ferdinandi archiducis Austriae soror
Maria, quam statim, ut ad annos pubertatis pervenerit, duxit in uxorem, sorore sua
natu maiore Anna eodem tempore Ferdinando in matrimonium tradita. Erat 13
10 Ludovicus iuvenis procerus forma corporis supra alios aequales egregia, naturae
singulari bonitate et praeclara indole virtutis ita insignis, ut, si eum ad maturiorem
aetatem pervenire contigisset, habuissemus in eo procul dubio longe optimum ac
praestantissimum principem. Ingenio erat miti admodum ac minime feroci, ad 14
omne rectum et honestum mire flexibili et sua etiam sponte proclivi, praeterea
15 armorum tractandorum, equitandi, venandi et alia huiusmodi iuvenilia ac militaria
opera exercendi studiosus, verax, constans et secreti, si quod ei credidisses,
tenacissimus. Erat eodem tempore regni comes palatinus, quem vocant, quae prima 15

1 T Ungariam / Hungariam—imperator S Solymanus Hungariam / A Solymannus J Solimanus /
imperator A *om.*

2 J velidissimo / et J *om.*

2—3 qui fuit—quingentesimum S anno 1526

4 J Ungariae T Ungarie / et Bohemiae J et Bohaemiae S Boemiaeque / A Wladislai / S Cazimiri JT
om. / S Caudale

5 A ammisso T orbatus / T Turcum

6 paucis A *add.* ante

6—7 S mortuum patrem

7 ac JT et

8 A pervenit ad annos pubertatis

9 tradita T data

10 A egregiae

13 J praestatissimum

14 A sponte etiam

15 ac S et

17 tenacissimus A observantissimus / eodem A eo / J temore / T comes palatinus regni / quem vocant
T *om.*

est a rege inter seculares dignitas, Stephanus Bathory superioris Stephani Bathory, qui sub Mathia rege impigre et magna cum laude rem Transsylvanicam administraverat, ex fratre Andrea nepos. Transsylvaniae praeerat Ioannes Zapoly 16 comes Scepusiensis, is, qui paulo post regnum est adeptus, a patre Stephano in amplissimis opibus cum fratre Georgio relictus, tanta apud nobilitatem gratia et 5 favore ut iam inde a puero omnes eum veluti regni successorem, si illud herede legitimo vacuum remansisset, observarent, et in eum unum omnium oculi essent coniecti. Maiori Walachiae, quam Moldaviam, Stephanus, Minori, quam Transalpinam vocant, Radul wayvodae imperabant, uterque regi Hungariae subiectus. 10 Banus Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, nam haec tres provinciae ab uno magistratu regebantur, quem nos maritimum etiam praefectum dicimus, erat Franciscus Battiani obsequiis familiaribus iuvenis olim regi adhuc puero conciliatus. Arcem Temesiensem et eas regni partes, quas inferiores vocamus, 15 Petrus Pereni tuebatur, et is coronam regni post mortem patris Emerici Pereni apud eum relictam cum eo, quem diximus, Ioanne Zapoly comite Scepusiensi servabat. Sirmio et ei regni parti, quae inter Savum et Dravum per ripam Danubii iacet, 20 Paulus Thomory archiepiscopus Colocensis praeerat ex ordine eorum, quos fratres minores de observantia vocamus, vir strenuus, et qui, antequam eam religionem intrasset, plurima exhibuerat nec modica suae virtutis argumenta cum hoste saepius congressus. Vacante postea archiepiscopatu Colocensi, cum ea loca amisso paulo 21 ante Belgrado non minus defensore quam sacrorum ministro indigere viderentur, et postulatum fuisset in publico regni conventu ab omnibus ut Paulus e religione, si exire abnueret, etiam vi et autoritate summi pontificis Romani extractus illi ecclesiae illisque locis ab hoste defendendis praeficeretur, diu multumque ac vere

- 1 J saeculares / A Bathorÿ J Bathori TS Batori / superioris S superstes / superioris Stephani Bathory
T om. / A Bathorÿ J Bathori S Batori
2 S Matthia / A Transylvanicam J Transsilvanam T Transilvanie S Transylvanam
3 JT administrabat / A Transylvaniae J Transsilvaniae T Transilvanie / A Zapoly JS Zapoli
5 Georgio S add. est
6 AJS haerede
7 et T om.
8 J Valachiae T Valachie / quam T que / T Moldavia S add. appellant / quam T que
8—9 T Transalpina
9 T vocatur / J Radull / A waydae J voievodae T voievode S om. / T Ungarie
10 J Slavoniae / nam haec tres T tres he
10—11 nam—dicimus S *uncis inclusa*
11 A a. corr. maritimum / etiam T om.
12 J Bathiani T Batiani S Bathiam / A regis
13 T Temesiensem
14 A Pereniÿ J Prerinni / coronam JS add. etiam / J Perenii
14—15 et is coronam—servabat A om.
15 JS Zapoli
16 A Sirmiae / A Saÿm / A Draÿm
17 A Thomorÿ JT Thomori S Tomorii
18 J minorum / de observantia T om.
19 T sepius cum hoste / A sepius
20 loca S bona
21 A Belgrado S Belgrado / A a. corr. videntur / et S om
22 S fuit
23 A a. corr. auctoritatem JS autoritate / summi AJ om. / Romani T om. / A protractum
24 ac vere T om.

non simulate reluctatum tandem voluntati regiae ac regni parere coegerunt. In qua 22
 praefectura confessione omnium, perperam etiam de eo iudicantium (ut nulla
 excellens virtus sine invidia est) ita se gessit, ut nihil penitus praetermiserit, non
 solum quod ad strenuum militem et imperatorem sed etiam quod ad virum
 5 religiosum et bonum archiepiscopum pertineret, nihil de priore vitae austeritate
 neque in cultu corporis neque in ulla alia re remittens aut immutans. Comes 23
 Christophorus de Frangepanibus ante menses aliquot ab obsequiis Ferdinandi
 archiducis magnis promissis ad regni obsequia accersitus cum postea loco beneficii,
 quod expectabat, iniuria non mediocri affectus fuisset, illuc, unde venerat, ad
 10 Ferdinandum redierat. Cancellarii munere fungebatur Stephanus Brodericus in ea 24
 parte Pannoniae superioris natus, quae nunc peculiariter Sclavonia nominatur, ad
 eum magistratum ex legatione Romana, quam tunc obibat, paucis ante mensibus
 accersitus maiore ad bene agendum animo quam facultate. Thesaurarii magistratus 25
 erat penes Alexium Thurzonem hominem, ut opinio multorum de eo erat,
 15 praedivitem et eo magistratu aliquoties antea diligenter functum. Ioannes 26
 Bornemyzza Poseniensis et Budensis arcis praefectum agebat non parvae apud
 regem, quem ab incunabulis educaverat, in rege in hanc vel in illam voluntatem
 movendo autoritatis, apud alios fere omnes magnae venerationis cum ob senium
 tum propter immotae cuiusdam severitatis et bonitatis ac illibatae in regem fidei
 20 opinionem. Hi fere, quos diximus, erant tunc publici magistratus, ceteri praelati et 27
 barones suis quisque privatis rebus operam dabant praeter Ladislaum Salcanum
 archiepiscopum Strigoniensem, regni primatem et supremum cancellarium qui licet
 paucis ante mensibus vel quia aliter facere non poterat, vel quietioris vitae studio
 25 sigillum regium, quod secretum vocant, in manus regias tradiderat, quod Stephano
 26 Broderico fuit datum, penes hunc tamen adhuc magna pars autoritatis residebat,
 resque huius etiam nutu pro magna parte regebantur, cui ob dignitatem, aetatem,
 prudentiam et rerum, quas longo tempore administraverat, agendarum peritiam

- 1 T regis
- 2—3 ut nulla—est T *uncos om.*
- 3 J *excesens* / penitus J *om.*
- 4 quod ad J *quoad*
- 5 A *reliigiosum* / A *priori*
- 6 T *una*
- 7 T *obsequia regni* / T *quum* / S *beneficiorum*
- 9 S *quae*
- 10 T *rediit*
- 11 J *Panoniae* / T *superioris Pannonie* / superioris natus A *om.* / J *Slavonia* / T *appellatur*
- 13 A *maiori* / agendum JT *gerendum*
- 14 J *Thurzonem* / hominem A *om.* / ut—erat S *uncis inclusa*
- 15 A *magist corr. in magisterio*
- 16 A *Bornemyzza* JT *Bornemissa* S *Bornomizza*
- 17 in rege S *eodem* / rege A *a. corr. regi* / S *aliam*
- 18 J *authoritatis*
- 19 A *immo* T *innate* / T *serenitatis* / et A *ac*
- 20 A *a. corr. opinione* / A *Hii* / AJS *caeteri*
- 21 T *Zalkanum*
- 22 A *suppraenum* / J *cancellarum*
- 25 adhuc S *om.* / AJS *authoritatis*
- 26 JT *res*
- 26—27 T *prudentiam, etatem*
- 27 J *periciam*

rex adhuc inter omnes plurimum tribuere videbatur, praesertim ubi de summa rerum agebatur. Et is fere erat status rerum in Hungaria, quando regi Ludovico nunciatum est Solymanum pace cum omnibus finitimis in annos plures firmata arma infesta contra se terra aquisque movere, cui ad id faciendum magnam praebebat opportunitatem Belgradum et Sabacia paucis ante annis in potestatem redacta, Zalankemen et omnibus aliis oppidis citra Savum eodem tempore dirutis usque ad Varadinum Petri, quem totum tractum nos durante adhuc antiquo vocabulo Sirmium appellamus, quae res talem hosti aditum in Hungariam patefecerat, ut quoties Savum transire et in Hungariam irrumpere vellet, aegre posset ab eo prohiberi. Praeerat tunc ei Pannoniae inferioris parti, quod superius dictum est, Paulus Thomory, qui, ubi exploratum habuit Turcae in Hungariam adventum, non contentus id per litteras et nuncios saepe antea regi significasse, consensu raptim levibus curribus, quos nos a loco Kochi appellamus, vigesima Martii ad regem tunc Vissegradi agentem repente advolat adventum et apparatus hostis ac pericula, quae regno immineant, edocet suarum ad hostem reprimendum virum imbecillitatem, celeritate esse opus ad arcendum hostem Savi apud Belgradum transitu et rem, si in tempore provideatur, tametsi difficilem, non tamen esse prorsus factu impossibilem, ad id, si necessaria sibi praestentur, suam operam pollicetur. Rex his rebus motus, et quod adventus Turcae ex pluribus etiam aliis locis vehementer confirmabatur, ex eorum, qui tunc secum erant, consilio conventum publicum indicit ad diem divi Georgii martyris, quae proxima erat sacra. Ad quam cum frequentes omnes omnium provinciarum ordines convenissent, decernuntur ibi ea, quae ad regni defensionem pertinere videbantur, illud imprimis ut ad diem virgini matri ab Elisabeth visitatae dicatam, quae in secundam

- 1 A abhinc
- 2 A ageretur / JT Ungaria / A Ludovico regi
- 2—3 T nunciatum est regi Ludovico
- 3 AJ nuntiatum / A Solymanum JT Solimanum
- 4 J contra se infesta / J cum / S faciendum
- 5 AJ oportunitatem / S Belgradum / J Sabatia T Sabacz
- 6 A Zalankemen J Zalonkemen / A circa / A Sawm J Sanum
- 7 A Waradinum
- 8 J apellamus / T Ungariam
- 9 A Sawm J Sanum / T Ungariam / A a. corr. irrumpere / JT egre
- 10 ei A et / AJ partis
- 11 A Thomory JT Thomori S Thomorii / JT Ungariam
- 12 J nuntios
- 13 A Kochy J Coczi T „Koczi” S Kotcze / J apellamus / T XX^a
- 14 T Marcii / A Wysegradi
- 15 S imminerent
- 16 imbecillitatem S add. narrat / A esse opus ins. ad J opus esse T opus esse ad S esse opus
- 17 et T quam / si in A a. corr. sin p. corr. nisi
- 18 T prorsus factu esse / T si ad id / ad id, si necessaria A om. / praestentur JT dentur
- 19 T motus rebus / AJT Turci / aliis JT om.
- 20 qui tunc secum erant T om. / consilio T add. qui presentes aderant
- 21 JT divo / JT Georgio / J martiri T om.
- 21—22 ad diem—omnes A om.
- 22 JT sacram / quam T quem / T quum
- 23 S illudque
- 24 AJ imprimis / A Elisabethae / A a. corr. visitate / A dietam J dicatum / A que / J secundum
- 24—p. 27, 1 virgini—solet T visitationis gloriose virginis Marie; hoc est ad secundam Iulii diem

mensis Iulii diem cadere solet, omnes regni procures tam ecclesiastici quam
 seculares et tota nobilitas viritim cum certa rusticorum parte Tolnam armati
 conveniant hosti inde cum rege obviam ituri. Rex interim ad bellum necessaria
 paret, principes Christianos maxime vicinos per oratores communis periculi
 5 admoneat, Bohemos item Moravos et Slesitas tam nuntiis quam literis urgeat ad
 auxilia debita et alia sibi ad hanc rem promissa praestanda, neque omittat
 pontificem Romanum urgere, quantum maxime possit, ad eam pecuniam, quam in
 Hungaria ad militem conducendum pontifex habebat, adaugendam. Nam de rege
 10 Poloniae Sigismundo, patruo regis alia prorsus ratio esse videbatur, quod is foedus
 cum Turca paulo ante pepigerat extremum excidium a suis regnis, quando aliter
 inter tot Christianorum principum dissidia non posset, vel hoc pacto avertere
 conatus, neque videbatur princeps integerrimus et fidei observantissimus contra
 confoederatum principem auxilia ulla praestiturus. Eadem de Venetis ratio erat.
 15 Permittitur praeterea in eodem conventu regi, ut, si ob aerarii publici penuriam,
 quod mala administratione eorum, qui rei publicae praefuerant, penitus exhaustum
 erat, videretur ei thesauri ecclesiastici pars aliqua attingenda, id ei facere liceret,
 quod ut fieri sine noxa aliqua posset, Romanus etiam pontifex suo iam diplomate
 indulserat. Designantur postremo praeter illos, quos domi habebamus, duo huic
 20 bello gerendo duces, comes Christophorus, quem ad Ferdinandum rediisse superius
 diximus, et comes Nicolaus de Zolyom. Cum haec et plura alia in hunc modum
 essent in conventu illo generali constituta, rex rebus omnibus rite consultatis
 conventum dimittit, ipse, quae statuta in conventu fuerant, quanta maxime potest
 diligentia exequitur. Primum omnium scribit de his periculis ad omnes principes
 25 Christianos, omnium auxilia implorat, maxime caesaris Caroli et regis Gallorum
 Francisci paulo ante ex captivo in libertatem restituti, utrumque summis precibus
 obtestatur ne se in tanto discrimine rerum deserant; regi Gallorum et illud in
 memoriam reducit quid sibi in oppido Piczigetone captivus per oratorem suum de

- 2 tota T universa / viritim A virtutum / AJ Tholnam
 4 S parat / J principos / T periculi communis
 5 S admonet / S Boemos / item S add. et / et AJ om. S ac / AJ nuntiis / S urget
 6 AJS alias / T hunc / J nequo / J omittat T obmittat S omittit
 8 JT Ungaria / T habeat
 9 Sigismundo J add. 1° / patruo regis T om. / esse S om. / A his / A faedus
 10 A paulo ante cum Turca / T Turco / S suo regno
 10—11 quando—posset S *uncis inclusa*
 11 inter A in
 13 A confoederatum / A praestitutus / T ratio de Venetis
 14 ut S ne
 17 S aliqua noxa / etiam A add. imperator seu
 18 J Designatur / praeter S inter
 18—19 AJ bello huic
 19 S Christophorus comes / S redisse
 20 S Nicolaus comes / A Zolyom J Zolyon S Salm
 21 JT omnibus rebus / JT constitutis
 22 T dimisit / in conventu T om. / JT erant / quanta J qua / J maxima
 22—23 quanta—diligentia T om.
 25 T captivitate / S utrumque
 26 tanto T add. periculo et / rerum JTS om.
 27 A Picigitoneae J Piczitigone S Piczigytone / A captui

- defendenda Hungaria et de ferendis, si deus eum pristinae libertati restituisset, suppetiis promiserit, nunc esse tempus, ut promissa huiusmodi persolvantur, quando ei facta esset divino munere eorum adimplendorum potestas et sibi extrema immineret eorundem reposcendorum necessitas. Mittit praeterea oratorem 39 expeditum ad alium sororium suum principem Ferdinandum et ad alios imperii principes, qui tunc Spyrae conventum imperialem habebant, mittit in Bohemiam, Moraviam, Slesiam, agit cum Ioanne Antonio barone Burgii, qui tunc pontificis nomine apud regem oratorem agebat, ut instet apud pontificem pro maiori pecunia ad tantum onus belli sustinendum suppeditanda. Praeficit argenti dimidia ex 40 ecclesiis excipiendae Ladislaum Macedonium paulo ante ex episcopo Sirmiensi praepositum Quinqueecclesiensem in gratiam cancellarii factum cum pluribus aliis, Nicolaum vero Gerendi argento huic vel in monetam cudendo vel ex assensu oratoris pontificii ad hos tantum solos belli usus militibus distribuendo. Exigitur 41 praeterea per thesaurarium pecunia ab abbatibus, praepositis, capitulis, a civitatibus, quas appellamus liberas, a Saxonibus, Transsylvanis, a Iudaeis; 15 conquiritur undique nervus belli ita, ut intra paucissimos dies collecta sit in hunc modum non parva vis pecuniarum in eosdem, quos diximus, belli usus distributa. Veniunt interim assidue modo literae, modo nuncii ab archiepiscopo Colocensi, a 42 wayvoda Transsylvano, ab aliis Turcam iam Belgrado appropinquare et aliquam copiarum partem, quae praemissa erat, iam Savum transire, quae res aciores addidit et regi et iis, qui apud regem erant, stimulos rerum omnium appropinquandorum et ante omnia hostis, quando iam Savi transitu arceri non posset, a Dravi transitu prohibendi.
- Verum hic locus postulare videtur, cum sit saepe tam Savi quam aliorum 43 fluminum et locorum mentio facienda, ut situm universae Hungariae et maxime eorum locorum, per quae hostis contra nos venit, per quae nos illi obviam

- 1 JT Ungaria / ferendis A *add.* suppetiis
 2 J suppetiis
 2—3 suppetiis—esset A *om.*
 3 quando JT *add.* et / T esse
 4 S exoscendorum
 5 alium A archiducem J illum T *om.* / T sororinum / suum A *om.* et JT ac
 6 JT tum / J Spira T Spire / habebant JT agebant / S Boemiam
 7 T et Slesiam / T Burgi J *om.*
 8 agebat A habebat
 9 A substinendum T sustentandum / J subpeditanda / S dimidii argenti
 10 T recipienda S accipiendi summae / A Syirmiensi J Sermiensi
 11 praepositum S *om.* / S Quinqueecclesiensem / cancellarii J *add.* Larii
 12 A Gerendy
 13 T belli solos
 15 J apellamus / AS Transylvanis J Transsylvanis T a Transilvanis / A *a. corr.* Iudeis
 17 diximus S *add.* nervos / usus S *om.*
 18 J assidue / J nuntii
 19 JT voievoda S waivoda / A Transylvano J Transsylvano T Transilvanie / ab aliis A *add.* iam S *om.* /
 T Turcum / iam A *om.* / A Belghrado / J appropinquare
 20 T partem copiarum / A Sawm / A reddidit / et T *om.* / A regii / JS his
 21—22 A appropinquandorum
 22 et A ut / A Sawi
 24 T quum
 25 JT Ungariae
 26 T hostes / per quae A perque

processimus, ubi praelium commissum sit, breviter explicemus. Hungariam igitur 44
totam, quam nunc vel ab Hunnis vel ab Hungaris populis ex Scythia certe profectis,
qui eam incolunt, ita appellari constat, Danubius omnium, quos Europa habet,
fluviorum maximus in monte Nigro ortus ex Germania defluens mediam interfuit
5 atque in duas partes scindit, in citeriorem et ulteriorem (nam nunc ita loquimur, ac
si Budae, quae regni sedes est, essemus). Citerior ea est, ubi olim Pannoniae fuerunt, 45
haec ab ulteriore Hungaria Danubio, ab Austria et Norico radicibus Caecii sic olim
dicti montis, a Sclavonia Dravo, a Bozna et Rascia Savo fluminibus terminatur,
nam in locis Danubio propinquis et ad Belgradum spectantibus ad Savi usque
10 fluminis ostia cum Danubio excurrit, Walko, Posegam, Sirmium, tres insignes
provincias, quas nos comitatus vocamus, a Sclavonia divellens. Huius citerioris 46
Hungariae caput est ea, quam paulo ante nominavimus, Buda regni sedes, nobiliora
in ea oppida Alba Regalis coronatione et sepultura regum insignis, Strigonium
metropolitana, Quinqueecclesiae episcopalis sedes, praeterea Sopronium, Iauri-
15 num et Sabaria divi Martini et Stridon divi Hieronymi patria. Flumina in ea nulla 47
nobilia praeter Danubium et Dravum, quos superius diximus, lacus habet duos
nobilissimos, Balaton et Fertew, alterum circiter tredecim milliaria in longitudi-
nem protensum, alterum non ita longum sed Balatone longe latiore. Huic citeriori 48
Hungariae, ubi Dravum transieris, annexa Sclavonia est pars olim Pannoniae
20 superioris inter Dravum et Savum posita, sed Savum etiam longe transgressa et
usque ad flumen Hunam (hoc enim illi nunc est nomen) protensa. Ibi Croatia 49
incipit, post quam Dalmatia sequitur per oram Adriatici maris, quae partim
Veneto, partim Turcae paret, minima eius particula est regi Hungariae subiecta,
loca mediterranea Boznenses tenent et Rasciani, qui olim Mesi superiores fuerunt.
25 Sclavoniae caput Zagrabia est, Croatiae nunc Bichygius est, antea Tininium erat, 50

- 1 A comissum / explicemus S *add. tit. cap.* Hungariae descriptio / A Ungariam / igitur S *om.*
- 2 J Scythia
- 2—3 quam—constat S *uncis inclusa*
- 3 J appellari
- 4 A fluminorum / monte Nigro S Martiana sylva ad Ulmam / Nigro AJ *lacuna*
- 5 atque T ac / in T inter / duas J duas S *om.*
- 6 S est ea
- 7 T Ungaria / A Danubia / ab S et / AJ Cecii
- 8 AJS Slavonia / AS Drawo / J Bosna T Bosna / S terminantur
- 10 J Wako / A Prosegam JT Pozegam / A Sirmium
- 11 AJS Slavonia
- 12 JT Hungariae / ea A et / ea—nominavimus T *om.* / ante A aut / S nominavimus A Budam
- 13 A eo / oppida T loca et oppida / T regum et sepultura
- 14 S Quinqueecclesiensis
- 15 AJ Hieronimi T Ieronimi / Flumina S *add. multa* / nulla S *om.*
- 16 A nobiliora / quos superius diximus T *om.*
- 17 A Balathon / A Ferthew S Ferton / S tredecim circiter / J tredecem T XIII / A miliare S miliarium
- 18 A protendent / A Balathone
- 19 J Slavonia
- 20 S Savum et Dravum / T longe etiam / J loge
- 21 AJ Unam / hoc T sic / hoc enim—nomen JT *uncos om.* / A portensa J prutensa / S Ubi / Croatia J Cracovia
- 22 Dalmatia A *om.*
- 23 T Turco / regi A *om.* / T Ungarie
- 24 J Bosnenses T Bosnenses / J et Rasciani tenent / J Maesi
- 25 J Slavoniae / J Croaciae / A Bichygius JT Bihigrum S Bighon / est T *om.* / A Tiunium JT Timinium S Fumium

Dalmatiae in ea parte, ubi Hungaro paret, Segnia, Boznae Iaycza, Rasciae sive
 Serviae Belgradum. Et in hunc modum se Hungaria citerior et ea, quae inter 51
 Danubium et sinum Adriae sunt, habent. Ultradanubiana Hungaria montibus 52
 Carpathiis supra Posonium incipientibus et longissimo flexu ad littus Euxini maris
 5 porrectis a Moravia, Silesia, Polonia et a Russia distinguitur usque ad eum locum
 ubi regio est, quam Maromarussiam vocamus, ibi eam alii montes et sylvae ab eo
 loco Severinum versus tendentes a Transsylvania et Walachia Transalpina
 separant. Hanc ulteriorem Hungariam Tibiscus fluvius omnium, quos septentrio 53
 habet, fluviorum, quantum adhuc intelligere licuit, piscosissimus in montibus
 10 Maromarussiis ortus mediam interfuit, praeter alia minora duo navigabilia
 flumina in se recipiens, Zamossium et Marusium, utrumque ex Transsylvania
 defluentem. Haec Hungaria ulterior haec habet oppida nobiliora: ad septentrionem 54
 Posonium, Tyrnaviam, Trincinium et ibidem fluvium Vagum prope Comarom in
 Danubium influentem, Nitriam et inibi Bistritiam cum aliquot montanis oppidis et
 15 auri, argenti, cupri fodinis, item Vaciam, Pestum Budae oppositum, Agriam,
 Cassoviam et aliquot Scepusii oppida non ignobilia, ad meridiem vero Colociam,
 Bachiam, Zegedinum, ultra Tibiscum Varadinum, Debrecinium, Rivulum Domi-
 narum cum fodinis auri et argenti, Chanadinum et nobilissimam arcis Temesiensis
 praefecturam, quae tertium inter regni praefecturas locum obtinet, Severinum, ubi
 20 pontis olim a Traiano imperatore extructi vestigia etiam nunc apparent, et alia,
 quae brevitatis historica nunc prolixius vetat enumerare. Tibiscus ipse circa Titelum 55
 non procul a Varadino Petri in citeriore eius fluminis ripa sito Danubium influit.
 Ultra eos montes, quos a Carpathiis ad Severinum protendi diximus, Transsylvania 56
 est Daciae olim pars. Eius caput Alba Iulia vel a Iulio Caesare, vel a Giulia potius 57

- 1 J Dalmaciae / ubi T que / T Ungaro / A Bozne J Bossnae T Bosne / A Iaycha J Iaycza
- 2 T Ungaria
- 3 A sinum Adriae et Danubium / JT Ungaria
- 4 J Karpathiis S Carpathiis / J Pozonium / T latus / A Evixini
- 5 A Slaesia JS Slesia
- 6 AS Maromarussiam / T vocant / eam S iam / T silve
- 7 JT Transylvania / JTS Valachia
- 8 JT Ungariam / A Tybiscus / J septemtrio
- 9 quantum—licuit T *om.* S *uncis inclusa*
- 10 J Maromarussis S Maromarusiis / A duo minora
- 11 A Zamosium / J Marissium T Marissum S Marysium / A Transylvania J Transsylvania T
Transylvania
- 12 JT Ungaria / haec S *om.* / J septemtrionem
- 13 J Thernaviam S Tirnaviam / A Thrynichinum / fluvium A *om.* / A Wagus / A Komaron JT
Comaron
- 14 A Nitriam / A Biztriciam S Bistriciam / et S *om.*
- 15 S aurique / A Pestum
- 17 A Bachyam JT Baciam / A Tybiscum / A Waradinum / A Debriczinum J Debrecenium
- 17—18 Dominarum JT Demarum
- 18 A Csanadinum JT Canadinum / A nobilissim / S arcem / J Temesiensis S Temesiensem
- 21 A enumerare / A Tybiscus / J citra / A Ticelium S Titulium
- 22 A Waradino / S sita
- 23 S Carpathiis / J Transsylvania T Transylvania
- 24 J Daciae / S ab / A Gyula J Gyula S Hiiula / potius T *om.*

quodam Hunnorum principe ita dicta, oppida complura nobilissima, in quibus
 Cibinium, Brassovia, Colosium, Bistricia et plura alia a Germanis, quos nos
 Saxones appellamus, condita et habitata. In ea sunt Siculi, gens ferox et bellicosa, 58
 inter quos nullus neque nobilis, neque rusticus, omnes eodem iure censentur
 5 Helvetiorum instar. Transsylvania ipsa rerum omnium est feracissima, praecipue 59
 auri, argenti et aliorum metallorum, ad haec salis montani, equos generat
 nobilissimos, vino abundat sed non aequè excellenti ut Hungaria et Slavonia.
 Transsylvaniam duae cingunt Walachiae, Transalpina et Moldavia, illa Danubio, 60
 haec mari Euxino admota; utraque cum Transsylvania eam Europae nunc occupat
 10 partem, quae olim Dacia erat. Sic totus iste tractus Transdanubialis, qui non solum 61
 Hungariam ulteriorem sed Transsylvaniam quoque cum utraque Walachia
 continet, Danubio, montibus Carpathiis, mari Euxino et rursus eodem Danubio ex
 omni parte includitur. Et haec de generali Hungariae situ, nunc restat de his locis 62
 dicere pauca aliquanto particularius, in quae tota huius belli vis incubuit. Infra 63
 15 Budam per ripam Danubii descendantibus praeter quosdam ignobiliores pagos et
 vicos Pakos, post Tolna est sedecim milliariis nostris Hungaricis a Buda remota,
 inde Batha, sub Batha Mohach ad ripam Danubii situm. Mohach ad dextram in 64
 locis mediterraneis Quinqueecclesias habet civitatem ante hanc cladem ut in
 Hungaria satis insignem quatuor milliariis vel paulo amplius a Danubio, tribus a
 20 Dravo remotam, Dravum versus Soclosium, ultra Dravum Valpo arces nobiles
 habentem, a Mohach porro usque ad Dravum fluvium quatuor vel paulo amplius
 milliaria sunt. Supra eum autem locum, ubi Dravus Danubio miscetur, in ulteriori 65
 ripa est oppidum Ezeek et ibidem vestigia magnae alicuius tempore, quo Romani
 Pannonias obtinebant, urbis, coloniae fortasse Romanorum ab ostio Dravi non nisi
 25 duobus milliariis remotae. In eo loco, ubi Ezeek est, Dravus in angustum coarctatus 66
 ponti faciendo est aptissimus, quod sequuti nostri tempore, quo Belgradum

- 1 T nobilissima complura
 2 A Brasovia J Brassovia / A Colosinum / A Bistriczia J Bistritia / A alia plura
 3 gens S genus hominum / S bellicosum
 4 nullus J *ins. in marg.*
 5 A Helveticorum / J Transsilvania T Transilvania / rerum A *om.* / A ferocissima
 6 auri T *add.* et
 7 AJT Ungaria / et A vel / J Slavonia
 8 JT Transilvaniam / JTS Valachiae
 9 A Auxino / A Transylvania JT Transilvania
 10 J Datia / T ipse / A Transdanubianalis
 11 JT Ungariam / A Transilvaniam JT Transilvaniam / JTS Valachia
 12 montibus T *om.* / A Carpathis S Carpathiis / A Auxmo
 13 de A *om.* / A Hungaria JT Ungariae / T iis
 14 pauca S paulo
 16 J Pacoss T Pakoss S Rakos / post A et / AJS Tholna / T XVI / AS miliariis / T Ungaricis
 17 A Baatha / A Bahatha / J Mochacz S Mohacz / J Mochacz S Mohacz
 18 S Quinqueecclesias / A ladem / ut S *om.*
 19 T Ungaria / A quattuor / AS miliariis
 20 T Soklossium
 21 JS Mohacz / A quattuor / vel paulo amplius A fere
 22 AS miliaria / T autem cum
 23 J Ezeek T Ezek
 25 AS miliariis J miliaribus / J Ezeek T Ezek
 26 J secuti / A nostro

amissum est, pontem ibi, per quem exercitus traduceretur, extruxerant. Post Ezeek 67
 Erdewd est arx praepositurae Titeliensis, locus undique sylvis cinctus et qui parvo
 labore natura adiuvante munitissimus effici posset, post Baroh, Walko, Zatha et e
 regione eius Bachia, quam diximus, altera Hungariae metropolis in loco campestri
 5 sita, ut sunt omnia alia ulteriora, quae inter Tibiscum et Danubium iacent,
 campestris et plana atque ob id pecori et armentis alendis inprimis utilia. A Zatha 68
 per eandem ripam est Vilak oppidum cum nobilissima arce, atque ibi primum
 aperitur beata illa et fertilissima regio Sirmiensis non vini solum toto septentrione
 laudatissimi sed etiam rerum omnium, quae ad usum humanum pertinent, ferax, tot
 10 olim imperatoribus atque etiam, quod annales Romani habent, unius ad
 pontificatum Romanum evecti mater et alumna, oppido olim eiusdem nominis
 insignis, cuius etiam nunc vestigia extare dicuntur. Mira ibi locorum est amoenitas, 69
 mira soli foecunditas, incredibilis aeris temperies, quod propterea etiam esse
 constat, quod ea regio non est a littore Adriatico nisi tridui aut ad summum
 15 quadridui itinere remota. Prima in Sirmia ab Vilak recedentibus occurrit 70
 Banmonostra sedes episcopatus Sirmiensis, ac antequam ad Varadinum Petri
 perveneris, Kamancz nobile oppidum, infra illud est Varadinum Petri oppidum
 cum arce ecclesiae Colocensi subiectum, quem locum amisso Belgrado pro
 Belgrado muniveramus; postea est Zalankemen et alia non magni nominis oppida
 20 superiori Belgradensi clade per Turcas diruta. Inde in eo angulo, ubi Savus 71
 Danubium influit, arx Zemlin, inter hanc arcem et Belgradum ostia Savi et in altero
 confluentis angulo Belgradum illud tot nobilissimis cum hoste Turca commissis
 praeliis insigne, a cuius iam pene captae oppugnatione Ioannes Huniadi, Mathiae
 regis pater, Hungariae gubernator cum fratre Ioanne Capistrano Amurathem olim

- 1 A ibidem / J Ezeek T Ezek
- 2 T propositurae / A Thyliensis J Thiteliensis T Titelliensis S Thitetiensis / JT silvis
- 2—3 locus—adiuvante A om.
- 3 JT Boroh / J Walco T Valko / J Zato T Zata / c S ea
- 4 eius S om. / JT Bacia / T alteram / JT Ungariae / T metropolin
- 5 A Tybiscum
- 6 J imprimis A om. / T Zata
- 7 J rippam / A Wylak JS Wilak T Villak / ibi primum T om.
- 8 aperitur A om. / A felicissima / regio A add. aperitur / S tota
- 9 J laudantissimi
- 10 quod S ut / quod—habent S *uncis inclusa* / A annuales
- 11 A alumnia
- 12 S est locorum / A amoenitas
- 13 A fecunditas / etiam T om. S iam
- 13—14 esse constat A exstat esse
- 14 ad summum A om.
- 15 JS quadridui / JT Sirmio / A Wylak JS Wilak T Villak
- 16 A Ban Monostra J Banmo T Baumonostha / A sedis / J Sirmiensis / A Waradinum
- 17 JT Camancz S Kamanceh / S intra / A Waradinum
- 18 S Colociensi
- 18—19 pro Belgrado A om.
- 19 S numeramus / A Zalonkemeny JS Zalonkemen
- 20 T superiore / T Turcos / S ibi
- 21 S Danubio / A Zemlyn S Zemlen
- 22 hoste T om. / AT Turco
- 23 A capte / A Huniady S Huniadii / S Matthiae
- 24 AJT Ungariae / A del. Amurathem in marg. Mahometem II. J Mrathen T Amurathem S
 Amurathen

- Turcarum imperatorem summa cum nominis nostri gloria repulit. Hanc arcem nos 72
 Nandor Albam vocamus, aliqui Albam Graecam dicunt, antiqui Taurinum
 appellarunt, sita est, qua Hungariam spectat, in rupe praecipiti, oppidum habens
 sub se eiusdem nominis, hinc Savum, ubi Danubio miscetur, illinc Danubium
 5 praeterfluentem despiciens. Et in hunc modum se habet Hungariae et eorum 73
 locorum, ubi tantam cladem accepimus, situs. Nam ad dotes Hungariae, quibus 74
 supra omnes Europae provincias, si verum dicere licet, abundat, referendas
 peculiari volumine esset opus, nos situm eius, ut magis esset conspicuus, in sequenti
 charta oculis legentium subiicere voluimus.
- 10 Rex igitur, ut ad institutum redeamus, ubi accepit Turcarum copias iam Savum 75
 transire, veritus, ne illo superato e vestigio ad ripas Dravi et ad oppidum, quod
 diximus, Ezeek ante se occupandum festinaret, ad eum locum praesidio retinendum
 animum adiecit; quae res demandata est comiti palatino, qui tunc non procul a
 Dravo in arce fraterna erat, qui licet male pedibus affectus id tamen curandum
 15 impigre suscepit. Ceterum illis, quibus mandatum erat, ut eodem vel irent vel copias 76
 suas mitterent, mandata regia segnius, quam par erat, obeuntibus palatinus frustra
 id, quod aggressus erat, facere conatus Budam ad regem venit, ubi accusata eorum,
 qui sibi adesse noluerant, negligentia postea apud regem mansit regiae exhinc
 contra hostem profectionis comes. Sub idem fere tempus rex factus est certior per 77
 20 secretum nuncium a quodam, cui hostis consilia ac rerum eius status erat
 exploratus, nihil esse consultius quam si wayvoda Transsylvanus cum Transalpino
 (nam et huius fides regi in hac parte explorata esse videbatur) vel a tergo
 aggredirentur hostem nihil tale cogitantem, vel illo recta contra regem tendente ipsi
 iunctis viribus Thraciam omni praesidio nudatam invaderent, ita enim fore ut
 25 hostis vel opprimeretur in medio, vel certe ab incepto desistere atque ad sua

- 1 T Turcorum
 2 JT Nanderalbam / J Grecam / JS Thaurinum
 3 J apellarunt / T Ungariam / J ruppe / A habent
 4 se A om. / hinc A huic
 5 T Ungaria S Hungaria
 6 T Ungarie
 7 T provincias Europe / si—licet S *uncis inclusa*
 8 T opus esset
 8—9 in sequenti charta T in precedenti pictura S om.
 9 A subicere S add. ita / voluimus AJ add. qui talis est
 10 JTS Turcorum
 11 J rippas
 12 AT Ezek J Ezeek
 13 palatino JT add. regni
 15 AJ Caeterum
 16 suas T om. / regia S om. / quam J qua
 17 J agressus / S fuerat
 18 S noluerunt / JT remansit / exhinc A et hinc
 19 Sub C incipit / J factus rex / C cercior
 20 A nuntium
 21 S exploratissimus / C consulcius / J woievoda T voievoda C vaŭvoda S vayvoda / A Transylvanus
 JTC Transilvanus
 22 nam et—videbatur JTC *uncos om.*
 23 C agredirentur / A tali / T recto
 24 JTC Traciam / nudatam AC viduatam
 25 A certo / J adque

defendenda redire cogeretur. Fuit id consilium primo suspectum ob nonnullas 78
causas, quas longum esset commemorare, deinde ubi cum Strigoniensi archiepis-
po res fuit communicata, illo consilium approbante praeceptum est wayvodae
Transsylvano per Urbanum Battiani, qui tunc forte in Moldaviam mittebatur, ut re
5 plenius cognita id faceret, quod magis e re publica esse arbitraretur, et si id putaret
utilius, vires suas et Transsylvanorum cum wayvoda Transalpino ad illa loca
converteret; quae res pro magna parte in causa fuit ne wayvoda ad tempus praelii
adesse potuerit. Iam dum haec agebantur, non aderat solum sed praeterierat 79
tempus conventui Tolnensi designatum, et nemo adhuc ad eum locum venisse
10 audiebatur, videbanturque omnes solum regem inspicere, neque prius Tolnam
venturi, nisi regem ibi esse intellexissent. Invalescebant interim in dies magis ac 80
magis rumores de Turcae ulteriori progressu, donec auditum est eum Savo transito
aliquot castellis obviis dirutis Varadinum Petri obsidere et eam arcem (nam
oppidum parum munimenti habebat) acerrime terra et aquis oppugnari. Tum 81
15 denique rex, licet neque ex Bohemia, neque aliunde quisquam adhuc advenerat et
paucas admodum copias apud se haberet, ne quid tamen in tanto regni periculo
omisisse videretur, quod a se fieri posset, vigesima quarta Iulii Buda egreditur penes
Danubii ripam Tolnam versus paulatim iturus, sperans interim alios quoque ad se
venturos. Paulo ante hunc regis ex Buda egressum missus fuerat Stephanus Bathori 82
20 de Somlio ad wayvodam Transsylvanum, qui eum iuberet reiectis omnibus aliis
consiliis hostis adventu ita iam exigente cum omnibus copiis Transsylvanis ad
regem properare. Habuit tunc rex, cum ex Buda egrederetur, cum his, qui Mariae 83
reginae et archiepiscopi Strigoniensis erant, equitum ac peditum ad tria millia. Eo 84

- 1 C defendenda / A primo consilium
2 ubi S *om.* / A Strigoniense
2—3 JT archiepiscopo Strigoniensi
3 T consilio / A *a. corr.* perceptum / AC wayvoda JT voievoda S wayvoda
4 A Transsylvaniae J Transsylvano TC Transilvano / A Battianŷ JC Bathiani T Batiani S Batthiani /
JT tum / A sorte
5 J lenius / et T ut
6 JTC Transilvanorum / JT voievoda C wayvoda S wayvoda
7—8 fuit—potuerit JT esse potuit ne voievoda [J wogevoda] ipse Transilvanus ad tempus praelii
adesse potuerit C esse potuit ne wayvoda ad tempus praelii adessee potuerit S esse potuit quod wayvoda ad
tempus praelii adessee non potuerit
8 A Iamque / A praeterierat
9 J Tholnensi
10 A videbaturque / JCS Tholnam
11 venturi A venire / A ibi regem / S intellexissent esse / in dies A *om.*
13 A Waradinum / eam S iam / T arcem eam
13—14 nam—habebat JTC *uncos om.*
14 C opidum / S munimentum / J oppugnare
15 S Boemia
17 JT obmisisse / S XXIII / C agreditur
18 J rippam / AJCS Tholnam
19 A Bathorŷ J Bathor T Bator
20 A Somlŷo / JT voievodam C wayvodam S wayvodam / J Transilvanensem T Transilvanic C
Transilvanum
21 A *a. corr.* adventum / T iam ita / J Transilvaniis TC Transilvanis
22 C quum / ex JT *om.* / T iis
23 J archiēpis / ac TC et / TCS milia A *om.*

die, quo Buda egressi sumus, ad suburbanum Ambrosii Sarkani pervenimus
 duobus milliariis a Buda distans; Erd loco est nomen. Ibi rex equum amisit, quem 85
 habebat omnium charissimum ac praestantissimum, repentino morbo absumptum,
 ex quo incredibili dolore est affectus, multi id pro infausto omine habuere. Ubi cum 86
 aliquot diebus rex fuisset commoratus, neque quisquam ad eum venisset, cum
 iisdem copiolis, cum quibus illuc venerat, ulterius ad vicinum pagum Erchy
 vocatum procedit, ibi etiam multis diebus inutiliter consumptis et solo Andrea
 Bathory ex primoribus cum non contemnendis copiis ad eum veniente, per ripam
 Danubii ad Pentelew est itum, locum et ipsum, sicut de Ezeek diximus, vetustae
 10 alicuius Romanorum coloniae vestigia servantem, ubi nobis a wayvoda Transsylvano
 Georgius Basy cum mandatis praesto fuit. Summa mandatorum haec erat: 87
 wayvodam valde ancipitem esse, quid agere debeat, ob tantam, qui ad eum missi
 illis diebus fuerant, nunciorum varietatem; venisse ad se primum aliquot literas
 regias, deinde frequentes nuncios, in quibus Casparum etiam Horvath de Vingarth
 15 regiae dapis in mensam apponendae praefectum, quibus ad regem venire iuberetur,
 venisse postea Urbanum Battiani, qui consilia quaedam de hoste a tergo cum
 wayvoda Transalpino aggrediendo ad se detulerit, venisse postremo Stephanum
 Bathori de Somlio, qui rursus priora illa mandata repetiverit non revocatis aperte
 iis, quae per Urbanum Battiani fuerant nuntiata; atque ita prorsus se incertum esse,
 20 quid inter tot consiliorum mutationes agere vel quodnam horum mandatorum
 exequi debeat; ad omnia se, quaecunque regia maiestas iubeat, esse paratum, sibi
 tamen videri illud consilium longe esse salutaris, quo ad regem venire iuberetur,
 serum esse iam illud aliud de Turca a tergo aggrediendo et ut valde periculosum ita
 iam factu etiam longe quam antea difficilius, etiam si maxime conducat, iam enim
 25 Transalpinum, cum quo id facere iuberetur, coactum esse mittere in castra caesaris

- 1 C Budam / A Sarkany JC Sarcani
 2 duobus A tribus / ACS miliariis / Erd J sed
 4 J est dolore / C quum
 6 C hisdem / JT illo / AC Erchy JT Erczi S Erchii
 8 A Bathory J Balhori T Batori C Bathori S Bothori / cum S tum / C contempnendis / ad J et
 9 A Penthelew J Pentheleu T Pentelen S Penteleum / sicut S add. et / sicut—diximus S *uncis inclusa* /
 JC Ezeek T Ezek / J vetusta S vetustate
 10 alicuius A *om.* C. *add.* et S *add.* etiam / JT voievoda C voyevoda S vayvoda
 10—11 JC Transilvano T Transilvanie
 11 A Basy JT Bassi CS Basii
 12 JT voievodam C vayvodam S vayvodam / JT quidnam
 13 J nuntiorum
 14 J nuntios / AC Casparem JS Gasparum / J Horwatt T Horwat CS Horwath / J Vingrad T Vingart
 S Wimgard
 14—15 in quibus—praefectum S *uncis inclusa*
 15 A *a. corr.* im / C iubetur
 16 JC Bathiani T Batiani S Batthiani
 17 JT voievoda C vayvoda S vayvoda / C agrediendo / A attulerit
 18 C Somliis / C illa priora
 19 AJC his / A Battiany JC Bathiani T Batiani S Batthiani / J nuntiata / se C *om.* / esse AJC *om.*
 20 A nuntiationes C mutationes / S quidnam
 22 C salubris / quo ad—iuberetur A *om.* / C iubetur
 23 aliud S *om.* / JT invadendo C agrediendo
 24 etiam S *om.* / T ante
 25 A amittere

- Turcarum pro obside filium, quem unicum haberet. His a Georgio Basy cognitis rex 88
inde ad Feöldwar (ita oppidum in eadem ripa Danubii situm appellamus) eodem,
quo Basy mandata domini sui exposuerat, mane profectus Georgio ibi in senatum
vocato mandat, ut dies et noctes, quantum maxime possit, ad wayvodam festinet,
5 placere regi wayvodae consilium et ita nunc hoste limites regni ingresso et contra se
properante ex usu esse, itaque rebus omnibus et consiliis aliis postpositis wayvoda
cum omnibus tam Transsylvanorum copiis quam aliis, quos per viam ad regis castra
veniens ubique offenderit, ad regem festinet, omnes, quoscunque possit, in castra 89
regia trahat, non nobiles solum et militares sed etiam agricolas. Dantur literae ad
10 Transsylvanos, dantur ad episcopum illius provinciae Ioannem Gozthon reginae
cancellarium, dantur ad wayvodam ipsum Georgio id ex voluntate, ut dicebat,
domini sui suadente literae, quas ille aliis ad eos facilius movendos ostendere posset,
solito acrius scriptae et in quibus sub poena infidelitatis ei mandabatur, ut ad regem
dies et noctes festinaret. Mittitur cum Georgio Basy, ut res facilius et celerius confici 90
15 posset, Ioannes Statilius acris et prompti ingenii vir ac non mediocris literaturae,
Petri Berizlai episcopi olim Vesprimiensis et bani maritimi, viri pacis et belli artibus
clari ex sorore nepos. Hi nondum a rege discesserant, et ecce infaustus nuncius 91
Varadinum Petri per plures dies a nostris viriliter defensum, omnibus fere
defensoribus interemptis, muro, quo pervetusto et ideo non satis valido arx erat
20 circumdata, crebris tormentorum ictibus in terram deiecto in hostium potestatem
venisse, atque eos inde terra et aquis ad alias propinquas arces, maxime ad Vilak
oppugnandum properare. Rex hoc nuncio consternatus tanto magis properare 92
iubet eos quos ad wayvodam mittebat, scribuntur praeterea literae ad omnes partes,
mittuntur nuncii ad Georgium comitem Scepusiensem qui non longe ab Alba
25 Regali cum quinque hominibus millibus esse dicebatur, ad Franciscum Battiani
banum Croatiae, ad comitem Christophorum, quem iam fama erat a Ferdinando

- 1 His A iis / A Basÿ JT Bassi CS Basii
2 JS Feldvar TC Feldwar / ita—appellamus JC *uncos om.* / C opidum / C sittum / A apellamus
3 JT Bassi CS Basii
4 T posset / JT voievodam C vaÿvodam S vayvodam / A festinaret
5 JT voievodae C vaÿevode S vayvodae / regni A *om.*
6 JT posthabitis / JT voievoda C vaÿevoda S vayvodae
7 JTC Transilvanorum / quos T quas
8 C offenderet
9 et JT ac
10 A Transylvanos JTC Transilvanos / dantur S *add.* et / J Gozten T Gostan S Gozthan
11 J voievodam T voievodam C vaÿvodam S vayvodam / ipsum A *om.* / ut dicebat S *uncis inclusa*
12 literae S hae / A monendos
13 C *a. corr.* acricus S arctius / A paena
14 et T ac / A *a. corr.* festinet / A Basÿ JT Bassi CS Basii / J celerius et facilius
15 A Satilius
16 JT Berislai C Berizlaÿ / olim S *om.* / T Vesprimensis / maritimi ACS Martini
17 AC Hii S Alii / J nuntius
18 A Waradinum / C deffensum
19 C deffensoribus / J intemptis / C prevetusto
19—20 quo—circumdata S *uncis inclusa*
21 A Wylak J Wilak T Villak C Vÿlak S Vylak
22 JT nuntio
23 JT voievodam C vaÿvodam S vayvodam / literae A *add.* et
24 AJ nuntii
25 TCS milibus / JC Bathiani T Batiani S Batthyanii
26 C bānum / JC Croatiae / C Christofozum / quem A cum

digressum in Croatiam ad patrem pervenisse, ut acceptis inde armis, equis et
 domestico milite ad regem instructor veniret. Ad haec Ladislaus Macedo Budam ⁹³
 ad reginam celeri cursu ire iubetur, petitur a regina, ut fratrem Ferdinandum et in
 eius absentia praesides Austriae pro subsidiis antea petitis regi quamprimum
 5 submittendis urgeat et maxime pro tormentis bellicis, quibus hostem instructissi-
 mum audiebamus, nos non valde abundabamus, deinde ut regina urgeat Bohemos
 quoque et illas copias Bohemicas pro quibus nomine et aere suo privato
 conducendis Megericio pecuniam dederat. Urgetur per literas Thomas Nadasdinus, ⁹⁴
 qui ad Ferdinandum missus fuerat, ut instet apud eum narratis ei regni ac regis
 10 periculis et praecipue Varadini Petri amissione, ne princeps regi duplici cognatione
 et periculis etiam societate coniunctus regem in tanta necessitate deserat. Idem ⁹⁵
 agere iubetur Nadasdinus apud alios imperii principes, qui tunc, ut superius dictum
 est, Spyrae conventum imperialem habebant. Inter haec Paulus Thomory adhuc ⁹⁶
 ante Varadinum Petri expugnatum, quum duo equitum millia, quae sola tunc cum
 15 eo erant, summae temeritatis esse iudicavit tantae hostium multitudini opponere,
 relictis in praesidio arcis mille circiter peditibus et paucis equitibus, quos in arce ab
 hoste defendenda periisse diximus, in alteram Danubii ripam transgressus fuerat
 ubi, quantum poterat, hostis celeritatem retardabat tam terra quam aquis, habebat
 enim et super Danubio copias navales eorum, quos nos liburnistas, nostro idiomate
 20 nazadistas appellamus, non parvas, hosti tamen longe impares. Rex vero ⁹⁷
 expugnatione Varadini Petri audita per ripam Danubii ex eo loco, quem supra
 diximus, ad Pakos, ibi biduum commoratus, et erat dies transfigurato Salvatore
 sacra, Tolnam pervenit aucto iam aliquantulum exercitu, ut, cum Tolnam intraret,
 habuerit ad quatuor vel paulo amplius equitum millia. Tolnam intranti regi prodiit ⁹⁸
 25 obviam cum his, qui pauci iam Tolnam convenerant, comes palatinus, qui adhuc ex
 secundis castris, quae nos in Erchy diximus habuisse, Tolnam fuerat praemissus.
 Rege Tolnae existente convenerunt ex omnibus fere tam citerioris quam ulterioris ⁹⁹

- 1 JC Croaciam
- 2 ire A venire / a JTC om. / fratrem JT add. suum
- 4 C absentia / J ante
- 6 T abundamus / S Boemos
- 7 S Boemicas
- 8 conducendis AC add. lacunam JT add. 3 puncta / J Megeritio C Megerico S Mezericio
- 9 instet A iustu / ei S et
- 10 A Waradini / C cognacione
- 12—13 ut—est S *uncis inclusa*
- 13 JTCS Spirae / JTC Thomori S Thomorii S add. qui
- 14 A Waradinum / Petri JT om. / quum ACS dum J cum / TCS milia S add. haberet / T tum
- 15 A summe / A indicat JCS iudicat / A multitudinis S add. se
- 16 C mile
- 17 S hostibus / C deffendenda / C ripam Danubii
- 18 A a. corr. retentabat JT retentabat C reterdebat S tetardabat
- 19 liburnistas, nostro idiomate JTCS om.
- 20 JT nasadistas C nazadystas / J apellamus
- 21 C expugnacione S oppugnacione / A Waradini
- 22 J Pakoss T Pakosz / C bidium / J trasfigurato / J Salvatoris
- 23 AJCS Tholnam / ut S et / C quum J add. in / AJCS Tholnam
- 24 S habuit / A quattuor / JCS milia / ACS Tholnam / A regii
- 25 T iis / AJCS Tholnam
- 26 nos S eum / AC Erchy J Ercy T Ercy S Erchii / AJCS Tholnam
- 27 AJCS Tholnae / A convenerant

Hungariae partibus et provinciis, quas nos comitatus appellamus, frequentes.
 Supervenit et comes Georgius Scepusiensis cum trecentis vel paulo amplius 100
 equitibus gravis et levis armaturae ac mille circiter ducentis peditibus; affuit et
 Hannibal Carthaginensis Cyprius cum mille trecentis peditibus pontificiis pecuniis
 5 conductis. Venerunt et aliae pedestres pontificis copiae, quae omnes in unam 101
 summam collectae efficiebant quatuor millia peditum, armis et robore militum
 eleganter instructae, atque ex hoc numero duce Gnoynsky Polono egregio
 castrorum metatore et ad hoc ipsum praecipue conducto Poloni mille et quingenti,
 qui rebus omnibus, quibus hoc militum genus commendari solet, alios peditatus
 10 longe anteibant. Venerunt per hoc ipsum tempus et nonnulli ex episcopis, Paulus 102
 Vardai Agriensis, Franciscus Pereni Varadiensis et plures alii tam episcopi quam
 seculares. Dum Tolnae essemus, consultatum est diligenter frequentissimo senatu 103
 quotidie fere de rebus regni, de ulteriori regis progressu ac rursus de retinendo
 transitu Dravi, quando iam et de Savo et de Varadino Petri actum esset et Turca
 15 expugnatis iam omnibus penes Danubium castellis et arce etiam Vilak in
 potestatem recepta ad Ezeek adventare diceretur. Designatur itaque rursus, qui 104
 vadat ad Dravi transitum ante hostem occupandum, idem comes palatinus qui
 prius, adduntur plures ex optimatibus, qui eum sequantur cum copiis, quorum
 aliqui dum mandatum regium exequi recusant, dum privilegia sua et morem
 20 baronum sub regis tantum signis militandi iactant, ea quoque res, Dravi scilicet
 defensio, fuit praetermissa, palatino tametsi eadem qua prius corporis valetudine
 impedito nullum tamen laborem recusante. Quem cum ad Mohachium progressum 105
 ceteri, qui mittebantur, sequi recusarent privilegia sua, ut diximus, allegantes, rex in
 frequenti senatu, ubi de hoc agebatur, subito in iram versus, Video, inquit, ego
 25 unumquemque capite meo (verba enim regis, sicuti fuerunt, ita ponemus)

- 1 TS Ungariae / partibus et JTCS om. / AC quos S quae / J apellamus / S frequens numerus
 2 comes A om. / Scepusiensis A add. comes
 3 T adfuit
 4 JT Annibal / A Chartagiensis T Cartaginensis C Carthagiensis / J Ciprius C Cprius / JT pontificis /
 C peccuniis
 5 A a. corr. pontifices
 6 A quattuor / TS milia / C peditum milia S peditum millia
 7 J instructi / duce AC add. lacunam JT ductore C del. Gnujskj S add. Leonardo / A Gnoynsky JT
 Gnoiensi C Gnoynski S Gnomskii
 8 et J om. / A a. corr. praecipuae J precipue
 9 quibus A om.
 11 A Wardai J Verdaÿ C Varday S Vardaii / A Peryni J Perinÿ T Perinii C Perynni S Perenni / A
 Waradiensis / alii S om.
 12 JT Cum / ACS Tholnae J Tholne
 13 AC quotidie / de rebus S diebus / regni A regiis / T ulterioris
 14 et T om. / A Waradino
 15 A Wylak T Villak C Vylak
 16 JT accepta / J Ezeck T Ezek
 17 vadat S properet
 18 C adducuntur / A sequuntur
 20 JCS regiis A add. signis / signis A om. / ea quoque A eaque
 21 C deffensio / C valitudine
 22 J Mochacium T Mohacium C Mahazium
 23 AJS caeteri / T recusarunt / ut diximus S unci inclusa / in J om.
 24 A a. corr. vide
 25 S unumquenque / J capiti / verba—ponemus T uncus om. / enim T om. / A exponemus

excusationem et salutem capiti suo quaerere; ego personam et caput meum ideo in
 haec pericula adduxi, ut illud pro huius regni et vestra salute omni fortunae
 discrimini obiicerem. Ne quis igitur sit, qui possit excusationem aliquam suae 106
 ignaviae capite meo praetendere, neve possit aliquid mihi imputari, ibo ego Deo
 5 optimo maximo bene iuvante cras vobiscum in persona eo, quo alii sine me ire
 nolunt. His dictis applausu multorum, admiratione vero omnium, qui aderant, 107
 subsequuta signum in sequentem diem proficiscendi canere iubet quibusdam, qui
 non ignorabant, quid inde periculi sequi posset, frustra profectionem huiusmodi
 dissuadentibus. Ex Tolna igitur sequenti die profecti pridie eius diei, qui erat 108
 10 assumptae virgini matri dicatus, Zekzardum, inde binis castris Batham pervenimus.
 Fuerunt prius missi invalescente in horas hostis appropinquatione, qui exercitum 109
 per pagos et vicos huc illuc dispersum in unum cogerent et Batham compellerent,
 fuit missus episcopus Boznensis Georgius de Palina vir iuris scientia et vitae
 integritate clarus, qui Paulum Thomory eodem venire iuberet. Cum itaque Batham 110
 15 omnes convenissent, et tempus exigere videretur id, quod et ad eam diem videbatur
 non sine gravi detrimento et incommodo dilatum, imperatorem aliquem exercitui
 praeficere, rex, animis ac suffragiis omnium prius a singulis secreto exploratis, cum
 multo maioris partis vota in monachum inclinare videret, eum cum comite Georgio
 Scepusiensi fratre wayvodae totius exercitus imperatorem declarat non omnibus
 20 eam ducum praesertim monachi declarationem approbantibus, quibusdam etiam
 sat gravate id ferentibus, quos tamen omnes postea vidimus dicto ducum
 obsequentissimos fuisse. Verum Thomory cum regis voluntatem eam circa se esse 111
 videret, ut curam ducendi exercitus omnino susciperet, diu est multumque
 reluctatus nunc regularem professionem, nunc imperitiam ac virium suarum tanto
 25 oneri ferendo imparitatem causatus, habere dicebat regiam maiestatem multos

- 1 C excusacionem / et JT *add.* pro
 3 C obicerem / C excusacionem / suae A sive
 4 A capiti / JT meo capite / A mihi aliquid
 5 maximo ACS *om.*
 6 C admiracione
 7 J subsecuta S subsequuto / AJ insequentem / proficiscendi A *om.*
 8 T possit / T eiusmodi
 9 AJC dissuadentibus / AJCS Tholna
 10 A Zekzar dine S Zeckzardum / T Batam
 11 JT Fuerant / C appropinquacione
 12 et JT ac / T Batam
 13 J Bosnensis T Bosnensis / AC Palyna J Palyna / C sciencia
 14 JTC Thomori S Tomori / T Batam
 15—16 id—dilatum S *uncis inclusa*
 16 incommodo C in [*del.* col] commodo
 17 ac J et / prius S *om.*
 18 monachum T Paulum Thomori / A viderit
 18—19 JT Scepusiensi Georgio
 19 J voievodae T voievode C vayvode S vayvodae / C tocius
 20 C declarationem
 21 S satis / C grave S graviter / tamen A cum / J omes / S postea omnes / T duci
 22 Verum A *add.* cum / A Thomory JTC Thomori S Tomorii / cum A *om.* / eam A etiam / esse T *om.*
 23 A omnium
 24 JC impericiam
 25 J haberet

- claros viros ex ordine patricio seculares quibus hoc muneris longe magis conveniret, nominabat comitem palatinum praesentem et wayvodam absentem utrumque in magnis expeditionibus versatum et ducendi exercitus aliis omnibus, quos Hungaria haberet, peritiorem, ad haec comitem Georgium et Petrum Pereni licet iuvenes non
5 carentes tamen et ingenio et ministris longe se bello gerendo aptioribus, se tanto oneri omnino imparem, ut qui tale bellum, quale tunc suae maiestati instaret, ne oculis quidem unquam vidisset, neque id onus ullo pacto subiturum etiam si rex caput ei amputare iuberet. His et aliis eiusmodi tam publice quam in secretis regis colloquiis frustra saepe commemoratis rex nihilo secius eum ducem belli declarat.
10 Addit ei, quod diximus, Georgium comitem wayvodae fratrem, qui et ipse diu est eam provinciam pertinacissime deprecatus, tandem ea lege consensit, ut ei nemo alius nisi frater Paulus (ita enim dicebat) collega daretur utque, ubi frater advenisset, liberum esset ei statim hoc munere sese abdicare, quod facile fuit concessum, quod longe iam antea fuerat decretum, ut cum Paulo Thomory et
15 comite Christophoro wayvoda dux huic bello gerendo praeficeretur, nam comes Nicolaus Zolyom valetudinem adversam excusaverat. His ita peractis duces ad locum castris prope oppidum Mohach capiendum proficiscuntur. Erat id oppidum episcopatus Quinqueecclesiensis inter Batham et ostia Dravi fluminis in ripa Danubii situm. Danubius paulo supra Batham scinditur in duos alveos, maior
20 ulteriorem, quae campestris est, Hungariam secat, minor Batham et Mohachium alluit, ambo infra Mohachium in unum coeuntes insulam ibi efficiunt. Mohachii vicus sive oppidum est satis celebre, habet circa se quaque versum ingentem planiciem nullis collibus vel sylvis impeditam, habet ad solis occasum Quinqueecclesias civitatem, ut diximus, ante hanc cladem satis insignem, a septentrione est ei

- 1 C viros claros / J patritio / A seculari J saeculares
2 JT voievodam Transilvaniae C vayvodam S vayvodam / utrumque A verumque
3 C expeditionibus / T Ungaria
4 AC peritiorem / A a. corr. haec / et AJCS om. / Petrum S om. / A Perŷni J Perinni T Perinii C Perynni S Perenni / licet S haec
5 A a. corr. apercioribus p. corr. apertioribus C apcioribus
6 A a. corr. talem / ne A in
7 A quidam / A a. corr. nullo / T pacta / etiam T om.
8 in C *suprascriptum*
8—9 T colloquiis regiis
9 T memorialis / A a. corr. secio
10 comitem JT add. Scepusiensem / J voievodae CS vayvodae / wayvodae fratrem T om.
11 T consentit / ut S quod
12 ita enim dicebat T om. / frater JT add. voievoda Transilvanie [J Transilvanias]
13 statim A add. ab / A fuit
14 A Thomorŷ JTC Thomori S Tomorii / et A de
15 JT voievoda C vayvoda S vayvoda T add. Transilvanie / wayvoda dux A om. / A proficisceretur
16 A Zolyom JT Soliom S de Salm / A valetudine C valitudinem / A adversa / C excusaverant / CS itaque
17 prope T add. ad / C opidum / JC Mochacz TS Mohacz / C opidum
18 T Quinqueecclesiensis S Quinqueecclesiensis / T Batam
19 C sittum / paulo A om. / supra A del. supra / T Batam / in A et C a. corr. inter / alveos S add. quorum
20 est A et / AJT Ungariam / T Batam / JT Mohacium C Mochacium S Mohaczium
21 JT Mohacium C Mochacium S Mohaczium / ibi T illic / A Mohachy J Mochaici TS Mohaczi C Mochaci
22 JT seu / C opidum / habet A om. / C quoque
23 T planitiem / JTC silvis
23—24 S Quinqueecclesias
24 ut diximus S *uncis inclusa* / ante T om. / T hac / A eadem T clade / J septemtrione

ea, quam diximus, Batha, ab oriente habet illum minorem Danubii alveum, a meridie quatuor et amplius milliariis remotum Dravum fluvium, inter quem et Mohachium sunt partim colles vitiferi, partim palustria quaedam loca. Et in hoc ipso spatio erat non procul a Mohach aqua potius quaedam palustris, quam quod ea vel palus vel amnis vocari possit, Krasso eum incolae appellant, ultra quem habebat Thomory quinque aut sex equitum millia in castris partim ex hiis, qui ab initio cum eo fuerant, partim qui postea cum Petro Pereni et cum aliis ad eum advenerant, quos iussu regis ex ulteriori ripa Danubii in citeriorem traduxerat cum exercitu regio coniungendos. Loco igitur castrorum cum collega prope Mohachium assignata ipse rursus ad suos, qui ultra illam aquam in castris erant, cum Petro Pereni proficiscitur illos quoque, si id eis persuaderi possit, in castra regia secum adducturus. Quo ubi pervenit et ubi militibus et copiarum ductoribus in unum convocatis voluntatem regis et pariter suam de castris retroducendis exposuit, tum vero milites ad unum omnes fremere indignari sese ab hoste, cui obviam iri oportebat, cum quo manus, si viri essent, forent strenue conserendae, abduci, fugam meditari non pugnam principes, qui talia regi suaderent, ocio et inertiae assuetos, veniat modo rex et secum in hostem arma ferat, victoriam fore in manibus suis, exploratum sibi esse habere quidem hostem ingentem vim hominum et tormentorum, exercitum tamen eius et imbellem esse et inermem, vix decimum aut vigesimum quemque telum aliquod habere quo nocere possit; illud etiam esse sibi compertum dicebant omnem illam strenuam olim et invictam Turcarum manum primum sub Belgrado, post in expugnatione Rhodi cecidisse, agat modo magnanimus dux cum collega quae sint strenui ducis, omnia prospere cessura, avellat regem et strenuum quemque militem ab illa inerti sacerdotum et aliorum pugnam detrectantium turba, qui regem etiam ipsum et animo alioquin et corpore

- 1 ea S om. / TC Bata / C a. corr. illud
- 2 A quattuor / et amplius A fere / ATCS miliariis
- 3 JC Mochacium T Mohacium S Mohaczium / J palustria
- 4 JCS spacio / JC Mochacz TS Mohacz / C potius / A quaedam potius / J palustris
- 5 A Crasso / eum A itum / J appellant T vocant A add. unum posteriorem
- 6 A Thomory JTC Thomori S Tomorii / A millia equitum / TS milia / JCS his T iis
- 7 J inicio C incicio / A Periny J Perinni T Perinii C Perynni S Perenni
- 9 S coniungendas / JC Mochacium T Mohacz S Mohaczium
- 10 ac T om. / C eciam AC add. lacunam S add. Leonardi / A Gnoynsky J Gnoiensky T Gnoienski S Gnoienskii / C stacione
- 11 A suas
- 12 A Periny J Perinni T Perinii C Perynni S Perenni / AS ei
- 13 A adducturum / et A ac
- 14 A voluntate / TS regiam / pariter A partem / JT tunc
- 15 T ire
- 16 A foret / S strenue forent
- 17 T otio / AJ inerciae C inercia
- 18 C asuetos
- 19 esse A om. / quidem A om. / et S om.
- 20 AC imbecillum J inbellem
- 21 J liquod
- 21—22 T compertum sibi
- 23 sub T in / post S add. in / C expugnatione / C Rodi
- 24 A a. corr. qua / sint A a. corr. sine / S casura
- 25 A a. corr. avellet T evellat / C quēquē
- 26 C detrectancium / et S de / alioquin S om.

praestantem suis ignavis moribus et consiliis corrumpant et effeminent et ex
 praestantissimo iuvene sui simillimum reddere conentur. Dum haec in illis castris 121
 aguntur, iam apud Mohachium omnes loca in castris sibi designata occupaverant et
 sub tentoriis agebant. Rex adhuc se in Nova Villa Macedoniorum, quae inter 122
 5 Batham et Mohachium est, cum paucis continebat non parvo expositus periculo, si
 hostis non multum inde remotus paucitatem, quae apud regem erat, animadvertere
 potuisset, sed regis fatum in aliud tempus, ubi longe gloriosius pro patria
 occumberet, fortuna reservabat. Advolat interim repente ex castris nocte 123
 10 intempesta ad regem somnum carpentem Michael Podmaniczky ab optimatibus
 missus afferens pro re certa caesarem Turcarum Dravum iam transivisse cum
 magna copiarum parte, reliquam cum omni celeritate traduci, certamen nullo iam
 modo differri ulterius posse, orare optimates regiam maiestatem, ut omni mora
 postposita ad eos in castra veniret de praelio cum hoste conserendo consultaturus.
 Rex his, quae Podmaniczky attulerat, cognitis et advocatis his paucis consultoribus, 124
 15 quos secum habebat, consultat, quid in re tam trepida et ardua agendum esset.
 Occurrebat regi consilium wayvodae Transsylvani et comitis Christophori, quorum 125
 uterque per nuncios, qui ab illis paulo ante redierant, damnarat consilium eorum,
 qui regem ante tempus ad locum hosti adeo propinquum adduxerant, fuisse regi vel
 Budae expectandum vel in alio quopiam remotiore ab hoste loco subsistendum dum
 20 omnes regni vires et auxilia convenissent, hortati fuerant regem ne ante suum saltem
 adventum manus cum hoste consereret; nuntiabat et illud wayvoda per Ioannem
 Statilium venire secum ex Transsylvania copias cum numero tum robore militum
 ita praestantes, ut in eis posset rex vel praecipuam ponere spem victoriae. Et haec 126
 25 igitur regi veniebant in mentem et ante oculos ei versabantur, quae senatus
 nuntiabat, cui si non paruisset, si quid adversi contigisset hoste praesertim adeo
 propinquo et militibus tanto pugnae ardore flagrantibus, videbat omnem rei male
 gestae aut occasionis praetermissae culpam in se unum reiectum iri. His curis anxius 127

- 1 A ignaviis / S corrumpere / S effoeminare / et J ut
 2 J praestantissimo / S simillimum
 3 JC Mochacium T Mohacz S Mohaczium / T occupaverunt
 5 T Batam / JC Mochacium T Mohacz S Mohaczium
 8 T fortune
 9 T intempesta / A Podmaniczky JT Podmaniczki C Podmaniczki S Podmaniczki
 10 JT transiisse
 12 A ulterius differri
 12—13 J omni mora posita T posita mora
 14 A Podmaniczky JTC Podmaniczki S Podmaniczki / JT attulerat / S consultatoribus
 15 A a. corr. agenda
 16 JT voievodae C vayvode S vayvodae / A Transylvani JC Transilvani T Transilvanie / et S e
 17 J nuntios
 18 S hostis / A appropinquum / S adduxerant / T regis
 19 C remotiore
 20 A omnis
 21 J nuntiabat / JT voievoda C vayvoda S vayvoda J add. Transilvaniensis T add. Transilvanie
 22 JTC Transilvania / T tum
 23 A eas
 24 S veniebant regi
 25 J nuntiabat
 26 A tantae / S ardore pugnae
 27 J praetermisit / J reiectam S coniectum

statuit tentare optimatum animos, si quo pacto ad wayvodam saltem et comitem
 Christophorum expectandum et ad castra interim, si hostis adeo urgeret, in
 tutiorem locum transferenda induci possent. Mittitur ergo in castra eadem ferme 128
 illa noctis hora, qua Podmaniczky venerat, cancellarius, qui apud regem erat,
 5 suasurus primoribus maxime ducibus belli et Strigoniensi archiepiscopo ac comiti
 palatino, nam reliquam procerum simul et vulgi multitudinem a nutu istorum
 pendere non ignorabat, praelii dilationem. Iubetur cancellarius commemorare 129
 omnia ex ordine quaecunque a wayvoda et a Christophoro fuerant regi nuntiata,
 ponere eis ante oculos quam manifestum excidium regno immineat, si rex cum tot
 10 primoribus, tanto totius regni Hungariae nobilitatis et militiae flore sese tam aperto
 periculo exponeret. Nam si contingat, id quod hostium multitudine et apparatu 130
 cum paucitate suorum collata magnopere esset extimescendum, regem succumbere,
 quid postea esse quod possit hostem remorari aut impedire quo minus tota
 Hungaria parvo negotio potiat? Dicebat insuper esse longe fortasse utilius, dum 131
 15 alii venirent, dum wayvoda cum Transsylvanis, banus cum Sclavis, Christophorus
 ex Croatia, Bohemi cum Moravis et Slesitis, et si quae alia auxilia essent ventura,
 adesse possent, exercitum abducere in aliquem tutiorem locum vel retro etiam, si
 hostis eam necessitatem imponat, aliquantulum cedere, minus calamitatis
 accepturam esse Hungariam, si hostis eam totam a Mohachio usque ad Posonium
 20 pervagetur ac ferro et igne devastet, quam si talis exercitus, in quo rex et tanta sit
 procerum, nobilium et militum turba, uno praelio deleatur, his enim deletis quid
 postea spei regno reliquum esse? Rege autem et tot proceribus ac tali milite salvo 132
 faciliora fore omnia, eo praesertim rege, qui generis propinquitate ac necessitudine
 sit longe lateque universum Christianum orbem circumplexus. Haec cum 133
 25 cancellarius, quemadmodum iussus erat, eadem illa nocte ad proceres primum
 primoribus singulis seorsim nocte aditis, deinde ad senatum universum detulisset,
 nihilo magis profecit, quam si nihil fuisset eis nuntiatum, adeo omnium animi erant

1 JT voievodam C vaývodom S vayvodam

2 adeo S *om.*

3 C tuciore

4 A Podmaniczky JTC Podmaniczki S Podmaniiczki

5 et T *add.* domino / archiepiscopo T *om.*

6 palatino JT *add.* regni

6—7 nam—ignorabat S *uncis inclusa*

7 C dilacionem

8 JT voievoda C vaývoda S vayvoda / AJ nuntiata

9 A regno excidium

10 C tocus / J Ungariae T *om.* / JC milicie

11—12 id—extimescendum S *uncis inclusa*

13 T esset / A posset

14 JT Ungaria / CS negocio / C pociatur / A longe fortasse esse

15 S venient / JT voievoda CS vayvoda / A Transylvanis JTC Transilvanis / cum S *om.* / J Slavis C

Slaviis

16 JC Croacia / S Boemi / AJC qua / alia JT *om.*

17 C tuciore

19 JT Ungariam / JS Mohacio T Mohacz C Mochacio / C Pozonium

20 S igni / S tanti

21 nobilium T *om.* / S deleantur

22 reliquum T *om.* / T esset

24 J orbem Christianum / C quum

26 JT seorsum / A noctu

27 T nihil / nihilo magis J nihilominus / magis T minus / S eis fuisset / AJ nuntiatum

- partim vana victoriae spe certaminis avidi, partim metu dissuadendae pugnae, cuius desiderio videbant militum animos accensos, occupati. Rex igitur sub primam lucem in castra venit, et quia nondum ex Buda naves venerant, quae tentoria et alia in castris regi necessaria deferebant, in domum episcopi oppido adiacentem divertit, tentaturus ibi quoque quod per cancellarium paulo ante frustra tentaverat. Convocantur igitur ad regem omnes omnium ordinum et nationum consilarii, cui senatui ex ordine etiam militari interfuere frequentes et ex Bohemis quoque ac Moravis illi, qui alios praevenierant. Agitur diligenter cum senatu et militari ordine, quid facto sit opus, cum nemo adhuc eorum, qui ex Transsylvania, Sclavonia, Croatia, Bohemia, Germania expectarentur, adesset, quorum plerosque certa spes esset brevi affuturos, hostis autem in propinquo esset non nisi duobus ad summum milliariis a castris regis remotus, pugnam fortasse nullo pacto dilaturus, quid faciendum regi censerent, transferendane alio castra pugnae interim, dum hi, qui expectabantur, advenirent, differendae gratia, an belli fortunam cum hoste experiundam? Aderat his consultationibus Paulus etiam Thomory proxima nocte ex aliis castris hac ipsa de causa accersitus, qui cum a praelio cum hoste conserendo videretur non alienus, rex miratus, qua spe animum haberet, et eius etiam a tali proposito avertendi gratia coram universo senatu iubet eum interrogari primum de suorum, deinde de hostium numero, nam et id sciebat ille magis ipsi quam ulli alii constare ob frequentes exploratores et transfugas, qui ad eum assidue veniebant. Ad primum respondit tam in castris regis quam in suis (erant enim, quod supra diximus, divisa) non esse suo iudicio supra viginti millia armatorum, in castris vero hostium dixit se certo intelligere ad trecenta millia hominum. Quae res et tanta nostrorum cum hostibus imparitas cum animos omnium vehementer perculisset, subdidit repente ille non esse hostes propterea magnopere formidandos, esse enim illam multitudinem et inermem magna ex parte et imbellem. Instanti regi rursus

- 1 metu C *del.* dissua / AJC dissuadendae
 2 JT occupari
 4 C deferebant / domum A *a. corr.* modum / C opido
 5 paulo—tentaverat A frustra tentaverat paulo ante
 6 S omnis / C nacionum / cui S diu
 7 S Boem:is / ac S et
 8 T aliis S ad eos / C quum
 9 JTC Transylvania / JC Slavonia
 10 JC Croacia / S Boemia / T expectabantur / J pleroque
 11 T adfuturos / JT ad summum duobus
 12 AJCS miliariis / pacto A modo J pactu / dilaturus A daturus
 13 S faciundum / alio S aliunde / T ii
 13—15 interim—experiundam C *om.*
 14 differendae gratia A *om.*
 15 experiundam A exprimenda *del.* diferendae gratia T experiendam / C Adherat / C consultationibus / T Thomori etiam / A Thomory JTC Thomori S Tonorii
 16 hac C ac / de C die
 16—p. 45, 7 qui cum—spectantibus A *om.*
 17 spe JTC *add.* eum / T etiam eius
 19 de S *om.* / numero T munero / JT illi / ipsi JTC *om.*
 20 ob J et T per C *om.* / J transfugos
 21—22 erant—divisa TC *uncos om.*
 22 TCS milia
 23 T certe / intelligere C inlege JTC *add.* esse / TC milia
 24 C imparitas cum hostibus / C quum
 26 C rursus regi

percunctando, quotnam crederet hostium millia esse bello aptiora et selectiora, respondit septuaginta millia. Is quoque numerus visus est exercitum nostrum quam longissime exuperare, praesertim cum idem tormenta etiam bellica grandiora dixisset esse supra trecenta. His tamen diu multumque consultatis et tam monachi consilio quam animis fere omnium (praeter paucos, qui nescio quo vano metu ducti non audebant palam, quod sentirent, proferre) iam per se ad pugnam decernendam spectantibus, supervenere repente inter medias has consultationes missi ex aliis castris, qui cum in senatum intromissi fuissent, dixerunt se nomine eorum, qui in aliis castris erant, tam ad regem quam ad senatum mandata habere. Ita prius cum solo rege in secreto conclavi colloquuti, postea inde cum eodem rege egressi monent senatum accurate nomine suorum, ne regem a pugna cum hoste conserenda dehortentur, habere se vires hostium, licet hi numerosi sint, plane exploratas, victoriam esse in manibus, modo fortuna, quam Deus eis obtulisset, uti vellent, venirent igitur cum rege et castra Deo bene iuvante cum suis castris hosti vicinioribus et illi invadendo opportunioribus iungerent, quod si qui aliud regi persuadere niterentur, illis paratum esse exitium, seque ab hoste contra nos, si castra nostra castris illorum quamprimum non admoveremus, venturos affirmabant. His inter ipsas belli consultationes coram rege et senatu expositis illis etiam, qui saniora consilia sequebantur, tam atroci denunciatione deterritis pugna decernitur nulla spe neque wayvodam, neque Christophorum, neque Bohemos ad tempus praelii affuturos. Banus tantum Croatiae, Franciscus Battiani, qui iam non procul a Quinqueecclesiis cum copiis Sclavonicis erat, spern faciebat sese intra biduum aut triduum affuturum, id quod postea ita evenit. Fuerunt, qui dimisso etiam senatu multum improbarent consilia pugnae ita praecipitanter ineundae. Fuit inter alios Franciscus Pereni episcopus Varadiensis festivi ingenii iuvenis et ita terro sribendi caractere praeditus, ut ei neminem nostrorum nisi fortasse Thomam

1 percunctando C *del.* quô / J quodnam / TCS milia / C apciora / et C ac

2 T LXX milia C septuaginta milia S 70 000 / C a. *corr.* His / T est visus

3 J exsuperare / C quum / T eidem

4 S 300 / C mōchi

5—6 praeter—proferre JTC *uncos om.*

7 C consultationes

8 C quum

9 Ita T *add.* ut

10 JCS collocuti / A a. *corr.* movent

11 ne A a. *corr.* in

12 C dehortarentur / C hii

13 J ut / S velint

15 AJC oportunioribus / iungerent A immiscerent / qui CS quid / T regi aliud

16 A exercitum J axicium C excidium

17 J ventuos

18 C consultationes / C eciam

19 A atroci / J denuntiatione C denunciacione

20 neque J *om.* / JT voievodam C vaÿvodam S vaivodam / S Boemos

21 JC Croaciae / AJC Bathiani T Batiani S Bathianii / qui iam J quia

22 S Quinqueecclesiis / JC Slavonicis

23 S evenit ita

24 C eciam

25 A Perÿeni J Perinni T Perinii C Perÿnni S Perenni / A Waradiensis / terro S certo

26 AJC caractere / T nostrum

26—p. 46, l nisi—Vesprimiensem S *uncis inclusa*

Zalahazy episcopum Vesprimiensem in hoc genere praeferre ausim, praesertim si tantum ingenio excolendo quantum ocio et his rebus, in quibus iuvenes nobiliores magno suo et patriae damno tempus plerumque contere solent, indulisset, is igitur quasi eorum, quae paulo post sequuta sunt, praescius regi non sine omnium, 5 qui aderant, admiratione dixit eum diem, quo pugnandum esset, postquam ita placeret, viginti millibus Hungarorum martyrum (nondum enim hunc numerum exercitus excedebat) duce fratre Paulo Thomory pro Christi religione occisorum fore consecrandum, ac pro eorum canonisatione, quod vocant, cancellarium, si is huic bello supersit, in urbem fore mittendum ut qui pontifici et supremis patribus ob 10 legationes Romae defunctas bene notus. In quo utinam ille falsus fuisset vates! 148 Sed erunt fortasse, qui accusaturi sint audaciam nostrorum, qui ita cupide pugnam 149 hanc exposcebant, et hanc vel temeritatem vel improvidentiam sint vocaturi, quos neque nunc deesse video. Sed ignorant illi multa fuisse in causa quae prudentissimos 150 etiam et summos quosque imperatores ad idem facile impellere potuissent, et ante 15 omnia mirus et incredibilis ac fatalis pene quidam militum ardor ac certa et indubitata in omnium fere animis victoriae spes, ad haec occulta etiam quaedam Pauli Thomory cum magna hostili exercitus parte consilia, cum his scilicet, qui vel Christiani ipsi vel Christianis parentibus nati erant et qui tormentorum bellicorum apud hostem curam habebant partim Germani partim Italici generis. Quin et illud 151 accedebat, quod non videbatur satis tutus ab hoste adeo propinquo recessus, hoste praesertim ob equorum velocitatem ad nullam rem magis apto ac prompto quam ad persequendum cedentes.

Pugna igitur in hunc modum decreta, ea, quae ad pugnam pertinebant, curantur. 152 Ante omnia Thomory in castra sua, quae in proximo fuisse diximus, proficiscitur, 153 ibi aegre a suis impetrat, ut retro aliquantulum concedant et se cum exercitu regio coniungi patiantur. Ita sequenti die castra nostra cum castris illorum medio fere 154

1 AJC Zalahazy T Zalahazi S Zalahazii / A Wesprimiensem T Vesprimensem S Vesprimiensem / J proferre S praeferrere / T ausum S velim

2 T otio / T iis

3 AS plerumque

4 J secuta

5 C admiracione

6 T viginti milibus S 2000 / T Ungarorum / JC martirum S martyrium

6—7 nondum—excedebat JT *uncos om.*

7 J Pauto / A Thomory JTC Thomori S Thomorii / A religione

8 C canonisatione / quod vocant A *uncis inclusa* T *add. Stephanum Brodericum* / A cancellat / si A a. *corr. sui* / is A *om.*

9 A suppressis / ob S ad

10 C legaciones / J defunctus

12 A improvidentiam C improvidenciam / sint A *om.* / quos S quod

13 S multa illi / prudentissimos C 3 *litteras del.*

14 C eciam / A quoque S *om.* / A antea

15 ac fatalis pene quidam A *om.* / et J *add. non*

16 A omnibus / A occulta / C eciam S *om.*

17 A Thomory JTC Thomori S Thomorii

18 parentibus C *om.*

20 C accedebat

21 ac S et

24 A Thomory JTC Thomori S Thomorii

25 A a. *corr. egro* / et T ut

26 AC paciantur

milliario infra Mohachium coniuncta fuerunt sic tamen, ut et ibi nostri illis non
 miscerentur, sed esset parvum intervallum inter nostra et illorum castra relictum.
 Eodem tempore venerunt ex Buda naves tormentis bellicis maioribus et minoribus, 155
 pulvere item bombardico et quibusdam aliis ad pugnam necessariis plenae, novem
 5 etiam machinas a Viennensibus missas advehentes. Venerunt et Alexii Thurzonis 156
 ducenti fere pedites cum aliquot machinis, nam ipse cum episcopo Vesprimiensi
 Budae relictus erat apud reginam; hi duo ad eius custodiam et obsequia deputati
 fuerant fugae etiam eius postea comites, qui in hanc usque diem in reginae obsequiis
 permanserunt. Affuit et banus Croatiae die dominico, qui pugnam praecessit, cum 157
 10 elegantissimis copiis, fuere ad tria millia equitum ac non ita multi pedites, venerant
 cum eo Ioannes Tahy, Ioannes Banffy et nonnulli alii ex regni Sclavoniae
 proceribus. Venit postridie eius diei mane rege aciem instruente (nam eo etiam die 158
 creditus est hostis in praelium descensurus) Simon de Erdewd episcopus
 Zagrabienensis cum fratre Petro Erdewdy cum septingentis amplius equitibus viris
 15 equis, armis decenter instructis. Advenit eodem fere temporis momento Stephanus 159
 Aczel cum trecentis ferme equitibus, quos Ioannes Bornemyzza regi in subsidium
 miserat cum aliquot millibus aureorum, supremum a patre filio alumno munus.
 Venit circa serum eiusdem diei Ioannes Zerechen supra duo millia peditum eorum, 160
 qui circa Dravum colunt et insignes sagittarii habentur, ducens partim in suis
 20 partim in capituli Quinqueecclesiensis possessionibus collectorum, venerunt et alii
 quamplures intra illud triduum, illi praecipue, qui propinqui erant, et in his
 Philippus More episcopus Quinqueecclesiensis et frater eius Ladislaus More.
 Quibus omnibus simul congregatis fuere ad viginti quatuor vel viginti quinque 161
 hominum millia, nam navalium copiarum, quae et ipsae eodem in loco erant, nullus

- 1 ATC miliario S miliari / J Mohacium T Mohacz C Mochacium S Mōhacizium / A fuerant
 2 A a. corr. miserentur
 4 J plene / novem C naves
 5 C eciam / A Wienensibus / J Alexii / AS Turzonis
 6 S 200 / episcopo T domino / A Vesprimiensi T Vesprimensi S Vesprimiensi
 7 A hii
 8 S fuerunt / C eciam / postea A om. / CS hunc
 9 T Adfuit / et T om. / banus S add. etiam / JC Croatiae
 10 TS milia / JC venerat
 11 C Iohannes / JT Tahy CS Tahii / JT Banffy C Banfy S Banffii / alii C om. / JC Slavoniae
 12 A regi / aciem S etiam / nam C iterat / C eciam
 12—13 nam eo—descensurus JTC uncōs om.
 13 J proelium / T Erdeydi
 14 A Zaghrabiensis / A Erdeödy J Cordewdi T Erdeydi C Erdewdi S Erdewdii / septingentis A add.
 vel
 15 equis T add. et / A tempore / momento A om.
 16 JTC Acel S Azel / C trecentibus S 300 / J fere / S equitibus ferme / A Bornemyzza J Bornemissa T
 Burnemissa C Bonemiza S Bornemiissa
 17 TCS milibus / A supremum
 18 circa C del. s / serum A vesperam / A eius / A Zerechen / T duo milia S 2000
 19 A Draŵm / J accorunt T accolunt / A habere J agentur
 20 S Quinqueecclesiensis / A collectorum
 21 S plures / T aliud / praecipue A praesertim
 22 S Quinqueecclesiensis / S Vladislaus
 23 fuere JCS add. autem / viginti quatuor T XXIV / A quattuor / T XXV
 23—p. 48, 2 fuere—distante S uncis inclusa
 24 TS milia / AJ ipse / T in eodem / C in loco eodem / A erat
 24—p. 48, 1 nam—usus A uncis inclusa

in eo bello fuit usus caesare cum illo suo tam numeroso et potenti trecentorum
millium hominum exercitu non nisi per duo miliaria distante. Consumpti sunt illi 162
tres dies, qui pugnam antecesserant, partim in pugnae praeludiis, quae assidue
fiebant maiori semper hostium quam nostrorum damno, partim in consultando
5 quo pacto et in quo loco cum hoste congregiendum, quem in modum acies esset
struenda, ubi rex in acie stare, ubi eques, ubi pedes, ubi bombardae poni deberent,
quas ad octuaginta habebamus cum hostilibus minime conferendas. Disputatum 163
fuerat ante illud tempus diligenter de regis persona; fuerant, qui censerent eum cum
aliquot hominum millibus selectis procul ab acie stare debere, quod cum nullo pacto
10 exercitus laturus esse videretur, qui regem de more volebant praelio interesse.
Agitatum est illud, ut regis loco armis regis alius indueretur, sed id quoque visum 164
est sine ingenti exercitus reclamacione ac consternacione fieri non posse. Decretum 165
igitur postremo est, cum satis anceps pugna imminere videretur, ut essent, qui regis
servandi curam haberent, si quid gravius accidisset et regem simul ac aciem ita, ut
15 restitui posse amplius non speraretur, inclinare viderent, ex media acie ereptum
abducerent. Demandata fuit haec cura Casparo Raskay, Valentino Thörök et 166
Ioanni Kallay, tribus praestantibus viris et regi sine ulla controversia fidissimis,
dispositis etiam ad id equis velocioribus, quibus rex, si ita necessitas postulasset, in
evadendo uteretur. Sed ut ad rationem disponendae aciei redeamus, erant non 167
20 pauci et in his Gnoynsky, qui consultissimum censerent si curribus, quibus rex
maxime abundabat, acies undique cingeretur, ac sic quasi intra septa ac munimenta

1 bello C *ins.* / JT usus fuit

1—2 T trecentorum milium S 300 000

2 exercitu A (tot enim eius sub signis habuisse constat) / TS miliaria / S illic

3 AJC antecesserunt / S assidue

6 T pedestres

7 ad C *om.* / J octuaginta TC octoginta / C hostibus / T conferenda

8 T fuit / A fuerunt / A a. *corr.* censerant S censebant

9 TS milibus / pacto T modo

9—10 J exercitus nullo pacto

11 J Sagitatum / est C *add.* et

12 C reclamacione / ac JT et / C consternacione

13 T reges

14 ac TC et

15 T amplius posse

16 A a. *corr.* Caspari JTS Gasparo / AJ Raskaý T Raskai S Raskaii / JTC Thewrek S Toronk

17 A Kalay JC Kalay T Kalai S Kalaii / S praestantissimis

18 C eciam / A ad id etiam

19 ut TC *om.* / JT aciei disponendae

20 his AC *add. lacunam* S *add.* Lampert / A Gnoýnský JT Gnoienski C Gnoýnski S Gnoniskii JT *add.*
Polonus / consultissimum S *add.* nimium

21 S abundat / sic S si / quasi S *om.* / septa A *manu Pécsi add. in marg.* Pugnandi necessitas cum iam
adesset, quam detrectare rex neutiquam potuit ob causas declaratas, consilio istius boni viri Gnoinský
vix inveniri potuisset melius ad conservandum etiam in summo periculo exercitum salvum. Namque
etiam Carolus V. imperator contra rebelles protestantes, qui ducibus Federico Saxoniae electore et
lantgravio Hassiae contra dictum imperatorem arma sumpserant, ad Ingolstadtum pugnans, cum de
viribus et numero impari hostibus esse animadverteret, circumquaque castris currubus et vallo munitis
duo saltem loco aperto ad eruptionem, si occasio vel necessitas adesset, in hostes relicto, continuo triduo
intra munitiones castrorum in acie exercitum continens hostes aeneorum tormentorum, quibus maxime
abundabant, explosione in loci exiguo admodum suorum damno detonare sivit. Demum fatigato
aliquantulum hoste in omnem occasionem intentus ita eruptionibus continuis hostem fatigavit ut illi
loco castrorum excedere coacti, quamvis numero longe erant superiores, nullo tamen pacto pugnandi
potestatem caesari fecere, de quibus clarissimam postea victoriam caesar reportavit. Pechý / ac S et

certamen fieret, hoc enim pacto futurum dicebant, ut hostis non ita facile nos
posset, quod magnopere erat timendum, circumvenire. Approbant hanc struendae
aciei formam Radicz Bosicz et Paulus Bakicz, ex quibus posterior tribus legitimis
praeliis a Solymano cum hoste commissis interfuisse se dicebat. Itum est igitur
pedibus in hanc sententiam demandataque ea cura Gnoynsky et quibusdam aliis,
serius tamen, quam oportebat, et eo demum vesperi, quo in sequentem diem est cum
hoste pugnatum, itaque haec quoque res sicuti alia multa fuit neglecta. Aciem eo
die, quo est pugnatum, qui fuit vigesimus nonus dies mensis Augusti divo Ioanni
Baptistae decollato sacer, ex sententia eorum, quos paulo ante nominavimus, ita
potissimum spectatum, ne ab hoste circumveniremur. Deinde divisus est universus
exercitus in duo agmina. In primo agmine duces belli erant nullo certo loco, sed ubi
res postulasset, dextrum eius cornu banus Croatiae cum Ioanne Tahy, sinistrum,
quod wayvodae Transsylvaniae, si adesse potuisset, designatum fuerat, Petrus
Pereni curabat. Erant in hoc priori agmine plures ex primoribus, in quibus
Antonius Palochy, Franciscus Homonnay, Gabriel Pereni, Thomas Zechy,
Andreas Bathory, Emericus Czibak et plures alii. Tormenta bellica statim post
principia posita erant. Secundum agmen sive illa acies, quam nos statariam
appellamus, in qua rex erat, ex equite magis constabat, paucos admodum pedites e
lateribus habebat. Inter hanc aciem et primam non intercedebat nisi spatium lapidis
iactus. In eo agmine ante eum ordinem, in quo rex erat, triplex erat ordo magna ex

1 pacto A facto / T dicebat

2 quod—timendum S *uncis inclusa* / magnopere A magno / S timendum erat / AJC Approbant / J
stuendae

3 A Radisk C Radich S Radisch / JT Boszicz CS Bosich / et C *del. litteras 2* / A Bakycz C Bakich S
Bakith / C legitimis

4 JT Solimano C Solimanno

5 pedibus JT *om.* / demandataque C *add. est* / cura A *add. lacunam* / A Gnoynsky J Gnoienski T
Gnoienskio C Gnoynski S Gnoienskii

6 quam A quia / et C *om.*

7 haec quoque T et hec / S sicut JT *add. et*

8 TC XXVIII S XXIX / nonus dies mensis J octavus / mensis T *om.* / S Augusti mensis / S divi

8—9 qui—sacer S *uncis inclusa*

9 T Baptisto / A decollato / C sententia / A ante paulo

10 C extruere / placuit A *manu Pécsi add. in marg.* Hoc quoque consilium saluberrimum erat,
namque idem caesar Carolus V. iam dissipato hostium exercitu, posteaquam ex hybernis Ulma,
Francfordio etc. suum exercitum contra Federicum Saxonem electorem eduxisset et ad Milpergum
Misniae ventum esset Saxonemque pugnam detrectare animadvertisset, equitatu omni tra Albim vado
traducto hostem, ut sibi pugnandi copiam faceret, quam potest maxima celeritate insequitur peditatu
omni postremum relicto. Saxo, cum caesarem cum exercitu equestri non procul abesse vidisset, in nulla
alia re nisi in pugna spem salutis sitam esse animadvertisset, acie instructa caesarem expectat et, quia
caesar numero imparem sese esse sciebat, iubet Albano aciem instructam quam potest latissime
extendere ut et exercitus appareat numerosior et ne ab hostibus circumveniri caesareani opponantur. / A
quando / JC lacius

10—11 AC potissimum est

11 A circum muniremur

13 T postulare A *add. futuri* / cornu A *om.* / AJC Croatiae / JT Tahy C Thahy S Thahii / C synistrum

14 JT voievodae S vayvodae / A Transsylvano J Transilvano T Transilvanie C Transsylvano

15 A Peryni J Perinni T Perinii C Perynni S Perennii

16 AC Anthonius / A Palochy JT Paloczi C Palocý S Paloczii / AJ Homonnay T Homonay S
Homonnai / A Perieny J Perinni T Perinii C Perynni S Perennii / JT Zeczi C Zechy S Zechii

17 A Bathory JT Bathori S Bathori / A Czybak J Cibak

19 J apellamus / S equitatu

20 JCS spacium

parte ex cubiculariis regiis et baronibus conflatus, quorum dux erat Nicolaus Tharczay vir et manu promptus et singulari in regem fide, ibidem erat uterque aulae regiae praefectus, Petrus Korlatkeöy et Andreas Trepka Polonus, erat et Stephanus Slyk Bohemus cum aliis Bohemis et Moravis, et hi ante regem regi proximi erant.
 5 Tres illos ordines subsequebatur ordo regius et in eius ordinis medio rex ipse, nempe 178

Ingenio, specie virtuteque numinis instar,
 Spes patriae regumque decus, si fata tulissent.

Ad regis dexteram erant antistites Strigoniensis et Zagrabiensis, nam Agriensis 179
 adhuc ex Batha Budam fuerat missus, post Zagrabiensem, Varadiensem Quin-
 10 queecclesiensis, Sirmiensis, duo enim ex praelatis, Iauriensis et Vaciensis ad laevam
 positi erant, post cancellarium Nitriensis, Boznensis, praepositus Albensis et post
 hunc secretarii ac cubicularii regii. In parte sinistra penes regem locus erat relictus 180
 comiti palatino, qui licet aeger pedibus et vix equo insidens tamen modo in primo
 modo in secundo agmine diligentissime versabatur. In laeva igitur parte, cum 181
 15 palatinus a loco suo abesset, erant penes regem aliquot barones et illi duo, quos
 diximus, antistites, regi a tergo adhaerebant Czetricz, Maylath et Horvath stabuli
 regii magister. Post proceres simili modo erant hi, quos quisque sibi magis fidos 182
 strenuos pro tutela corporis sui delegerat, his erat coniunctus post regem ac
 proceres equitum cataphractorum pulcherrimus globus mille vel paulo amplius
 20 cataphractus continens, nam alii huius generis equites per primum agmen sparsi
 erant. In medio huius globi erat vexillum regis, quod Ioannes Draghffy iudex curiae, 183
 quae tertia est inter seculares a rege dignitas, sustinebat. Hanc statariam aciem 184
 cingebant undique equites levis armaturae et pedites quoque a lateribus, quod
 superius diximus. In latere eius dextro post antistites et secretarios erant illi tres, 185

1 et baronibus A om.

2 AJC Tharczay

3 JC Corlaczk T Karlaczk S Corlatkei / C Stephanus

4 JT Schlik C Slyk S Sliik / S Boemus / S Boemis / AC hii

5 nempe JTC om.

5—7 medio—tulissent A rex ipse medio conspicuo sublimis equo et fulgentibus armis os
 humerosque diis similis

7 Spes T Sed

8 CS dextram / TS antistes / et A om.

9 T Bata / A Waradiensem JT Varadiensis

9—10 S Quineecclesiensem

10 A Syrmiensis S Sirmiensem / AJ levam

11 AC Nitriensis / J Bosnensis TCS Bosnensis

12 S regis

13 palatino Jf add. regni

14 AJ leva

15 J suo loco

16 A adhaerebant / J Cetrzicz / AC Maylath J Mailath T Mailat S Mailath / T Horwat CS Horwath

17 J regi / AC hii

18 C strenuos T add. habuit et / ac S et

19 AJ cathaphractorum C cathafractorum / C pulcerimus / S 1000

20 J cathaphractus / J agnen

21 J Dragffi TS Dragffi C Dragfi

22 C tertia

23 J cingebat

24 eius C add. per per / T dextero

- quibus tutelam regii corporis commissam fuisse diximus. Locus, ubi acies fuit 186
 instructa, recesserat a Mohachio milliario uno, a Danubio praeterfluente milliario
 medio. Erat, quod et superius dictum est, in eo loco ingens et lata planicies nullis 187
 neque sylvis neque virgultis neque aquis neque collibus impedita, nisi quod ad
 5 laevam inter eum locum ac Danubium erat aqua palustris et limesa, crebra
 arundine plena, ubi postea multi mortales perierunt. Contra nos collis erat in 188
 longum protensus in theatri quodammodo formam, ultra quem caesar Turcarum
 castra habebat, in collis imo descensu pagus modicus cum templo, Földwar ei pago
 est nomen, ibi fuerunt positae machinae hostiles. Eum locum oculis nos postea circa 189
 10 extremum certaminis tempus conspeximus hostibus fuisse oppletum, maxime
 ianiczaris, quos vocant, qui, quicquid erat ultra illius pagi casulas, omnia longo
 ordine occupabant, inter quos fuisse caesarem postea fuit cognitum. Tormenta ita 190
 erant ibi posita quasi in quadam valle, propter quod nostris longe minus, quam si in
 plano fuissent, nocere potuerunt, et plus terroris quam damni intulerunt. Acie in 191
 15 hoc, quem diximus, loco, eo, quem diximus, modo et die paulo post solis exortum
 instructa (erat autem dies clara et multum serena) palatinus regem ex eo loco, quem
 ei designatum fuisse diximus, eductum, quod et triduo ante fecerat, per universum
 exercitum circumducit, ibi eum praesentem, de quo aliqui dubitaverant, omnibus
 manu ostentans paratum dicebat omnia extrema et mortem etiam subire pro patria,
 20 pro sacra Christi Dei optimi maximi religione, pro coniugibus et liberis eorum.
 Agerent itaque ipsi quoque viri fortissimi, Hungaros se esse meminissent et eos, qui 192
 et ipsi saepe et eorum olim maiores inclity illi heroes et fortissimi Christianae rei
 publicae propugnatores tot clara trophaea ex eodem illo, cum quo pugnaturi essent,
 hoste retulissent; nec esse quod hostium multitudine terrentur, non enim in
 25 multitudine sed in robore militum sitam esse victoriam; Deum etiam ipsum ex alto
 pro sua sancta religione pugnaturis affuturum, in manu ipsorum positam esse

2 J Mohacio T Mohacz C Mochacio S Mohaczio / ATC miliario S miliari / AJ Danubii / ATS
 miliario C miliari

3 T planities

4 JTC silvis

5 AJ levam / ac S et / J palustris

7 C teatri / T forma

8 J Feldvar TC Feldwar S Feuldwar

8—9 Földwar—nomen AJ *uncis inclusa* / ei—nomen A cuius nomen esse nuncupatur

9 fuerunt positae C posite erant

10 J obpletum C completum

11 A ianiczeris J ianiczariis T ianczaris / J quidquid / ultra J *om.*

12 ita A ista

12—13 ita erant ibi J ibi erant ita

15 eo A eum / quem diximus T *om.* / C ortum

16 erat C *ins. supra* / erat—serena T *uncos om.*

18 J circumducit / eum T enim

19 C eciam

20 Dei optimi maximi T *om.*

21 T viri quoque / T Ungaros

22 olim A *om.* / JCS incliti / J haeroes / C *a. corr.* fortissimī

23 A trophea

24 A hosti / quod JT cur / S deterreantur / enim in C enim

25 C eciam

26 A religione / T adfuturum

dicebat non patriae solum, quam hostis occupare venisset, sed totius Christianae rei publicae salutem. Haec et alia talia cum palatinus et simul etiam rex omnibus ordinibus obequitatis commemorassent, rex locum et ordinem suum repetivit. 193

Consumpsimus postea maiorem diei partem in hoste expectando, qui se haud ita multis, qui levia cum nostris certamina ac belli praeludia exercebant, praemissis adhuc post colles illos continebat, dubium, nostrosne ut ad illas locorum angustias pertraheret, an ut pugna in sequentem diem dilata nos ea nocte in castris ex improvise aggressus opprimeret, quod pro ea militum et tormentorum copia, qua abundabat, non erat ei difficile factu, an ut potius nos longa praelii expectatione fatigaret. Quicquid in hoc hostis fuerit sequutus, nam mihi de hoc nihil est compertum, tenuit certe nos tota fere illa die suspensos. Sic suspensis et expectantibus apparuit iam sole in vesperam inclinante agmen hostium per vallem, quae nobis ad dextram subiecta collibus erat, tacite incedens sola hastarum summitate illud prodente. Monachus igitur ratus, id quod erat, illos vel ad castra nostra diripienda, vel, ut nos circumveniret, tendere, de prima acie ad regem advolans iubet Casparum Raskay cum duobus aliis, quos ad custodiam regii corporis deputatos fuisse diximus, ire exploratum, quidnam illi molirentur, et ut eos, si possent, ab incepto itinere avertant. Ille non immemor, quid ei antea fuerat de regis custodia mandatum, recusata, quantum honeste poterat, ea provincia, demum cum et monachum instare videret et regem monachi imperio non contradicere, ne, quod non sine magna causa faciebat, id ei in ignaviam vel timiditatem verteretur, subdit equo calcaria et illuc, quo mittebatur, cum sociis et tota equitum qui ei parebant, cohorte festinat ea etiam spe, quod non videbatur ullo modo dubitandum, eum ad tempus, quo regi eius opera esset necessaria, inde facile reverti posse. His eo, quo diximus, profectis adhuc incertum erat utrum hostis 199

1 dicebat T victoriam / A potius C tocuis

1-2 J rei publicae Christianae

2 talia JT eiusmodi / C etiam

3 J repeciit T repetiit

4 C Consumpsimus / S expectando hoste / S ita haud

6 A ipsos S illis / C continebat / illas A alias / T angustias

7 S pertraheret / S delata

8 T improviso / JS aggressos C aggressus

9 S abundat / C difficile / an AS vel A add. etiam / an ut C vel / ut JT om. / potius A om. C potius ut / nos JT om. / C expectatione

10 JC Quidquid / S fuerat / JS secutus / nam S non / C nichil S om.

10-11 nam---compertum A uncis inclusa

11 tenuit C om. / T toto / S dies / et JT ac

12 A inclynante / J agnen

13 quae C a. corr. quel / A dexteram

14 C sumitate / C prodente / vel C om.

15 ad regem A om.

16 AC Casparem JT Gasparum / AJC Raskaÿ T Raskai S Rasskay

18 C advertant

19 S potuit / ea S om.

20 non A om.

21 causa A add. non / ei S om.

22 timiditatem TS add. ei / S nitebatur

23 AJCS eis / J cohortae / S festinabat / ea etiam spe J om. / C etiam

23-24 quod---dubitandum S uncis inclusa

24 eum A om. S illum

25 A Hiis S At his / J praefectis

facturus esset eo die pugnandi potestatem, et erat post meridiem hora fere tertia.
 Nec deerant ex primoribus, qui tam longam expectationem pertaesi signa receptui
 canenda et in castra redeundum censerent. Quod cum monachus sensisset, repente
 ad regem advolat, pugnam nullo modo differendam esse monet, minus esse periculi
 5 nunc cum parte copiarum hostilium quam in posterum diem cum toto exercitu
 congregari, non esse de victoria dubitandum. Ad quam vocem rex statim signa canere
 iubet, et simul cum tubarum clangore et tympanorum sonitu exoritur clamor vel
 cantus potius nostrorum Iesu salvatoris nomen de more invocantium. Et eodem
 10 tempore vidimus ingentem copiarum hostilium vim de colle illo, qui nobis
 oppositus erat, sese sensim demittentium, ubi caesar etiam Turcarum erat. Tum
 demum regis capiti galea est imposita, quo tempore magnus in eius ore pallor
 apparuit quasi futuri mali praescius. Signo belli dato viriliter cum hoste concurrere
 hii, qui in prima acie erant, bombardae quoque nostrae omnes fuerunt emissae
 parvo tamen hostium damno. Fit certamen multo acrius quam pro numero
 15 nostrorum; plures ex hostibus quam ex nostris cadunt, donec nostris fortissime
 pugnantibus hostis cedere coepit sive nostrorum impressione coactus, sive ut nos ad
 tormentorum loca pertraheret. Et repente advolat ad regem Andreas Bathory
 hostes terga dare, victoriam esse nostram, promovendum esse gradum et nostros
 hostem fugientem persequentes adiuvandos. Properamus igitur per aqua et iniqua,
 20 verum ubi ad eum locum ventum est, in quo paulo ante fuerat certatum, ibi vero
 multa nostrorum, plura hostium cadavera per campos iacentia vidisses et quosdam
 semivivos et adhuc spirantes. Interim nostris hosti instantibus et fortiter cum eo
 pugnantibus agmine regio eodem, quantum a cataphracto milite properari poterat,
 properante inclinare cornu dextrum coepit, et plerique ex eo cornu fugam capessere
 25 tormentis, credo, quae hostis tunc primum iaculari coeperat, exterriti, quae res et

1 et T om. / C tertia

2 T longa / T expectatione C expectationem / AJT pertesi C pertessi

3 A a. corr. censisset p. corr. censuisset

4—5 T nunc periculi

5 A a. corr. C imposterum

6 J statem

7 J tympanorum T tympanarum

8 C pocius / C saluaris / S invocantium de more / C invocancium

10 AC demittentium / C etiam J om. / S Turcarum etiam

11 A est galea

13 JT ii CS hi / A fuerant / S emissae fuerunt

14 numero S add. militum

15 hostibus J istis

16 A caepit J cepit / coactus S eo actus / nos T nostros

17 J termentorum / A Bathory JT Bathor C Bathori S Batorii

19 fugientem T om. / J prosequens / J adiuvandos / iniqua A in marg. manu Pécsi Simili modo factum apud Keresztes, cum Maximilianus archidux contra Mehemetum Turcarum imperatorem anno Domini 1596 pugnasset, posteaquam nostri feliciter contra hostem pugnasent et ex nonnullorum suasu, postquam hostium agmen terga dare visum est, nostri per eam paludem, quae inter nostra et hostium castra interiacebat, absque ordine, qua cuique visum erat, hostem insequendo transiissent, impetu ianiczarorum in nostros castra Turcica diripientes facto terga dare coacti pars misere caesi ea ipsa nocte totus noster exercitus, qua cuique tutum erat, castris excedit. / vero T om.

21 T nostrorum multa / C iacencia

23 AJC cathaphracto / A properare

24 JS inclinari / A caepit J cepit

25 credo S unciis inclusum / C primum / A caeperat J ceperat

globorum iam nostris etiam, qui penes regem eramus, capitibus supervolantium
 crebri ictus non parum terroris omnibus incusserunt. Et eo ipso tempore rex in 210
 ordine nostro non comparuit, sive priores illos ordines, quos ante ipsum fuisse
 diximus, progressus (quod antea ita erat statutum, ne rex eodem in loco staret), sive
 5 sublatus ex acie ab hiis, quos ei post tergum fuisse diximus, nam utrumque fieri
 potuit. Nec desunt, qui dicunt eum priores sui agminis ordines transgressum usque 211
 ad principia processisse atque ibi viriliter cum hoste pugnasse, quod ego neque
 affirmare ausim neque aperte inficiari. Illud mihi certo constat eum tunc a nostro 212
 ordine et a suo loco abfuisse, quando tormenta hostilia tonare coeperunt, et quando
 10 ex cornu dextro fuga fieri coepit. Secundum ex eodem ordine pene eodem tempore, 213
 quo regem, sensimus abfuisse archiepiscopum Strigoniensem et nonnullos alios regi
 propinquos. Ego regis amissi culpam neque in eos ausim conferre, qui ei custodes 214
 fuerunt adhibiti, neque in eos, qui eum fortasse intempestive ex acie subduxerunt,
 sed infelici cuidam nostro fato, ut rege etiam amisso non solum pateremur ea, quae
 15 ab externo hoste passi sumus, sed domesticis etiam dissidiis ac factionibus ob alium
 regem in locum demortui substituendum agitaremur nostris flagitiis his etiam
 graviora merentibus. Illos enim utrosque scimus regi fidissimos fuisse et regiae 215
 salutis studiosissimos. Nam quod ad tres illos attinet ad custodiam regii corporis 216
 deputatos, constat eos ab hoste, ad quem reprimendum missi fuerant, non prius
 20 redire potuisse, quam fuerit tota acies nostra in fugam conversa, capto etiam uno ex
 eis et eodem in loco liberato. Quo molestiore animo ferendum censeo, quod ausus 217
 sit quidam oratione etiam de hoc publicata, si oratio illa vocari debet, nostros sui
 regis desertores falso vocare. An deseruisse regem sint censendi, qui omnia illi 218
 officia bonorum ac fidelissimorum subditorum praeberunt, qui omnes fere in
 25 eodem, in quo rex iacuit, campo iacuerunt testati morte etiam, quam fidi suo regi,
 quam amantes patriae fuerunt? Sed idem ille egregius historiarum scriptor, qui haec 219

1 C ecciam / C supervolantium

2 S iactus

3 ipsum JT eum

3—4 S diximus fuisse

4 T progressus / quod—staret T *uncos om.* / C ante / S in eodem

5 ex C *in ras. e* / JCS his T iis / C *a. corr.* fierit

6 AJTC dicant

7 ibi S illic

8 C affirmare

9 A sui / C hostia / A ceperunt

10 AJ caepit / J temore

11 et J *om.*

12 C amisi / ei J et

12—13 qui—adhibiti A *ins. in marg.*

14 A infeli / C eciam

15 C externo *suprascr.* terno / A domesticis / C eciam / ac S et

16 AC flagitiis / A hiis / C eciam

17 JT promerentibus

18 T saluti

19 eos T *om.*

20 C eciam / A uno etiam

22 C eciam S *om.* / hoc T eo / C publica / si—debet S *uncis inclusa*

23 A desertores regis / AJT sunt / J illa

25 T iacuerunt / C eciam J *om.*

26 JTS fuerint / J aegregius

scribit, et qui tot convicia in gentem nostram ingerit, huius etiam cladis historiam
ita scripsit, ut me pudeat eum ita impudenter rem sibi ignotam in vulgus prodere
fuisse ausum. Sed nos ad institutum redeamus. Regis exercitu per ea, quae diximus, 220 221
vehementer turbato et ad fugam spectante diu tamen etiam postea est pugnatum
5 iam non in latiore illa planicie sed ante ipsa tormenta, quae nobis adeo erant
propinqua ut non fuerint a nobis decem passibus remota, donec non solum terrore
sed et fumo tormentorum omnia replente ac visum etiam prohibente coacta fuit
magna exercitus pars in vallem, quae aquis illis palustribus iuncta erat, descendere
reliquis adhuc ante tormenta viriliter pugnantibus. Ceterum cum hii quoque, qui se 222
10 in vallem receperant, rursus in pugnam restaurandam rediissent, neque iam ulterius
vis tormentorum et fumi sustineri posse ullo modo videretur, magna exercitus parte
in fugam dilapsa ipsi etiam sunt fugere coacti. Fugam igitur ad unum omnes, qua 223
cuique proximum erat, capessunt ac per ea potissimum loca, per quae paulo ante
ovantes et spe victoriae pleni veneramus, et per castrorum loca, quae fuerant antea
15 ita per hostes direpta ac disiecta, ut vestigia tantum eorum superessent, et plena
essent omnia eorum, qui in castris remanserant, cadaveribus. Hostes visa 224
nostrorum fuga vel fraudem subesse rati vel pugna fatigati diu se intra aciem suam
continuerunt, et nisi tenebris noctis insequentis sese intenditibus nequaquam
nostros sunt insequuti. Quae res et quod nox paulo post cum imbribus effusissimis 225
20 est subsequuta, multis mortalibus saluti fuit. Duravit iustum certamen per unam 226
fere et mediam horam. Sunt non pauci et illa palustri voragine absumpti, nam regis 227
corpus, quem et ipsum ibi periisse nonnulli dicebant, fuit postea repertum in hiatu
quodam terrae praerupto supra Mohachium milliario medio sub pago, quem
Chiele vocamus, qui locus tunc Danubii inundatione aquam solito maiorem
25 habebat, ibi simul cum equo ita, ut erat, armatus ab aquis fuit suffocatus, quo in
loco plures etiam alii perierunt, atque ab eo loco non procul repertum est corpus
Andreae Trepka et Stephani Aczel. Monachus in prima acie fertur cecidisse fortiter 228
pugnans, eius caput a trunco abscissum postero die per castra hostium loco

- 1 A scripsit / C eciam
2 A wlgus
3 nos T om.
4 T perturbato / C eciam
5 in A om. C est / AC laciore / T planitie / T illa
7 C eciam
9 AJS Caeterum / JCS hi T ii
10 vallem C add. converterant / S instaurandam / C redissent
12 C eciam / JT fugere sunt
13 ac A om.
14 A a. corr. onantes / et T om. / A fuerunt
15 ac S et / JT eorum tantum
16 A Hostis
18 A continuerant
19 A sunt nostros / J insecuti C insecuti / quod A quae
20 T subsecuta C subsecuta / S certamen iustum
21 S suntque / et C add. in / AC pallustri
23 A quoddam / C a. corr. prerupti / J Mohacium T Mohacz S Mohaczium / ATCS miliario
24 A Chyele JT Cziele C Chele S Czelie / C inundacione
25 ab aquis T om.
26 C eciam
27 C Trepca / C Sthephani / J Accell T Acell C Acel S Azel
28 a C om. / trunco A Turca / AC abscissum

triumphi fuit circumlatum longae hastae affixum quod postea ante tabernaculum
caesaris stetisse aiunt. Eo die, qui pugnam est insequutus, mille et quingenti ex his, 229
qui capti fuerant, et inter hos magna primorum nobilium pars in coronam positi
coram exercitu victore capite sunt truncati caesare sanguinem illorum diis suis
5 libante, pauci ex captivis servati, ut essent, a quibus possent caesar et Himbraim
bassa ea, quae opus erant, sciscitari. Inter hos Nicolaus cognomine Herczegh, quod 230
lingua nostra ducem significat, dux re vera et thesaurarius regius existimatus, item
Ioannes Prylezky et Ioannes Maczeyowzky Poloni omnes cubiculi regii ministri, a
quibus postea ad reginam reversis multa cognovimus, quae brevitatis historica
10 commemorare nunc non permittit. Servatus fuit et Michael Fekethe ac Bartholo- 231
maeus Maytiny, qui postea magno aere fuerunt inde redempti. Perierunt in eo 232
praelio et in fuga praeter regem ex antistitibus Ladislaus Zalkanus archiepiscopus
Strigoniensis, Paulus Thomory Colocensis dux belli, Franciscus de Peren
Varadiensis, Philippus More Quinqueecclesiensis, Blasius Paxy Iauriensis, Franci-
15 scus Chaholy Chanadiensis, Georgius de Palyna Boznensis episcopi, ex baronibus
Georgius de Zapolia comes Scepusiensis alter belli dux, Ioannes Dragffy iudex
curiae, Franciscus Orzagh cubiculariorum, Petrus Korlatkeöy et Andreas Treпка
ianitorum, Simon Horvath pincernarum regaliū magistri, Thomas Zechy,
Gabriel Pereni, Ambrosius Zarkan, Antonius Palochy, Mathias Zetchiny, comes de
20 Frangepanibus, Sigismundus Banffy, Franciscus Hampo, Ioannes de Batthyan,
Stephanus Slyk Bohemus et nonnulli alii Bohemi et Moravi; ex nobilioribus et
potioribus regni Franciscus Balassa, Nicolaus Tharczay, Ioannes Paxy, Ioannes

- 1 A circumlatum J circumdatum / A a. corr. longe / A a. corr. hasti T haste
2 qui C quo / J insecutus C insequutus / T iis
3 qui S om. / J suerant / A corr. in coronare T corona
4 AS victoriae / AJ sanguine
4—5 S libante diis suis
5 AJTC posset S om. / A Hymbraim S Hibraim
6 erant S add. possent / J Herczik T Herczigk C Herczek S Hertzek
7 C thesaurarius
8 A Prylezky JT Pileczki C Pilecki S Pileczkii / A Maczeyowzky J Macieiowski T Macicowski C
Macziowski S Maczieiowski / C a. corr. cubili / A regii
10 permittit JT sinit / et C om. / JT Fekete / ac C et ac S et
11 A Maytiny JC Maytini T Maytini S Maytini / magno J add. inde / fuerunt JT om. / inde J om. /
redempti JT add. sunt
12 TC antistibus / C Zalcanus
13 JCS Thomori T Tomori / C Collocensis / A Peryn T Pereni
14 A Waradiensis / S Quinqueecclesiensis / AC Paxy JT Paxi S Paxii
15 AC Chaholy J Chaholi T Czoholi S Gzacholii / A Csanadiensis JT Canadiensis / JC Palyna T
Palina S Paliina / J Bosnensis T Bosnensis / S episcopus
16 JT Zapola C Zapolya / J Dragffy T Dragfi C Dragfy S Dragffii
17 curiae JTC add. regiae / T Orzagk S Orzag / A Korlatkeöy J Corlaczkii T Charlaczkii C Corlathki S
Corlathy
18 T Horwat CS Horwath / JT regionum / JT Zeczi C Zechy S Zechii
19 A Perieny JS Perinni T Perini C Perynni / J Sarcan / AC Anthonius / JTC Paloczi S Paloczii / C
Mathyas S Matthias / A Zetchiny JCS Czethini T Czetini
20 A Banffy JC Banfy T Banfi S Banffii / A Botthyan J Bathian TS Batian C Bathyan
21 C Sthephanus / JT Szlik C Slyk / Moravi C in corr. / A nobilibus / et A om.
22 C pocioribus / regni A om. / S Balaszy / A Tarczay J Tharczay T Tharczai S Tharzay / A Paxy J
Pakszy T Paxi C Paksy

- Istwanffy, Emericus Warday, Michael Podmaniczky, Gregorius Orlowchich capitaneus Segniensis, Stephanus Aczel castellanus Poseniensis, Sigismundus Pogan, Ioannes Tornaly, Ioannes et Stephanus Kalnay, Nicolaus Forgach; praeter hos nobiles potiores usque ad quingentos, equitum praeterea tria vel quatuor millia.
- 5 Pedites paucissimi evaserunt, fuerunt autem usque ad duodecim vel tredecim millia 233
 peditum, ex quorum ducibus vix evasit quisquam alius praeter Hannibalem
 Cyprium. Tormenta bellica omnia et illa, quae in acie fuerunt, et ea, quae partim in 234
 castris partim in navibus remanserant, hostis habuit. Horum cura demandata 235
 fuerat sed sero et non nisi eadem illa nocte, quae pugnam praecessit, comiti Ioanni
- 10 Hardegh viro strenuo et industrio et qui circa regem ab initio fuerat diligentissime
 versatus, regi inter paucos charus.
- Nocte et die, quae pugnam insequuta est, hostes in omnes partes propinquas 236
 cursu effusi obvia quaeque vastaverunt et combusserunt nulli mortalium parcentes,
 non sexui, non aetati, non religioni, omnia foeda et crudelia in miseram gentem
 15 exercentes. Neque est mearum virium cladem illius noctis et sequentium dierum 237
 deplorare, quae tanta fuit per omnem illam Hungariae citerioris partem, ut non
 possim mihi persuadere ab ullo unquam hoste crudelius esse saevitum. Illud inter 238
 alia contigit nunquam fortasse antea auditum ut infantuli vivi, ne vagitu
 proderentur, fuerint ab infelicissimis matribus in terram defossi, ibidem aere terra
 20 incluso matribus inde aufugientibus misere suffocati. Processit hostis usque ad 239
 Balathum lacum Quinqueecclesiensi civitate insigni combusta, cuius tamen arx et
 nobilissimum templum, quod in arce est, remansit intactum. Dum haec agerentur, 240
 iam wayvoda circa Zegedinum erat cum copiis Transsylvanis, quae cum ita cito
 subsequi non possent, ipse conscensis levibus rhedis cum paucis ad regem
 25 properabat ut vel solus praelio, quod intellexerat minime dilatum iri, interesset.

1 J Isthwanski T Istvanfi C Istwanfi S Istwanffii / A Warday JC Vardaý T Vardai / Michael Podmaniczky A om. / JTC Podmaniczki S Podmaniczki / S Georgius / A Orłowchichy JT Orłowczik S Orłowchicz

2 A Simigiensis S Seginensis / Stephanus Aczel castellanus Poseniensis C om. / JT Acell S Azel

3 A Tornalý J Thornali T Tornali C Thornalý / C Sthephanus / AC Kalnay J Calnay T Calnai / JTC Forgacz

4 C pociores / usque JT om. / AJTC quingenti / equitum S quin tum / S praeter / A quattuor / TS milia

5 S peditum / TS milia

6 ducibus A add. alius / alius A om. / JT Annibalem

7 JC Ciprium S Cyprimum A ipsum / illa A alia / fuerunt JC om.

8 S remanserunt / CS habuit hostis

9 J illa eadem / J noctae

10 J Hardekg T Hardegg C Hardekg S Hardek / C strennuo / C inicio

12 J insecuta C insecuta

13 J offusi C efusi / J quaque / JT vastarunt / J parcens

14 A facda

15 mearum J nostrarum / C sequencium

16 T Ungarie

17 nunquam A add. neque a Turca neque ab / J sevitum

18 A antea fortasse / ut S quod

19 S fuerunt / A infelicissimis

20 J affugientibus / ad J om.

21 AJTC Balatum S Balatorem / AJC Quinqueecclesiis T Quinqueecclesia S Quinqueecclesiensi / J conibusta

23 J voievoda Transilvanus T voievoda Transilvanie C vayvoda S vayvoda / JT Segedinum C Zagedinum / erat A om. / A Transylvanis JT Transilvanis C Transsilvanis

- Comes Christophorus Zagrabiam pervenerat, Bohemorum aliqua pars eorum, qui
in auxilium regi veniebant, partim non longe ab Alba Regali partim circa Iaurinum
erat, et circa eadem loca Georgius marchio Brandenburgensis et cancellarius
Boemiae Adam de Nova Domo. Regina hac clade audita cum episcopo
5 Vesprimiensi et Alexio Thurzone et oratore pontificio incerta adhuc de regis interitu
trepide Posonium confugit rerum suarum magna parte per Danubium subvecta, in
quibus et in his, quae civium Budensium erant, licet Andreas Orbonasz, qui arci
Strigoniensi praeerat, nonnulla damna fecerit, tamen in huius rei commemoratione
10 huzarones appellat, eam culpam impingit, quod puellas reginales inhonestius
habuerint et in earum soleis per ludibrium saltaverint. Caesar paucis diebus circa ea
14 loca, ubi praelium fuit, commoratus omnibus deinde, quos praedatum dimiserat,
ad se revocatis inde Budam versus movit, ad quam sextis aut septimis castris ripam
Danubii legens cum pervenisset oppidis et villis obviis omnibus exustis, eam sine
15 omni praesidio relictam reperit et combussit arce sola cum stabulo regio ac vivario
ferarum servata. Inde dimissis in omnes Hungariae citerioris partes praedatoribus,
244 quicquid inter Danubium et lacum Balatum iacet usque ad Iaurinum, omnia ferro
et flamma vastavit. Strigonii tamen arx per eum, quem superius nominavimus,
245 Andream Orbanasz deserta per hominem humillimae sortis, et qui paulo ante
20 peditum illius capituli ductor fuerat, Mathaeum cognomento Nagh, qui illuc cum
paucis confugerat, arx vero Vissegradi coronae regiae conservatorium per rusticos
et monachos fuerunt servatae. Tantus terror invaserat animos nostrorum audito
246 caesaris Budam adventu, quae quidem arces et cum his Thata et Comarom atque
etiam Alba Regalis propterea etiam ab hoste non fuerant captae, quod is, nescimus
25 quo consilio, regnum vastare tantum contentus de arcium et locorum munitiorum
expugnatione nihil habuit pensi. Nusquam est hosti sic in Hungariam saevienti 247

- 1 A Christophorus comes / S Boemorum
2 J loge / C Iaurinum
3 et C *del. cir* / C *a. corr.* Brandenburgensis S Brandenburgensis
4 S Boemiae / Adam—Domo A *om.*
5 A Vesprimiensi T Vesprimensi S Vesprimiensi / J Alexio / JC Turzone
6 J trepidae / C Pozonium / magna J *add. ex*
7 T iis / A Orbonacz JC Orbanaz T Orbanasz S Orbanacz / JC arcis
8 J praepaerat / C commemoratione
10 J huzarones T hussarones S hussariones / J apellat S appellat / S impingit culpam / C inpingit
11 T eorum
13 T versus Budam / quam C *a. corr.* aquam / castris T *add. ad*
14 A pervenissent
15 T solum / ac C et
16 servata S relictam / T citerioris Ungarie
17 JC quidquid / A locum / S Balatorem / iacet A *del.* iacet / C Iaurinum
18 T vastat
19 A Orbanacz J Orbanasz C Orbanaz S Orbanacz / A humillimae
20 S erat / S Mathaeum / T cognomine / T Nagh
21 JT Vissegradi C Vissegradi S Vissegradii / T regis / et T ac
22 A fuerat / A servatum
23 T iis / AC Thata J Thata / JTC Comarum S Commarum
24 C eciam / C eciam / JCS fuerunt
25 A locorum et / A munitiorum JC munitiorum
26 C expugnatione / C nichili / A Nunquam / T Ungariam / J saevienti

magis repugnatum quam in loco, cui Maroth est nomen, non procul a Strigonio. Secessus est archiepiscopus Strigoniensis non inamoenus inter eas sylvas, quas nos Wiertesias appellamus, sylvis et nemore undique cinctus. Huc se aliquot millia nostrorum receperant cum coniugibus et liberis locorum angustiis freti, cum his hosti fuit non semel acerrimum certamen magna hostium strage, postremo cum nullo modo castra nostrorum, quae curribus circumduxerant, expugnari ab hoste possent, coactus est hostis tormenta quoque bellica illuc adducere et ita demum et castra disiecta et omnes fere ad unum caesi fuerunt. Ingentes cadaverum cumuli, qui nunc quoque eo in loco visuntur, facile magnitudinem caedis declarant; fuere, ut hi, qui pauci inde effugerunt, referunt, usque ad viginti quinque millia nostrorum. Omnium vero ubique tam caesorum quam captorum numerum in unam summam colligendo affirmare ausim ex his, quae cognoscere potui, periisse hac clade prope ducenta hominum millia. Citeriore Hungaria in hunc, quem diximus, modum a Dravi ostio ad laurinum usque vexata terrore non modico etiam his, qui procul erant, ac Viennensibus quoque iniecto, ponte super Danubio ad Pestum facto decimo quarto, quam Budam venerat, die caesar in ulteriorem Hungariam transiit, dimissus inde quoque ad omnes partes, quae inter Danubium et Tibiscum sunt, omnia similiter vastat et comburit, sicut in citeriore Hungaria fecerat, multitudinem omnem, quae Tibiscum non transierat, partim gladio interimit, partim in servitutem rapit. Ipse satis iam in miseram Hungariam debacchatus, domesticis, quae interim in Asia Minore (quam Natoliam vocant) exorta fuerant, dissidiis eum revocantibus, omnibus, quae intra Dravum et Danubium occupaverat, locis atque ipsa etiam arce et civitate Budensi sine ullo praesidio relictis, domum est reversus.

- 1 J Marotto TCS Marotho
2 C archiepūs S archiepiscopi / A inamēnus / JTC silvas
3 A Wyertesias JT Viertesias C Wýrthesias / J apellamus / JTC silvis / TS milia
3—4 A aliquot nostrorum millia JT nostrorum aliquot millia C aliquot nostrorum milia
4 J receperunt / locorum S om. / C angustiis
5 C acerimum / hostium C hoste non / C strages
6 J circumduxerant
7 hostis A om. / J tormenta / S illac / C abducere
8 T fuere
9 A in eo / fuere S add. autem / AC hii
10 T effugerant C seffugerunt / ad JT om. / T XXV milia C XXV millia S 25 000
11 C captivorum
11—13 Omnium—millia T *uncis ilclusa*
12 affirmare A a. corr. afferre / his, quae J hisque
13 S 200 000 / T milia / T Ungaria / J quen
14 JS hostio / C lawrinum / non C om. / C eciam / T iis
15 ac AS a / A Viennensibus / A vincto J iniceto / T Danubium / S Pestum
16 A quando S quum / S Hungariam ulteriorem / T Ungariam
17 JTCS dimissis / JT ad omnes quoque / A Tybiscum C Thibiscum / sunt S add. qui
18 S vastarent / A combussit a. corr. comburit C comburrit S comburerent / A a. corr. citeriori / AT Ungaria
19 A Tybiscum C Thibiscum / A transierant
20 T Ungariam / A a. corr. C debachatus J debahatus
21 quam Natoliam vocant JTC *uncos om.* / JCS Natholiam / S fuerunt / eum A eorum
22 omnibus A omnia
23 C eciam / reversus A add. Georgius Simigiensis a secretis reverendissimi domini Pauli Thomorj summam exercitus regii in vacuum relictis colonis et cocis et aurigis ex regesto superinde habito fuisse hominum millia 28 000.

Stephani Broderici
iuris pontificii doctoris,
praepositi Quinqueecclesiensis, secretarii,
oratoris serenissimi domini Ludovici
Hungariae et Bohemiae etc.
regis ad sanctissimum dominum Adrianum VI.
pontificem maximum
oratio

EDIDIT
CSABA CSAPODI

PRAEFATIO EDITORIS

Haec oratio die quarta Septembris, anno MDXXII coram summo pontifice Hadriano VI. collegioque patrum cardinalium habita est a Broderico, cum eum rex Hungarorum Ludovicus II. legatum misisset, ut papae inter initia pontificatus gratularetur auxiliumque ab eo peteret contra Turcos, qui Belgrado expugnato Hungariam in discrimen adduxissent. Textum orationis adhuc non cognitum habuimus. Protonotarius apostolicus Lombardinus Burgius — frater Antonii Johannis Burgii, qui non multo post in Hungariam venit ibique nuntius pontificalis auctoritate validus usque ad annum MDXXVI versabatur — opusculum archiepiscopo Strigoniensi Georgio Szatmári dedicavit atque imprimendum curavit. Libello nec locus nec annus, quo editus est, neque nomen officinae typographicae inscriptum est, sed ex dedicatione manifestum est eum certe ineunte anno MDXXIII esse editum. Locus, ubi unicum exemplar hodie notum exstat: Bibliotheca Capituli Hispalensis (Sevilla, Biblioteca Capitolare Columbina) colligatum nr. 8—2—35. Taeniolam photographica de eodem exemplari factam in Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae habemus: Mf 4665/III.

Textus magnum numerum abbreviationum usitatarum continet. Quod ad orthographiam attinet, parum sibi conveniens est (tres diversae formae diphthongum *ae* scribendi: *ae*, *e*, *ę*; litteras *u* et *v* sine ullo ordine variatae). Quamobrem huiusmodi inconsequentias omittentes in libro edendo leges orthographicas, quae usu receptae sunt, secuti sumus. Secundum earundem legum praecepta litteras inetymologicas: falso geminatas, *h* superfluas aliosque errores scribendi (e.g. caetera — cetera, leticia — laetitia etc.) emendavimus.

Multa errata typographica libri manus eius temporis quaedam — probabiliter primi possessoris Ferdinandi Columbi (Fernando Colon) correxit. Quas correctiones a nostris emendationibus per notam *corr. A.* disiungimus.

In apparatu critico nullam mentionem eiusmodi errorum fecimus, quos typothetam forte convertendo typos commisisse apparet (*u*—*n*: virtntes—virtutes, iunumeras—innumeras).

Csaba Csapodi

[DEDICATIO]

1

Reverendissimo in Christo patri Domino Georgio archiepiscopo Strigoniensi, Regni Hungariae primati, legato nato ac supremo cancellario etc. Lombardinus Burgius iuris utriusque doctor, prothonotarius apostolicus salutem plurimam dicit.

- 5 Orationem, quam reverendus Stephanus Brodericus orator regius circiter 2
Kalendis Septembris coram Adriano VI. pontifice optimo maximo habuit, cum ab
omnibus commendari et tam pontificis quam reverendorum patrum doctissimo
testimonio approbari animadverterem, Praesul Reverendissime, essemque eius
videndae percupidus, vix tandem aegre ab homine mihi alioquin amicissimo, ut
10 mihi eius perlegendae copiam faceret, potui impetrare, verebatur fortasse iam tum
id, quod postea accidit. Ubi igitur eam diligentius perlegi, ubi non solum verborum 3
elegantiam et sententiarum gravitatem sed etiam vim ac vehementiam orationis
accuratius consideravi, non mediocriter (ita me Deus amet) sum mecum ipse
indignatus, quod ea tamdiu latuerit in obscuro, neque a tot mensibus in lucem
15 prodierit. Statui igitur hominem aggressus hortari primum ac monere, ut eam in 4
publicum daret, deinde ubi votis et monitis meis repugnantem video, obiurgare
etiam liberius non destiti, ne se ipsum in primis magna laude ac demum alios
voluptate utilitateque defraudaret, quid non utilius esse posset quam orationem pro
omnium salute habitam, pericula omnibus imminencia complectentem ab omnibus
20 legi? Ceterum cum neque sic quicquam proficerem, et ille ob modestiam, ut arbitror, 5
negando perseveraret, statui ego multis potius et certe optimis quibusque placere et
rem gratam facere, quam unius hominis satis verecundi ac multo minus, quam par
est, ingenii sui vires metientis qualicunque offensa moneri. Domum itaque reversus 6
accersito statim ad me calcographo orationem ipsam, illo et invito et nesciente,
25 formis publicis excudendam, tuo potissimum, Antistes Maxime, amplissimo
nomini dedicandam tradidi. Cui non ea Christianae defensionis rationem continens 7
magis debebatur quam Tibi, qui in re Christiana auctoritate, opibus, consilio
iuvanda ita alios ecclesiarum antistites antecellis principesque Christianos aequas,
ut in hoc genere laudis nondum alicui sis secundus. Sciebam praeterea fratrem 8

21 statui *ed. statim, corr. A.*

23 moneri *ed. moberi, corr. A.*

25 potissimum *ed. potentissimum, corr. A.*

28 aequas *lectu difficile, corr. A.*

meum magnificum, Andream Burgium, nunc Caesareum istic apud inclitum
 Hungariae regem oratorem eo et amore ea observantia prosequi, ut nisi et ego
 fraterno monitus exemplo Tuam Amplitudinem omni prosequerer studio, officio ac
 servitute pro piaculo iudicaret. Idque quibuscunque rationibus licebit assidue 9
 5 apud Te testabor ac semper in posterum declarabo. Accessit et illud, quod oratorem 10
 ipsum insigni prudentia, eruditione et probitate virum tuum esse clientulum non
 ignorabam, tuumque alumnum in tua honoratissima et castigatissima aula ab
 ineunte adolescentia educatum, tuis sanctissimis praeceptis et institutis excultum
 atque expolitum. Tuum igitur iure optimo esse ducens quicquid in hanc sententiam, 11
 10 quicquid a me, quicquid a Broderico nostro laude dignum proficisceretur, Tibi has
 eius studiorum quasi primicias pro huius novi anni strena ac munusculo offerendas
 tuo celebratissimo nomini dicandas existimavi. Tu, quae tua est humanitas, haec 12
 quoque eadem, qua cetera soles, et animi et frontis hilaritate excipies. Atque ita 13
 certo Tibi persuadebis inter tuas praeclaras, quibus totum Christianum orbem
 15 replesti, laudes et merita, hoc etiam non esse in postremo loco numerandum, quod
 ex tuis doctissimis simul et sanctissimis aditis ac penetralibus quasi, ut aiunt, ex
 equo Troiano tales viri prodeant, qui et Tibi, patrono ac Maecenati, immortalē
 gloriam et patriae praeter eximium decus, fructus quoque uberrimos et nunc
 afferant et maiores adhuc sint allaturi. Vale itaque, Pontifex Amplissime, et me 14
 20 tuum clientulum in eorum asscribe numerum, quos Tuae Amplitudinis nosti esse
 obsequentissimos. Romae XXIII. Ianuarii MDXXIII.

13 cetera *ed.* caetere, *corr.* A.

STEPHANI BRODERICI IURIS PONTIFICII DOCTORIS, 15
PRAEPOSITI QUINQUEECCLESIENSIS,
SECRETARII ET ORATORIS SERENISSIMI DOMINI
LUDOVICI HUNGARIAE ET BOHEMIAE ETC. REGIS
AD SANCTISSIMUM DOMINUM
ADRIANUM VI. PONTIFICEM MAXIMUM
ORATIO

Si ulli unquam mortalium ex maximo dolore et extrema animi consternatione 16
ingens repente laetitia et spes amplissima est oborta, id profecto serenissimo
10 principi meo, regi Hungariae contigit eo die, quo Te, Beatissime Pater, omnium
suffragiis ad hanc sanctam sedem, cui divino munere praesides, electum ac
renuntiatum esse audivit. Nam cum is ex immaturo atque inopinato Leonis X. 17
pontificis maximi obitu, quem sibi inter ipsas tot periculorum et calamitatum
procellas fato quodam acerbissimo ereptum esse videbat, in maximum decidisset
15 maerorem et desperationem, audita tua auspicatissima electione ita est subito
recreatus, ita in spem maximam ac certissimam erectus, ut non iam amplius
Taurinum amissam, non Transalpinam a corpore regni sui paullo ante abscissam,
non alias innumeras calamitates deplorare videretur, sed maxima et amplissima
quaeque iam tunc animo concipere et sibi constantissime polliceri auderet, videbat
20 ad hanc supramam orbis Christianni dignitatem vocatum esse virum cum omni
sanctitate ac sapientia praeditum. Tum vero (id quod plurimum sua interesse 18
arbitrabatur) Caesari suo coniunctissimum sperabat facile fore, ut et Caesar
omnium, qui unquam fuerunt, Caesarum maximus et potentissimus et tu
pontificum omnium sanctissimus atque integerrimus ceteros principes, si qui adhuc
25 Christianum magis quam hostilem sanguinem sitire pergerent, auctoritate vestra ad
optima quaeque et Christianae reipublicae salutaria agenda impelleretis, ita brevi
immanes istas beluas et truculentissimas feras, quae tantum in Christianos
auderent, non modo spiritus illos feroces posituras sed Te duce, tuis auspiciis in ius
et potestatem nostram penitus concessuras. Quam quidem animi sui ingentem 19
30 laetitiam atque incredibilem rei optime gerendae spem Tibi notam esse quamprimum
desiderans me illis ipsis diebus ad Tuam Sanctitatem misit, ut Tibi nomine suo
una cum hoc reverendo Francisco Marsupino, collega meo, simul et hanc tanti
honoris amplitudinem gratularer, et res suas in summum discrimen adductas
supplex commendarem. Gratulatur igitur Tibi, Beatissime Pater, Hungariae rex 20
35 inclytus hanc Tuae Beatitudinis in hoc supremum humanae dignitatis fastigium
assumptionem. Neque illo solito ac vulgari gratulandi more gratulatur, quo 21

1 doctoris in ed. ommissa et per A. superscripta littera D.
36 more gratulatur ed. more gratulatur more, corr. A.

solemus eorum sortem, quibus nova aliqua honoris ornamenta contingere, verbis
 magnificis attollere beatosque eos ac fortunatos praedicare. Quid enim minus 22
 consentaneum quam dignitatem ecclesiasticam et eam potissimum, quae in
 Christiano orbe sit omnium maxima et suprema, ad labores profecto, ad curas, ad
 5 vigilas et ad mille sollicitudines notam atque institutam hoc nomine cuiuspiam
 gratulari? Neque igitur ille Tibi gratulatur, quod tot pulcherrimarum et nobilissi- 23
 marum urbium, tot amplissimarum provinciarum imperium sis assequutus, neque
 quod ex privato episcopo summus omnium, quos orbis habet, episcoporum subito
 atque ex insperato evaseris. Neque quod reges et principes supplices ad pedes tuos 24
 10 procumbant et adorent quodammodo vestigia pedum tuorum. Quamquam haec 25
 quoque ipsa summa omnium, quae homini contingere possunt, esse confitetur. Sed 26
 quod hii sapientissimi et optimi patres illo eodem temporis momento, quo Te
 Romanum pontificem declararunt, campum Tibi patentissimum apparuerint ad
 virtutes tuas, quae solis hactenus Hispaniarum et inferioris Germaniae angustiis
 15 claudebantur, in totum Christianum orbem longe lateque spargendas ac diffunden-
 das. Laudat eorum ipsorum sapientissimum atque exactissimum iudicium, qui 27
 revocato illo prisco illius primi senatus Romani more maluerint novum quandam
 quasi Numam Pompilium sanctitate et religione clarum, non e Sabinis, quod illi
 fecerant, sed ex ultimis terrarum finibus ad imperium evocare quam ulla in parte rei
 20 Christianae deesse. Et cum laudat hoc vestrum, Patres Reverendissimi, pulcherri- 28
 mum et sanctissimum factum, tum vero vobis omnibus grates hoc nomine agit
 amplissimas affirmans nulla re magis potuisse constare vestram singularem in
 rempublicam Christianam fidem, vestrum amorem, studium, affectionem, quam-
 25 que posthabita privata etiam vestri ratione, eum in hac sanctissima sede locaveritis,
 quem inter mortales optimum atque ad habenas Christiani imperii moderandas
 aptissimum esse iudicassetis. Gratulatur denique et gaudet sibi ac suis regnis et 29
 universo Christiano orbi, cui tali ac tam periculoso ac difficili tempore, pontifex
 contigerit, de quo ea praedicentur, quae nostris saeculis de nullo non solum in
 summam fortuna princeps(?), sed etiam privatae sortis homine praedicata fuerunt.
 30 Sperat non rex Hungariae solum, qui maxime omnium tali indiget pontifice, sed 30
 totum Christianum genus, Te qui episcopum privatum egeris, tam sanctum, tam
 prudentem, tam solertem atque industrium in summo nunc honore constitutum, a
 Te ipso non degeneraturum, qui Hispaniis summa cum omnium commendatione
 praefueris, longe maiori nunc cum laude et gloria totius Christiani orbis imperium
 35 administraturum. Non sum nescius, quid hoc loco a me iure quodam modo res ipsa 31
 exigere videatur, ut vestrum simul et horum reverendissimorum patrum, qui Te
 elegerunt, acerrimum iudicium et tuas amplissimas laudes oratione mea prosequar.
 Sed ego utrumque consulto praetereo, aliorum sint istae de Te et de tuis clarissimis 32
 virtutibus praedicationes, alii dicant Te summa integritate, fide, modestia, singulari
 40 eruditione et doctrina incredibili in omni genere laudis excellentia praeditum. Quin 33
 et illud addant, si placet, Te tanta semper fuisse animi moderatione et continentia,
 ut nullos unquam honores quaesiveris. Illud fortasse apostoli Pauli Tecum in animo 34
 reputantem, ut nemo sibi sumat honorem nisi vocatus a Deo tamquam Aaron.

3 consentaneum *ed.* consentanen

19 ulla *ed.* nulla, *corr.* A.

36 *ed.* vestrum, *mendose deletum per A.*

Tanta tamen vicissim fuisse felicitate (si felicitatem appellare licet occultam 35
quandam divini numinis voluntatem ac providentiam) ut nulli honores ulli unquam 36
homini contigerint, qui non Tibi ultro, nec expectanti, nec opinanti sint oblatis. Ego 36
et haec et plura ac maiora hiis, licet in Te summopere admirer, illud tamen potius
5 mihi dicendum existimo, quod et Tu, Sapientissime Pater, verissimum esse
iudicabis, tanto maiorem et graviorem tuis humeris sarcinam esse impositam,
quanto non solum altiore loco sedes sed etiam admirabiliore et minus saeculis
nostris audita ratione in hunc altissimum honoris gradum conscendisti. Deus, nam 37
Deus fuit ille, qui Te externum, Romae nunquam visum, de tali dignitate ne
10 cogitantem quidem quicquam in animos horum sanctissimorum patrum, verum
iam tandem aliquem et idoneum pastorem ecclesiae sanctae praeficere quaerentium
miro quodam atque incredibili modo inserviit atque insinuavit. Tuum igitur erit ita 38
hac tanta Dei in Te benignitate uti, ut et Deo, qui Te elegit, et hominum, quos tuae
curae credidit, expectationi satisfacere possis. Fac, Clementissime Pater, talem 39
15 istum tuum pontificatum videamus, ut iure optimo et Tibi et sibi et universae
Christianitati congratulatus fuisse videatur rex Hungariae serenissimus. Exhibe 40
nobis, Pontifex Sanctissime, una cum illis antiquis pontificibus Romanis, qui
privatis omnibus affectibus post tergum relictis, omnibus aliis curis postpositis hoc
solum dies et noctes cogitabant, quo pacto gregem sibi creditum domino Deo suo
20 salvum atque incolumem repraesentare possent. Quali pontifice si unquam alias 41
indiguit respublica Christiana, nunc certe maxime indiget, cum adversarius eius
tanquam leo rugiens circuit quaerens, quem devoret, quam Christiani imperii
partem invadat et penitus absorbeat. Circuit inquam ab omni parte, nunc terra, 42
nunc mari, modo septentrionem, modo has, quae magis meridiem et occidentem
25 spectant regiones, assidue quatiens atque infestans. Qui non satis habens omni 43
Asia, quae Christiani olim iuris erat perdomita, magnam Europae partem e corpore
Christiani imperii avulsisse, iam circum ipsa Christianae reipublicae intima viscera
crudelissime grassatur, iamiam, Beatissime Pontifex, Amplissimi Patres, nisi
omnium ope resistitur, totius Europae imperio potiturus. Belgrado enim, sive eam 44
30 Taurinum vetere vocabulo appellare maluimus, et provincia Transalpina in
ditionem suam redactis, quid aliud effecit potentissimus hostis, quam ut ei per
Transalpinam quidem ad Moldaviam, Transsilvaniam, Poloniam, per Belgradum
vero ad utramque Pannoniam, ad reliquas Dalmatiae et totius Illyrici et ad hanc 45
orbis terrarum principem, Italiam, aditus pateat liberrimus. Scardona autem, quam
35 nuper prope inspectantibus vobis, Reverendissimi Patres, intercepit, cum illo suo
amplissimo portu, quam non ei commoditatem est praebitura ad omnes oras
maris Adriatici non paulatim modo carpendas, quod facere consuevit, sed si id
maluerit, uno impetu subigendas? Quod si ad haec Rhodus quoque insula 46
nobilissima, quam nunc fortissime quatit, accesserit (quod Deus benignissimus
40 avertat), quid ei tandem obstat, quin totum hoc, quod Christianum orbem
undique circumfluit mare, in sua habeat potestate. Providendum igitur et nunc,
dum adhuc provideri potest, omni ope providendum, ne ab hac immanissima et 47

17 *ed. una cum, delevit et corr. A., sed correctio legi non potest.*

19 *cogitabant ed. cogitabantur, corr. A.*

33 *Pannoniam ad reliquas ed. pannon iamad Reliquas, corr. A.*

35 *inspectantibus ed. inspectan, corr. A.*

efferatissima barbarorum illuvie penitus obruamur. Induendus ille vere Christianus 48
 et ad libertatem, honorem, decus, ad omnem amplitudinem natus animus. Et cum 49
 id omnibus faciendum tum vero Tibi potissimum, Beatissime Pontifex, qui caput es
 et non alicuius privati regni aut provinciae sed totius Christiani generis caput et tale
 5 caput, quod et divini numinis arbitrio et humano consensu ad hoc solum videtur
 institutum, ut omnium, quicumque Christiana religione censeantur, curam in
 commune gerat. Non enim regi Hungariae, non Poloniae, non aliis serenissimis 50
 regibus, sed Petro et successoribus eius pascendas suas oves Dominus nominatim
 commisit. Tu igitur pastor, nos oves, Tu caput, nos membra, Tu pater, nos filii. 51
 10 Quod pater filiis, caput membris, pastor ovibus, id Tu nobis in commune omnibus 52
 debes. Aliis regibus, quin ita volunt, satis esto regnorum cuique suorum fines tueri, 53
 tuorum regnorum fines cum iisdem terminis claudantur, quibus totus Christianus
 ne dicam terrarum orbis clauditur, totius Christiani generis curam agas oportet.
 Quid vero, quod isti maximi et amplissimi reditus, quibus non haec solum Romana 54
 15 sed etiam aliae per orbem Christianum ecclesiae sunt munificentissime locupletatae,
 neque possunt honestius, neque debent iustius in ullum alium usum quam in
 Christianorum conservationem expendi ac dispensari? Nam si bona pauperum 55
 sunt, si tributa egentium animarum, quemadmodum ea esse et sacri canones et
 antiqua sanctorum patrum scripta demonstrant, quibus hii magis debentur quam
 20 pauperibus? Qui sunt autem ex omni pauperum genere, si per universum mortale 56
 genus animo discurras, pauperiores, egentiores, calamitosiores quam illi, quorum
 animae simul cum corporibus hostili sunt obiectae furori? Nos abunde pulchrum ac 57
 religiosum esse ducimus sacras aedes magnifico ac regali sumptu extruere easque
 auro, argento, gemmis, margaritis atque omni pretiosa supellectile ornare.
 25 Pulchrius fortasse et Christianae pietati convenientius xenodochia, orphanotrophia 58
 et alia id genus ad alendos ac sustentandos egenos instituta loca condere et
 locupletare. Sed ego omnium pulcherrimam atque omnia caritatis opera longe 59
 excedentem illam elemosinam esse crediderim, qua vel iam capti ab hoste
 redimuntur vel captivitatis periculo obnoxii, ne in hostis potestatem deveniant,
 30 multo ante providetur. Praeclare enim divus Ambrosius, Mediolanae urbis 60
 episcopus, ornatus, inquit, sacrorum redemptio captivorum est. Et illa, inquit, sunt 61
 vere pretiosa vasa. Illi veri reditus ecclesiarum, qui redimunt animas a morte. Ille 62 63
 verus Domini thesaurus, qui idem operatur, quod sanguis eius est operatus.
 Praeclare etiam maiores nostri Hungari, qui episcopatus et alia sacerdotia ideo 64
 35 videntur copiosius locupletasse, ut eorum possessores certum alerent quotannis pro 65
 fidei catholicae defensione militum numerum, qui mos usque in hodiernum diem
 apud nos diligentissime servatur. Quod quidem exemplum, si ceteri Christiani
 sequuti fuissent et tot opulentissimos orbis Christiani episcopatus et ecclesias huic
 sanctissimo oneri ferendo subdidissent, nunquam certe res Christiana ad has
 40 angustias pervenisset. Non solum igitur Te, Beatissime Pater, debitorem facimus 66
 Christianae reipublicae ante omnes defendendae, quod caput eius es, sed hoc etiam
 nomine, quod illi miseri Christiani, qui in extremo discrimine versantur, suos esse
 credunt et in suam necessitatem institutos omnes istos, quos Tu, quos alii
 ecclesiarum antistites habent amplissimos proventus. Immo ita sibi Christo docente 67

29 captivitatis *ed.* captivitati, *corr.* A.

30 divus *ed.* divinus, *corr.* A.

persuadent eum demum esse bonum pastorem, qui nedum substantiam, sed si opus sit, etiam animam suam ponat pro ovibus suis. Quae tamen ego non propterea 68 commemoro, Pontifex Optime et Doctissime, quasi ea Tibi vel ignota esse putem, vel Te non ad omnia pro ovibus Tibi commissis etiam cum capitis discrimine 5 subeunda paratissimum existimem. Absit a me haec tam stulta et impia credulitas. 69 Credo ego et illo pontificum genere Te esse, id, quod scio, re ipsa ita esse brevi 70 comprobabis, qui verum Christi referens vicarium, verum decus honorem, gloriam, salutem rebus omnibus terrenis, immo vitae etiam ipsi libentissime anteponas. Quod quamvis ita esse certissime mihi persuadeam, non potui tamen me continere, 71 quin pauca in hanc sententiam dicerem, magis ut officio meo satisfacere viderer, 10 quam ut Tibi vel consilium darem, Principi Sapientissimo, vel stimulos adderem, pontifici ad omnia pro Christi ovibus facienda tua sponte incitatissimo. Verum 72 aliud est, Felicissime Pontifex, quod ego in Te magis et considero et admiror. Maiorem Tibi video oblatam rei bene gerendae facultatem, quam ulli unquam 73 Romano pontifici contigerit. Quorum si vitas et acta ex annalibus pontificiis 15 repetamus, inveniemus aliis auctoritatem, aliis facultatem, quibusdam etiam voluntatem ad hanc sanctissimam provinciam obeundam defuisse. Tibi vero rebus 75 omnibus, quae a Deo immortaliter desiderari possunt, undique affatim affluentibus quid deesse possit, nihil penitus video. Existimationem habes tantam, quantam 76 potest homini multa a puero semper innocentissime atque integerrime acta et per omnes bonas atque honestissimas artes ad hoc usque supremi honoris culmen 20 deducta conciliare, facultatem deinde tantam, quantam is habere potest. Qui ut 77 omnes ei principes alii Christiani desint, qui certe deesse non possunt, Caesarem tamen habet amicissimum et eum Caesarem, qui ut magnitudine imperii aequat 25 multos ita, ut omni virtutis genere exsuperat omnes fere illos vetustos imperatores. In Te vero tanta est pietate, tanto amore atque observantia, ut is nihil penitus Tibi 78 negaturus videatur, praesertim id ab eo postulanti, quod ad communem omnium salutem pertineat. Quid non negaret discipulus praeceptorum, alumnus nutritori, 79 Christi vicario Christianissimus imperator, denique filius patri et ei patri, quem 30 quantum dignitate et honoris culmine, tantum etiam doctrina et vitae sanctimonia videt aliis mortalibus praestare? Iam quid ego de aliis regibus et principibus loquar? 80 Quem enim ex illis omnibus ea credis naturae immanitate praeditum, adeo sui et 81 suorum et Christi optimi maximi oblitum, ut Te contra hostem communem vexillum crucis Christi ferente malit cum summo dedecore et periculo vel domi 35 ociosus manere vel privatas adhuc dissensiones agitare, quam summa et immortalis gloria ac perenni sua salute tua signa sequi? Nihil igitur, nihil omnino Tibi deest, 82 Pontifex Maxime, nisi forte voluntas deesset, quem in tanta virtute, tanta praesertim adiecta et auctoritate et potestate non etiam superesse nemo est, qui sibi possit persuadere. Ut tamen sicuti omnium maxime et debes et potes, ita etiam velis 83 rem Christianam salutem suam et suorum, quae in summum discrimen adducta est, iuvare ac Christianos principes ad hanc sanctissimam defendendam Christianae 40 religionis provinciam capessendam, quamprimum tua auctoritate inducere. Id vero est, quod a Te supplex summis et enixissimis precibus petit atque efflagitat rex 84

20 multa *ed. ult.*

21 hoc *in ed. difficile lectu, corr. per A.*

34 dedecore *ed. delectore, corr. A.*

37 quem *ed. quam, corr. A.*

Hungariae, cuius preces tanto plus ponderis apud Te habere debent, quanto plura
 Tibi sunt in hoc uno rege considerata. Nam et filius tuus est huic sanctae sedi 85
 extrema morientis patris voce commendatus. Et eo genere ortus cuius maiores suae 86
 sanguinis, suae successionis linea spectetur. Egesserunt (quae pace omnium 87
 5 dixerim), si cum aliorum regum factis conferantur, illi videbuntur pro privata sua
 vel gloria vel iniuria vel utilitate. Hii semper pro communi omnium salute 88
 decertasse. Postremo eius nationis rex, quae iam inde ab initio, quo Thurca Danubii 89
 ripam pulsare cepit, qui est prope quinquagesimus supra centesimum annus,
 maluerunt suis corporibus universum hostis impetum excipere et sustinere quam
 10 bonis etiam et aequis conditionibus ab hoste toties oblati facere quippiam, quod
 vel minimo detrimento reliquis Christianis esse posset. Qui tutam usque ad haec 90
 tempora, quantum in ipsis fuit, cum maxima sua clade et assidua sanguinis sui
 effusione Christianam rempublicam praestitere. Qui tot iam continuis cladibus adeo 91
 sunt attriti, eo angustiarum pervenerunt, ut nisi quamprimum adiuvantur, aut eis
 15 sit primo quoque tempore accumbendum, aut condiciones, quas hostis tulerit,
 accipiendae. Quae quales futurae sint et quantum reipublicae Christianae 92
 detrimentosae, facile unusquisque potest considerare. In quorum salute conserva- 93
 da non solum id considerari oportet perire socios, amicos, fratres et antiquos ac
 fortissimos reipublicae Christianae propugnatores, perire obsequentissimos huius
 20 sanctae sedis filios, sed illud quoque perire vobis, ut alia omittam, equitatum
 maximum et validissimum, perire terram omnium, quas septentrio habet,
 amoenissimam, fertilissimam et hosti ad propinquas regiones invadendas opportu-
 nissimam. Denique perire atque in perpetuum abscindi a Christiano imperio 94
 tantum terrarum tractum quantus hinc inter sinum Adriaticum et Cecios montes,
 25 illinc inter montes Carpathos et Euxinum pelagus iacet. Et haec omnia opibus et
 potentiae potentissimi hostis accedere. Huius igitur nationis rex, quae tanta in 95
 rempublicam Christianam praestitit, quae in tanto nunc discrimine versatur, quae
 tantum est et servata commodi et amissa detrimenti rebus Christianis allatura, Te
 supplex praecatur et per amorem Dei omnipotentis orat atque obtestatur, ne se
 30 deseras, ut sibi dum adhuc spirat, dum adhuc iuvare potest, re, non verbis, facto,
 non promissionibus citissime et quamprimum adesse velis. Existima non meas esse 97
 has, quas audis, sed illius, sed omnium Hungarorum, immo omnium illorum
 infeliciū populorum miserabiles voces. Illos nunc cogita ad unum omnes cum 98
 coniugibus et liberis supplices ante tuos iacere pedes et Te per ingentia maiorum
 35 suorum merita, per tot vulnera et mortes pro Christianis acceptas, per sanctissimos
 huius sanctissimae urbis tot fortissimorum martyrum cineres, denique per
 effusionem sanguinis domini nostri Iesu Christi orare, praecari, obtestari, ne se ab
 hac sanctissima veri Dei religione, quam nos semper devotissime coluimus, avelli et
 in spurcissimorum hostium potestatem venire permittas. Illi a Te, Beatissime Pater, 99
 40 ab hac sancta sede, a vestro, Reverendissimi Patres, sacratissimo senatu, ab
 omnibus Christiani nominis principibus, a tota Christianitate repetunt tot beneficia
 in vos collata, repetunt opes et facultates suas pro vobis conservandis liberalissime
 quotannis expositas, repetunt sanguinem suum et maiorum suorum pro vobis
 effusum. Nisi immites, nisi beneficii accepti prorsus immemores esse volueritis, 100

2 hoc ed. hęc, corr. A.

5 conferantur ed. conferrantus, corr. A.

24 quantus hinc ed. quatenus, corr. A.

servabitis vestros servatores, subvenietis vestris antiquis defensoribus. Tu vero, 101
Beatissime, Maxime et Optime Pontifex, nisi a tuis sanctissimis moribus, a Te ipso
deficere, nisi totum Christianum orbem et regem potissimum Hungariae tanta spe
de Te concepta frustrari volueris, uteris profecto hiis tot et tantis uno eodemque
5 tempore collatis in Te divinis muneribus. Uteris hac tanta et tam rara occasione 102
nunquam fortasse amplius, si nunc e manibus elabatur, reditura. Non deerit tuis 103
votis, tuis sanctissimis consiliis Deus optimus maximus. Aspiciet ille de sede sancta 104
sua, de excelso coelorum habitaculo et cogitabit de nobis, aperiet oculos suos et
videbit tribulationem nostram. Denique, Beatissime Pater, sive gloriam quaeris 105
10 apud homines immortalem sive apud Deum praemium sempiternum, nullam esse
credideris ad utrumque adipiscendum faciliorem expeditoremque viam, quam si
principibus Christianis quamprimum in unam sententiam et voluntatem adductis
dies et noctes cogitaveris de nobis, qui in extremo discrimine versamur,
conservandis.

15

Dicta pridie Nonas Septembris
Anno salutis MDXXII.

106

ANNOTATIONES

AD HISTORIAM VERISSIMAM

Clades Mohácsiensis opinionem publicam Europae, maxime Germaniae multum commovit. Praeter relationes et epistulas annotationesque manu scriptas opuscula arte typographica impressa permulta in lucem prolata sunt sed magis pro nuntio falso quam pro vera notitia. De his vide Guilelmus Fraknoi: A mohácsi csatáról szóló egykorú újságlapok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában, in *ephemeride Magyar Könyvszemle* 1876. pp. 8—14; Aladár Ballagi: Buda és Pest a világirodalomban. Budapest 1925, passim; Bela Pukánszky: Mohács és az egykorú német közvélemény, in: *Mohácsi emlékkönyv* 1926. Budapest s. a. pp. 277—294; Colomanus Benda: A törökkor német újságirodalma. Budapest 1942, passim; Helena Hubay: Feuilles volantes, gazettes et pamphlets hongrois ou relatifs à la Hongrie, conservés à la Bibliothèque Nationale de Budapest. Budapest 1948. ad annos 1526, 1527. Etc.

Litteras Stephani Broderici ex Posonio 10. Septembris 1526 ad pontificem Romanum datas hucusque ineditas ex amica liberalitate Belae Karácsonyi nunc primum sub prelo mandare possumus:

„Sanctissime Pater, Domine Clementissime, servitutis meae perpetuae humillimam commendationem.

Sanctitas Vestra iam intellexit nostrum infelicem cum Thurcis conflictum. Utinam non adeo audaces fuissetus ac non adeo in apertum periculum ruissemus temere! Sed ista quomodo, cuius consilio vel quorum potius temeritate sint acta, Vestra Sanctitas ex domino barone clarius intelliget, qui novit omnia, quae in hunc diem sciri potuerunt et quae a me scribi deberent. Ego ex hiis, quae acta sunt, quae nunc aguntur, non possum aliud conicere nisi manifestum excidium huius patriae procul omni dubio. De me aliter constituerem, quam constitui, si quae spes mihi superasset serviendi hic vel patriae vel Vestrae Sanctitati ac Sedi Apostolicae. Sed cum utrunque mihi sit ademptum, faciam id cum gratia et favore Vestrae Sanctitatis, quod dominus baro referet Vestrae Sanctitati. De ipso domino barone, de obsequiis, quae Sedi Apostolicae, Vestrae Sanctitati, huic regno serviendo praestitit, non est opus, ut aliquid scribam. Non dubito Vestram Sanctitatem et servitorum ipsius, quae praestitit, memorem futuram rationemque habituram et sortis miserae, in quam legatio eius regno cadente incidit, miserturam una cum dominis meis observandissimis, sacro reverendissimorum patrum collegio. Me, dominum baronem, meam perpetuam servitutem in gratiam Vestrae Sanctitatis humillime commendo, quae felicissime valeat. Ex Posonio, 10. Septembris 1526.

Vestrae Sanctitatis miserrimus servulus
et capellanus
S. Brodericus dd
cancell<.....>

Veniet ad Vestram Sanctitatem vel cum domino barone vel non tarde post ipsum Statilius praepositus Budensis, secretarius regius, bonus et sufficiens vir, nepos episcopi olim Vesprimiensis, bani Croaciae a Thurcis interempti. Supplico, sit Vestrae Sanctitati commendatus, meretur aliquid vel memoria avunculi tam boni servitoris religionis Christianae et Sanctae Sedis Apostolicae.”

(Archivum Secretum Apostolicum Vaticanum, Segreteria di Stato, Principi IV, foll. 328r—330v.)

Iohannis Cuspiniani magnam auctoritatem habens sed in Hungaros maxime iniqua Oratio, inferius sine auctoris nomine a scriptore nostro compluries citata, Brodericum ad scribendam „historiam

verissimam" vehementer impellit: Oratio protreptica Ioannis Cuspiniani ad Sacri Romani Imperii principes et proceres ut bellum suscipiant contra Turcum, cum descriptione conflictus nuper in Hungaria facti quo periit rex Hungariae Ludovicus . . . Viennae Austriae, Ioannes Singrenius, s. a. [1526].

AD SENT. 4.

scutum et clipeus — cf. Colomanus Benda: A magyar nemzeti hivatástudat története a XVI—XVII. században. Budapest 1937, passim. Ea mens in diplomate Vladislai I. regis Hungarorum primum aperitur: „sunt murus et clipeus fidelium pro honore nominis divini et defensione fidei catholicae” (Benda, op. cit. p. 25).

ambos eadem lagellonia stirpe prognatos — Anno 1444 rex Vladislaus I. in armis contra Turcos apud Varnam mortuus est. Eadem sententia in versibus eiusdem temporis legitur:

„Si Curios Fabiosque suos, si Roma Camillos
Effert, pro patria qui subiere necem,
Iure tuos celebrare potes, Ungaria, reges
Bina lagellonie gemina sancta domus.
Ladislaus erat primus, Ludovicus hic alter . . .”
(Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 253.)

AD SENT. 12.

Connubium 22. Iulii 1515 initum est consummatumque primo anno 1522.

AD SENT. 21.

Turcus 29. Augusti 1521 Belgrado potitus est.

AD SENT. 23.

Comes Christophorus de Frangepanibus de servitio archiducis Ferdinandi redierat, sed anno 1525 inter ipsum et archiepiscopum Strigoniensem in conventu Hatvaniensi discordia orta est, eaque de causa in custodiam traditus est. Hic evasus rediit ad Ferdinandum, cuius servituti se Spirae 1. Augusti 1526 obligat (vide in ephemeride Starine, tom. V. p. 266). De controversia vide relationem Valentini Eck notarii Bártfensis, Budae 11. Septembris 1525: „Item den dritten tag, vor dem ich gekhen Ofen bin komen, hatt der graff Christoff von Frangapanibus den erczbischoff im rath an den grind geschlagen, von wegen, das er in lugin hatt gestrafft, unnd bald darnach auf der gassen uber in gezückt unnd szo er durch den Dragfy Janusch unnd Doczy Janusch nit ver aüfgehalten, hett in auf der stell erstochen etc., der halben graf Christoff im schloss noch heut wirt vorhalden unnd ist zu besorgen, werd nix guts darausz, wann dy huszaren all an graff Christoff hangen etc.” (Ludovicus Thallóczy et Samu Barabás: Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus. Tom. II. Budapest 1913. pp. 379—380.) Vide et litteras Christophori de Frangepanibus ad Antonium Dandulum, Budae 14. Septembris 1525, in ephemeride Magyar Történelmi Társ., tom. XXV. 1878. pp. 345—346.

AD SENT. 27.

Ladislaus Szalkai de cancellariatu vere anni 1526 cedere vi coactus est.

AD SENT. 28.

Anno 1521 Solymanus Sabaciam occupavit.

AD SENT. 30.

dies divi Georgii = 24. Aprilis; cf. Ludovicus II. ad Franciscum Batthyány, Budae 29. Martii 1526: „indiximus dictam generalem universis regnicolis nostris ad festum beati Georgii martiris proxime venturum”, in *ephemeride Levéltári Közlemények*, tom. IV. 1927. p. 81.

AD SENTT. 31—36.

De *diaeta* uberius dissertat Desiderius Szabó: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Budapest 1909. pp. 101—110. Vide et constitutiones conventus campi Rákos anno 1526, articulus 8: „Rex ad expeditionem se praeparet et gentem paratam habeat”, art. 14: „Auxilium contra hostes ab externis Christianis principibus imploretur”, art. 18: „Capitaneus generalis eligatur”; etc. (*Corpus Iuris Hungarici*. Magyar törvénytár 1000—1526. Budapest 1899. pp. 836—853.) De rege Poloniae Sigismundo I. et de relatione Polonorum cum Turcis vide J. Dąbrowski: *Lengyelország és a török veszedelem 1526 előtt*, in: *Mohácsi emlékkönyv*, op. cit. pp. 125—139; J. Pajewski: *Stosunki polsko-węgierski i niebezpieczeństwo tureckie w latach 1516—1526*. Warszawa 1930, passim. Pax inter Turcum et Polonum a 15. Novembris 1525 ad eundem diem anni 1528 facta est.

AD SENT. 31.

ad diem virgini matri ab Elisabeth visitatae dicatam — recte: ad diem visitationi virginis matris ad Elisabeth dicatam, id est 2. Iulii.

AD SENT. 38.

Ipse Brodericus legatus regis fuit. Epistula regis Ludovici II. ad Franciscum I. regem Galliarum de mittendis auxiliis sine dato scripta legitur apud Georgium Pray: *Epistolae procerum regni Hungariae*. Pars I. Posonii 1806. pp. 223—226.

AD SENT. 39.

Litteras eiusdem Iohannis ad summum pontificem datas edidit G. Pray, op. cit. pp. 210—268. etc.

AD SENT. 40.

Litterae Ludovici II., Budae 21. Iunii 1526: „reverendus Ladislaus de Macedonia praepositus Quinqueecclesiensis ac egregius Petrus Bornemisza de Capotana, consilarii nostri ad exigendas pecunias vasaque aurea et argentea aut alia iocalia, quae ab universis regni Hungariae, Slavoniae et Transsylvaniae ecclesiis ac monasteriis ex permissione et indulto SS. D. N. Clementis PP. VII. pro expeditione contra Turcas colligi decrevimus, commissarii et collectores per speciales litteras nostras deputati fuissent”. (Stephanus Katona: *Historia critica regum Hungariae*. Tom. XIX. Budae 1793. p. 623.)

AD SENT. 45.

Cf. „Universa in pagos conventusque divisa, quos comitatus appellant . . . Conventus . . . citeriores, qui in Pannonias diffusi sunt . . . imprimis Syrmienis conventus . . . Deinde Valconensis . . . Post hunc Poseganensis” etc. (Antonius de Bonfinis: *Rerum Ungaricarum decades*. Edd. I. Fögel et B. Iványi et L. Juhász. Tom. I. Lipsiae 1936. Decas I, liber I, sentt. 340—344.)

AD SENT. 53.

Cf. Cuspiniani op. cit.: „pisculentissimus Tibiscus”.

AD SENT. 54.

Cf. Cuspinianus, op. cit.: „Traianus . . . pontem supra Danubium . . . stravisse feratur, cuius fragmenta hodie adhuc exstant”. Bonfinius, op. cit. Decas I, liber I, sent. 180: „Traianus . . . in Danubio pontem erexit . . . cuius hodie quoque pile nonnullae spectantur, ad quem . . . Severinum est oppidum”.

AD SENT. 65.

colonia Romanorum — Mursa.

AD SENT. 68.

Petrus Ransanus: Epithoma rerum Hungararum. Ed. Petrus Kulcsár. Budapest 1977, index II, sentt. 43—45: „Comitatus . . . Sirmiensis . . . Patria fuit Probi Romani imperatoris et beati Demetrii martyris. Antiquae urbis apparent adhuc multa vestigia.” Caesares Pannoniae nati auctore Cuspiniano Decius, Claudius II, Aurelianus, Diocletianus, Carus Carinus, Carus Numerianus, Valentinianus senior, Valens, Gratianus erant; Pannonius esse fertur Constantinus Magnus et pontifex Romanus Victor IV.

AD SENT. 71.

Iohannes Hunyadi et Iohannes Capistranus anno 1456 apud Belgradum victoriam memoratu dignam adepti sunt ex imperatore Mohammed II, non vero ex Amurathe.

AD SENT. 74.

Charta memorata deficit.

AD SENT. 75.

„Ambrosium Sarcantum . . . ad palatinum, qui tunc in arce fratris sui Georgii Bathorii Babocia prope Dravum sita copias cogebat, . . . properare iussit” — dicit Nicolaus Isthvanfius: Historia regni Hungariae. Viennae 1758. p. 74.

AD SENT. 77.

a quodam — scilicet a vaivoda Moldaviae.

AD SENT. 80.

De transitu Savi scribit Iohannes Antonius de Burgio, Budae 30. Iunii 1526, in: Pray, op. cit. pp. 254—255.

AD SENT. 81.

Cuspinianus, op. cit.: „Budam egressus XXIII. Iulii decem et octo millibus passuum Tolnam venit haud longe ab oppido quod Batha vulgo appellatur.”

AD SENT. 83.

Iohannes Antonius de Burgio, Budae 22. Iulii 1526: „Rex habuit in suo comitatu circiter 2000 et 500 pedites, 200 cataphractus et circiter 1000 equites levis armaturae” (Pray, op. cit. p. 264).

AD SENT. 84.

Idem, Budae 22. Iulii 1526: „Primum hospitatus est loco duobus milliaribus hinc dissito ubi mansit usque hodie” (Pray, op. cit. p. 263).

AD SENT. 86.

31. Iulii et in vico Adony inter Ercsi et Pentele sito castra metatus est (Levéltári Közlemények, tom. IV. 1927. pp. 87—89).

Romanorum colonia — Intercisa.

AD SENT. 88.

Ludovicus II. ad Franciscum Batthyány, Paks 5. Augusti 1526: „Itaque vobis harum serie firmissime committimus ut non mediam partem sed omnes colonos quamprimum levare debeatis . . . Hoc idem iussimus fieri in Transsylvania et in Hungaria.” (Levéltári Közlemények, tom. cit. p. 90.)

AD SENT. 92.

Pater Christophori de Frangepanibus Bernardus erat. Christophorus eo tempore, id est 1. Augusti, Spirae commorabatur. Litteras regias ad Franciscum Batthyány scriptas, duas scilicet 24. Iulii ex castris prope Érde, duas ex Adony 31. Iulii, unam ex Paks 5. Augusti, Elemér Mályusz edidit, in: Levéltári Közlemények, tom. IV. 1927. pp. 84—93.

AD SENT. 97.

dies transfigurato salvatori sacra — 6. Augusti.

AD SENT. 104.

privilegia sua et morem baronum etc. — cf. Vladislai II. decretum I, 1492, art. 19. §. 4: „Si regia maiestas aut palatinus vel generalis capitaneus regni pro tempore constitutus ad huiusmodi generalem exercitum personaliter proficisceretur, tunc etiam domini praelati et barones . . . et nobiles . . . ire teneantur usque ad metas et terminos regni et non extra antiqua ipsorum libertate requirente” etc. (Corpus iuris Hungarici, ed. cit. p. 492.)

AD SENT. 107.

Maria regina Sigismundo I. regi Poloniae, Posonii 9. Septembris 1526: „frustra quibusdam sanioris consilii viris dissuadentibus” (Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 219.).

AD SENT. 108.

pridie — 14. Augusti.

Unum ex castris memoratis Keszthely fuit, unde rex 16. Augusti litteras dedit (Levéltári Közlemények, tom. cit. p. 91), ad Batham 18. Augusti advenitur (l. c. pp. 91—92).

AD SENT. 113.

Iohannes Antonius de Burgio ad summi pontificis secretarium, Budae 19. Iunii 1526: „Miserant qui vocarent C. Christophorum et Nicolaum Germanum . . . capitancos exercitus futuros, sed neuter voluit venire” (Pray, op. cit. p. 244).

AD SENT. 120.

Anno 1522 Solymanus insulam Rhodi occupavit.

AD SENT. 122.

Nova Villa Macedoniorum — Újfalú, ex quo rex 21. Augusti litteras dat („ex castris nostris in Wýffalw”, v. Levéltári Közlemények, tom. cit. 92—93).

AD SENT. 126.

Paulus Várday ad Sigismundum regem, Agriae 13. Septembris 1526: „nostrorum animos cum ardorem pugnae accenderet” etc. (Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 216.). Cf. Broderici sent. 150: „mirus et incredibilis ac fatalis pene quidam militum ardor” et sent. 133: „pugnae, cuius desiderio videbant militum animos accensos”.

AD SENTT. 138—140.

Ad numerum exercituum cf. Brodericus Petro Tomicio etc., Posonii 6. Septembris 1526: „Nostrorum vix fuerunt XX milia, hostis habuit ad ducenta milia, sed que bello essent apta LXXX milia.” (Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 220.)

AD SENT. 141.

Ad numerum tormentorum ibidem: „Nos tormenta bellica et pauca et ea quoque mala parata, ille CD vel circiter bombardis magis quam alio genere virium hostis prevaluit”.

AD SENT. 149.

Cuspiniani op. cit.: „ex suis multi imprudentes regem hortarentur ut cum Turco congrederetur impar et viribus et potentia contra tam saevum ac potentem hostem”.

AD SENT. 156.

cum episcopo Vesprimiensi . . . qui in hanc usque diem in reginae obsequiis permanserunt — Thomas Zalaházy episcopus supra (sent. 147.) memoratus post conflictum se reginae re vera adiunxit, attamen fine eiusdem anni 1526 in Ferdinandi partes episcopatum Agriensem accipiens transiit. Itaque sententia praesens post annum 1526 confici vix potuit.

AD SENT. 163.

De regis persona vide litteras Broderici ad Petrum Tomicium scriptas, Posonii 6. Septembris 1526: „Regia maiestas, quam nostri non sunt passi ullo modo a praelio abesse . . .” (Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 221).

AD SENT. 170.

Cuspinianus, op. cit.: „aciem eduxit . . . XXIX. Augusti, qua die ecclesia decollationis Sancti Iohannis festum religiose colit”.

AD SENT. 178, nota

„os humerosque diis similis” cf. Vergilius: Aen. 1.593: „os humerosque deo similis”.

AD SENT. 179.

Agriensis adhuc ex Batha missus — cf. Paulus Várday ad Sigismundum I. regem Poloniae, Agriae 13. Septembris 1526: „me regia maiestas sex diebus reluctantem et me omnibus rationibus excusantem Budam ex castris reverti propter sua quedam negotia maxime necessaria paucis ante prelium diebus compulisset, cuius mandatis parere mihi etiam invito necesse fuit. Budam itaque veneram” etc. (Acta Tomicihana, tom. VIII. p. 216.).

De palatino regni vide notam Casparis Ursini sub anno 1527: „Stephanus Bathor palatinus coronam utraque manu gestans cruribus podagra vitiat in sella ante regem portabatur.” (Casparis Ursini Velii de bello Pannonico libri decem. Studio et opera Adami Francisci Kollarii. Vindobonae 1762. p. 36.)

AD SENT. 206.

Maria regina ad Sigismundum regem Poloniae, Posonii 9. Septembris 1526: „Turci deinde ex industria terga vertunt ac nostros insequentes ad insidiarum locum, ubi ingens bombardarum numerus terra et cespitate tectus erat, pertrahunt”. (Acta Tomicihana, tom. VIII. p. 219.)

AD SENT. 217.

Cuspinianus, op. cit.: „Dissolutus exercitus a nostris regem arripuit male custoditum a suis”, et alibi: „multi enim ex suis immemores iusiurandi fatum sui regis expectantes latuerunt” etc.

AD SENT. 227.

Relationem Francisci Sárffy provisoris lauriniensis ex arce lauriniensi die 12. Octobris ad Brodericum episcopum de reperto Ludovici regis corpore datam primum publicavit Fridericus Wilhelmus de Sommersberg: Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti. Tom. II. Lipsiae 1730. pp. 394—395, proxime Carolina Lanckorońska: Elementa ad fontium editiones. XXXIV. Romae 1975. pp. 67—69. Inter alia: „Nam dum loco appropinquaremus, necdum tamen attigissemus, Czetricz mihi a longe locum digito demonstravit. Festinanter illuc venimus, equum unum mortuum in luto et paludibus comperimus, Zettritz corpus regiae maiestatis illic esse arbitratus spretis paludibus luto se iniecit, sub equo corpus regium cum reliquis comitibus quesivit, nec reperit, arma tantum maiestatis suae ibidem invenit. Paululum inde progressi corpus unum exangue vidimus quod versando corpus esse cognovimus Trepka magistri curiae maiestatis suae. Multa denique corpora diutius versantes regium corpus inter illa non reperimus. Non longe ab eisdem paludibus [*Elementa*: sub quodam portu quandam] sepulturam novam vidimus et quasi divino instinctu humatum corpus regiae maiestatis cognovimus.” Etc.

AD SENT. 228.

Cuspinianus, op. cit.: „archiepiscopus Collociensis cuius caput longae hastae praefixum per exercitum ostentari fecit in suorum consolationem”.

AD SENT. 232.

De numero nominibusque occisorum eisdem fere verbis annotatio quaedam eiusdem temporis docet, edita in Acta Tomiciana, tom. VIII. pp. 228—230, et in Elementa ad fontium editiones, vol. cit. pp. 72—74.

AD SENT. 241.

Christophorus de Frangepanibus 3. Septembris 1526 ex Zagrabia litteras dat (Starine, tom. V. p. 274).

AD SENT. 242.

• Cuspinianus, op. cit.: „Et Maria regina in tanta festinatione ignara adhuc de mariti fato omnem suppellectilem in naves asportat. Sic cacteri cives cum uxoribus et liberis ac suppellectili, quam in tanto metu ac trepidatione eripere poterant, Danubio sese committunt ut Viennam versus fugiant . . . Ventum est in Danubio ad Strigonium archiepiscopalem sedem. Tum husserones incolae regni Turcicis longe saeviores et crudeliores nulla pietate moti, nulla misericordia navem onustam regia suppellectili reginae auferunt, spoliant et diripiunt. Nec tanta feritate satiati nisi ludibrio etiam suam reginam afficiant in tanta anxietate, mulieres husseronum vestes et puellarum soleas ex gynecaeo asportatas induunt, choreas faciunt, risus et subsannationes in timidum sexum iaciunt. O, gens effera et crudelior omni Turco, omni supplicio perdenda et mille mortis generibus castiganda, soboles scelerata non aere, non terra ferenda!”

AD SENT. 244.

Alexius Thurzó Sigismundo I. regi, Posonii 29. Septembris 1526: „iam maiorem partem Ungarie ulterioris, hoc est eius partis que est ultra Danubium, nobilissimos regiones usque Iaurinum depopulatus est et omnis igne excussit.” (Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 225.) Vide et sent. 252.

AD SENT. 247—250.

De clade prope Strigonium lege in Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 230: „Interfecta prope Strigonium rusticorum quinque milia”. (Vide et Elementa, vol. cit. p. 73.)

AD SENT. 251.

De summa caesorum captorumque: „Partim capti, partim interfecti per Ungariam in diversis locis usque ad ducenta milia.” (Acta Tomiciana, tom. VIII. p. 230, Elementa, vol. cit. p. 73.)

AD SENT. 252.

decimo quarto — recte nono. Solymanus urbem inierat 12. Septembris et ibi ad 20. diem eiusdem mensis commoratus est

Brodericus Petro Tomicio etc., Posonii 2. Octobris 1526: „Postea cesar Turcarum, cum Budam venisset, ponte super Danubio facto exercitum in ulteriorem ripam totum traduxit. Buda, Pesto et omnibus vicinis oppidis et villis combustis et spoliatis sola arce et secessu Nieckensi salvo atque illeso discessit, ut intelligimus, Varadinum Petri versus”.

AD SENT. 253.

Solymanus Hungaria 12. Octobris egressus est.

AD ORATIONEM

AD SENT. 1.

Strigonium — Esztergom.

Georgius archiepiscopus — Georgius Szatmári, archiepiscopus Strigoniensis inter annos 1522—1524.

AD SENT. 15.

Quinqueecclesiae — Pécs.

AD SENT. 17.

Taurinum — Belgradum (Beograd), occupatum a Turcis anno 1521.

Transalpina — regio inter flumen Histram et partem meridianam montium Carpathicorum sita, quae vocabulo illis temporibus usitato Havaselve, Havasalföld, hodierno nomine autem Muntenia dicitur (in Rumania).

AD SENT. 19.

Franciscus Marsupinus — legatus una cum Broderico missus; singula vitae eius non sunt nota.

AD SENT. 45.

Scardona — Skrodin (in Dalmatia).

AD SENT. 94.

Cecios montes — montes Bohemiae.

INDEX NOMINUM

Numeri in indice enumerati sententias Historiae Orationisve indicant. Semper prius proferuntur paragraphi Historiae, post autem abbreviationem „Or.” sequuntur Orationis, si in ea illud nomen invenitur. Nomina apparatus critici significat littera „n” (= nota) post numerum sententiae posita.

- Aaron Or. 34
 Aczél, Stephanus 159, 227, 232
 Adrianus VI. pontifex maximus Or. 2, 15
 Adriaticum (Adriacum, Adria) mare 49, 51, 69;
 Or. 45
 Adriaticus sinus Or. 94
 Agria (Eger) civitas 54
 Agriensis episcopus v. Várdai, Paulus
 Alba Graeca civitas 72, v. et Belgradum
 — Iulia (Gyulafehérvár) civitas 57
 — Regalensis praepositus (Laurentius Kretschmer) 179
 — Regalis (Székesfehérvár) civitas 46, 92, 241, 246
 Albanus dux 170n
 Albis fluvius 170n
 Ambrosius Or. 60
 Amurathes (recte: Mohammed II.) imperator Turcarum 71
 Anna soror Ludovici II. regis Hungariae 12
 Anna de Candale regina Hungariae 11
 Asia Or. 43
 — Minor 253
 Austria 12, 45, 93
 Bachia (Bács) oppidum et arx 54, 67
 Bakicz, Paulus 168
 Balassa, Franciscus 232
 Balaton (Balathum) lacus 47, 239, 244
 Bánffy, Iohannes 157
 Bánffy, Sigismundus 232
 Bánmonostra (Bakmonostra, Bácsmonostor) oppidum 70
 Baroh (Boroh, Borovo) 67
 Basy, Georgius 86, 88—90
 Báta (Batha) vicus 63, 108—110, 115—117, 122, 179
 Báthori de Somlío, Stephanus 82, 87
 Báthory Andreas, filius Andreae 86, 173, 207
 —, Andreas, filius Stephani 15
 —, Stephanus, filius Andreae 15
 —, Stephanus, filius Stephani 15
 Batthyány, Franciscus, banus Croatiae etc. 18, 92, 145, 157, 172
 —, Iohannes 232
 —, Urbanus 78, 87
 Belgradum (Beograd) civitas et arx 21, 28, 29, 42, 45, 50, 66, 70, 71, 120; Or. 44, v. et Alba Graeca, Nandor Alba, Taurinum
 Berizlaus, Petrus, episcopus Vesprimiensis 90
 Bichygyum (Bigihon, Bihács) oppidum 50
 Bistricia (Beszterce) oppidum 57
 Bistritia (Besztercebánya) civitas 54
 Bohemi 32, 93, 131, 135, 144, 177, 232, 241
 Bohemia 2, 11, 39, 81, 136, 241; Or. 15
 Bornemyzza, Iohannes 26, 159
 Boroh v. Baroh
 Bozna 45, 50
 Boznenses 49
 Boznensis episcopus v. Palina, Georgius de Brassovia (Brassó) civitas 57
 Brodericus, Stephanus, episcopus Sirmiensi 24, 27, 179; praepositus Quinqueecclesiensi Or. 2, 11, 15
 Buda civitas et arx 26, 44, 46, 54, 63, 81—84, 93, 125, 134, 155, 156, 179, 243, 246, 252, 253
 Budenses 242
 Burgio, Iohannes Antonius de 39
 Burgius, Andreas Or. 8
 —, Lombardinus Or. 1
 Caecius mons 45; Or. 94
 Capistranus, Iohannes 71
 Carolus V. imperator Romanorum 12, 38, 167n, 170n
 Carpathii montes 52, 56, 61; Or. 94
 Cassovia (Kassa) civitas 54
 Chaholy, Franciscus, episcopus Chanadiensis 232
 Chanadinum (Magyarcsanak) oppidum 54
 Chiele (Czelie, Csele) pagus 227
 Cibinium (Nagyszeben) civitas 57
 Colocensis archiepiscopus v. Thomory, Paulus

Colocensis ecclesia 21, 70
 Colocia (Kalocsa) metropolis 54
 Colosium (Kolozsvár) civitas 57
 Comarom (Komárom) oppidum 54, 246
 Croatia 18, 49, 50, 92, 131, 136, 145, 157
 Czelie v. Chiele
 Czethini v. Zetchiny
 Czetricz, Ulricus 181
 Czibak, Emericus 173

Dacia 56, 60
 Dalmatia 18, 49, 50; Or. 44
 Danubius fluvius 20, 44, 45, 47, 51, 54, 55, 60, 61,
 63—65, 67, 71, 72, 81, 86, 88, 96, 97, 103, 115—
 118, 186, 187, 227, 242—244, 252, 253; Or. 89
 Debrecinium (Debrecen) oppidum 54
 Drághffy, Iohannes 183, 232
 Dravus fluvius 20, 42, 45, 47, 48, 64—66, 75, 103,
 104, 115, 117, 123, 160, 252, 253

Erchy (Ercsi) pagus 86, 98
 Érd pagus 84
 Erdőd pagus 67
 Erdőd, Simon de, episcopus Zagrabiensis 158, 179
 Erdődy, Petrus 158
 Europa 44, 60, 74; Or. 43
 Euxinum mare 52, 60, 61; Or. 94
 Ezeek (Eszék) oppidum 65—67, 75, 86, 103

Federicus v. Fredericus
 Fekethe, Michael 231
 Ferdinandus archidux Austriae 12, 23, 36, 39,
 92—94
 Fertő lacus 47
 Földvár (Dunaföldvár) oppidum 88
 Földvár pagus 188
 Forgách, Nicolaus 232
 Francfordium (Frankfurt am Main) civitas 170n
 Franciscus I. rex Galliae 38
 Frangepanibus, Christophorus de 23, 36, 92, 113,
 125, 127, 129, 131, 144, 241
 Frangepanibus, comes quidam de 232
 Federicus (Federicus) elector Saxoniae 167n,
 170n
 Fumium v. Tininium

Galli 38
 Georgius marchio Brandeburgensis 241
 — (Szatmári) archiepiscopus Strigoniensis Or. 1
 Gerendi, Nicolaus 40
 Germani 57, 150
 Germania 44, 136; Or. 26
 Giulia dux Hunnorum 57
 Gnoynsky, Ladislaus (mendose: Leonardus,
 Lampertus) 101, 119, 167, 169
 Gözthon, Iohannes, episcopus Transsylvanus 89

Hampó, Iohannes 232
 Hannibal Carthaginensis Cyprius 100, 233
 Hardegh, Iohannes 235

Hassia 167n
 Helvetii 58
 Herczegh, Nicolaus 230
 Hieronymus, S. 46
 Himbraim dux Turcarum 229
 Hispaniae Or. 26, 30
 Homonnay, Franciscus 173
 Horváth, Simon 232
 Horváth de Vingárh, Casparus 87, 181
 Huna (Una) fluvius 48
 Hungari (Ungari) 44, 50, 147, 192; Or. 64, 97
 Hungaria (Ungaria) 2, 8, 11, 17, 28, 29, 32, 38, 43,
 44, 49, 59, 62, 64, 67, 71—74, 111, 129—131,
 247, 253; Or. 1, 8, 15, 16, 20, 30, 39, 50, 84, 101
 — citerior 44—46, 48, 51, 99, 237, 244, 252
 — ulterior (Ultradanubiana) 44, 45, 52—54, 61,
 99, 116, 252
 Hunni 44, 57
 Hunyadi, Iohannes, gubernator Hungariae 71

Iagellonia stirps 4
 Iauriensis episcopus v. Paxy, Blasius
 Iaurinum (Győr) oppidum 46, 241, 244, 252
 Iaycza arx 50
 Illyricum Or. 44
 Ingolstadtium (Ingolstadt) civitas 167n
 Isthwanffy, Iohannes 232
 Italia Or. 44
 Italici 150
 Iudaei 41
 Iulius Caesar 57

Kálnay (Kállay), Iohannes 166, 232
 Kálnay, Stephanus 232
 Kamancz (Kamenik) oppidum 70
 Keresztes (Mezőkeresztes) pagus 208n
 Kochi (Kocs) pagus 29
 Korlátkőy, Petrus 177, 232
 Krassó rivulus 118

Leo X. pontifex maximus Or. 17
 Ludovicus II. rex Hungariae 2, 11, 13, 28; Or. 15

Macedo (Macedonius), Ladislaus 40, 93
 Maczeyowzky, Iohannes 230
 Maria regina Hungariae 12, 83
 Maromarusia 52
 Maromarusii montes 53
 Maróth (Pusztamarót) vicus 247
 Martinus, S. 46
 Marsupinus, Franciscus Or. 19
 Marusius fluvius 53
 Mathias I. rex Hungariae 15, 71
 Maximilianus archidux Austriae 208n
 Mayláth, Stephanus 181
 Maytyny, Bartholomaeus 231
 Mediolana urbs Or. 60
 Megericius (?) 93
 Mehemetus III. imperator Turcarum 208n
 Mesi v. Moesi

- Milpergum (Mühlberg) civitas 170n
 Misnia 170n
 Moesi superiores 49
 Mohach (Mohács) oppidum 63, 64, 105, 114, 116—119, 121, 122, 131, 154, 186, 227
 Mohammed v. Amurathes, Mehemetus
 Moldavia 17, 60, 78; Or. 44, v. et Walachia Maior
 Moravi 32, 131, 135, 177, 232
 Moravia 39, 52
 Mórë, Ladislaus 160
 Mórë, Philippus, episcopus Quinqueecclesiensis 160, 179, 232
 Nádasdinus, Thomas 94, 95
 Nagh, Mathaeus 245
 Nandor Alba civitas 72, v. et Belgradum
 Natolia 253
 Niger mons 44
 Nitria (Nyitra) oppidum 54
 Nitriensis episcopus (Stephanus Podmaniczky) 179
 Noricum 45
 Nova Domo, Adam de 241
 — Villa Macedoniorum (Macedónújfalú?) pagus 122
 Numa Pompilius Or. 27
 Orbonasz (Orbancz), Andreas 242, 245
 Orlowchich, Gregorius 232
 Orzágh, Franciscus 232
 Pakos (mendose: Rákos, Paks) oppidum 63, 97
 Palina, Georgius de, episcopus Boznensis 109, 179, 232
 Pálóchy, Antonius 173, 232
 Pannonia Inferior 29, v. et Hungaria
 — Superior 24, 48, v. et Hungaria
 Pannoniae 45, 65; Or. 44
 Paulus apostolus Or. 34
 Paxy, Blasius, episcopus Iauriensis 179, 232
 —, Iohannes 232
 Péchy vir quidam 167n
 Penteleu (Dunapentele, Dunaújváros) pagus 86
 Peréni, Emericus 19
 —, Franciscus, episcopus Varadiensis 102, 147, 179, 232
 —, Gabriel 173, 232
 —, Petrus 19, 111, 118, 119, 172
 Pestum (Pest) civitas 54, 252
 Petrus (apostolus) Or. 50
 Piczigetone (Pizzighettone) oppidum 38
 Pileczki v. Prylezky
 Podmaniczky, Michael 123, 124, 128, 232
 Pogán, Sigismundus 232
 Poloni 101
 Polonia 8, 33, 52; Or. 44, 50
 Posega comitatus 45
 Posonium (Pozsony) civitas 26, 52, 54, 131, 242
 Prylezky (Pileczki), Iohannes 230
 Quinqueecclesiae (Pécs) civitas 46, 64, 117, 145, 239
 Quinqueecclesiense capitulum 160
 Quinqueecclesiensis episcopatus 115
 — episcopus v. Mórë, Philippus
 — praepositus v. Brodericus, Stephanus
 Radicz Bosicz 168
 Radul wayvoda Transalpinus 17, 77, 78, 87
 Rascia 45, 50
 Rasciani 49
 Ráskay, Casparus 166, 197
 Rákos v. Pakos
 Rhodus insula 120; Or. 46
 Rivulus Dominarum (Asszonypataka. Nagybánya) civitas 54
 Roma urbs 147; Or. 14, 37
 Romana ecclesia Or. 54
 Romani 65, 86
 Romanus pontifex 21, 32, 35, 39; Or. 26, 40, 73
 — senatus Or. 27
 Russia 52
 Sabacia (Szabács) arx 28
 Sabaria (Szombathely) oppidum 46
 Sabini Or. 27
 Salcanus v. Zalkanus
 Salm, Salinis v. Zólyom
 Sárkani (Zarkan), Ambrosius 84, 232
 Savus fluvius 20, 28, 29, 42, 43, 45, 48, 71, 72, 75, 80, 103
 Saxones 41, 57
 Saxonia 167n
 Scardona Or. 45
 Scepusiensis comes v. Zápolya, Georgius de
 Scepusium 54
 Sclavi (Slavi, Sclavonici) 131, 145
 Sclavonia 18, 24, 45, 48, 50, 59, 136, 157
 Scythia 4, 44
 Segnia (Zengg) civitas 50
 Servia 50
 Severinum (Szörény) arx 52, 54, 56
 Siculi 58
 Sigismundus I. rex Poloniae 33
 Silesia v. Slesia
 Simigiensis, Georgius 253n
 Sirmiensi episcopatus 70
 — episcopus v. Brodericus, Stephanus
 Sirmium comitatus 20, 28, 45, 68, 70
 Slavi v. Sclavi
 Slesia (Silesia) 39, 52
 Slesitae 32, 131
 Slyk, Stephanus 177, 232
 Soclosium (Siklós) oppidum 64
 Solymanus II. imperator Turcarum 2, 11, 28, 168
 Sopronium (Sopron) civitas 46
 Spyra (Speyer) civitas 39, 95
 Statilius, Iohannes 90, 125
 Stephanus wayvoda Moldaviae 17
 Stridon (Stridó) pagus 46
 Strigoniense capitulum 245
 Strigoniensis archiepiscopatus 248

— archiepiscopus 78, 83, 128, 179, 213, v. et Georgius (Sztalmári); Zalkanus, Ladislaus Strigonium (Esztergom) metropolis et arx 46, 242, 245, 247

Tahy, Iohannes 157, 172

Taurinum civitas 72; Or. 17, 44, v. et Belgradum Thárczay, Nicolaus 177, 232

Thata (Tata) oppidum et arx 246

Themesiensis arx (Temesvár) 19, 54

Thomory, Paulus, archiepiscopus Colocensis 20, 21, 29, 42, 96, 109, 111, 113, 118, 137, 147, 150, 153, 232, 253n

Thörök, Valentinus 166

Thracia 77

Thurzó, Alexius 25, 156, 242

Tibiscus fluvius 53—55, 67, 252

Tininium (mendose: Fumium, Knin) oppidum 50

Titeliensis praepositura 67

Titelium (Titel) oppidum 55

Tolna oppidum 63, 79, 81, 97—99, 103, 108

Tornaly, Iohannes 232

Traianus imperator Romanorum 54

Transalpina provincia Or. 17, 44

Transalpinus wayvoda v. Radul

Transdanubialis tractus Hungariae 61

Transsylvani 41, 78, 82, 88, 89, 131, 240

Transsylvania 15, 16, 52, 53, 56, 59—61, 125, 136; Or. 44

Transsylvanus wayvoda v. Zápolya, Iohannes de Treпка, Andreas 177, 227, 232

Trincinium (Trencsén) oppidum 54

Turcae 2, 11, 29, 30, 33, 42, 49, 70, 71, 75, 80, 87, 103, 120, 123, 188, 204, 208n; Or. 89

Turcarum imperator v. Amurathes; Mehemetus III.; Solymanus II.

Tyrnavia (Nagyszombat) oppidum 54

Vacia (Vác) oppidum 54

Vaciensis episcopus (Iohannes Ország) 179

Vagus fluvius 54

Walachia 61

— Maior 17, v. et Moldavia

— Minor (Transalpina) 17, 52, 60

Walkó arx 67

— comitatus 45

Valpó (Valpovo) arx 64

Varadiensis episcopus v. Perényi, Franciscus

Varadinum (Várad) civitas 54

— Petri (Péternárad) arx 28, 55, 70, 80, 91, 94, 96, 97, 103

Várdai, Paulus, episcopus Agriensis 101, 179

Wárdai, Emericus 232

Veneti (Venetus) 34, 49

Vesprimiensis episcopus v. Zalaházy, Thomas Viennenses 155, 252

Wiertesiae (Vértes) sylvae 248

Vilak (Ilok) oppidum 68, 70, 91, 103

Vissegradum (Visegrád) arx 29, 245

Vladislaus II. Kazimirus rex Hungariae 11

Ulma (Ulm) civitas 170n

Una v. Huna

Ungari(a) v. Hungari(a)

Zagrabia (Zágráb) civitas 50, 241

Zagrabiensis episcopus v. Erdőd, Simon de

Zalaházy, Thomas, episcopus Vesprimiensis 147, 156, 242

Zalankemen (Slankamen) arx 28, 70

Zalkanus (Salcanus), Ladislaus, archiepiscopus Strigoniensis 27, 232

Zamossius fluvius 53

Zápolya, Georgius de, comes Scepusiensis 16, 92, 100, 110, 111, 113, 232

—, Iohannes de, wayvoda Transsylvanus 16, 19, 42, 77, 78, 82, 86, 125, 172

—, Stephanus de 16

Zarkan v. Sárkányi

Zatha (Sotin) arx 67, 68

Zechy, Thomas 173, 232

Zegedinum (Szeged) civitas 54, 240

Zekzardum (Szekszárd) oppidum 108

Zemlin (Zimony) arx 71

Zerechen, Iohannes 160

Zetchiny (Czetini), Mathias 232

Zólyom (Salinis, Salm), Nicolaus de 36, 113

TOMI ANTE HOC TEMPUS
EDITI IN SERIE NOVA

Tomus I

ANTONIUS DE BONFINIS
RERUM HUNGARICARUM
DECADES

Ediderunt
M. KULCSÁR et P. KULCSÁR
pp. 285 — ISBN 963 05 0515 0

Tomus II

PETRUS RANSANUS
EPITHOMA RERUM
HUNGARARUM
ID EST ANNALIUM
OMNIUM TEMPORUM
LIBER PRIMUS ET SEXAGESIMUS

Edidit P. KULCSÁR
pp. 232 — ISBN 963 05 0994 6

Tomus III

JOHANNES VITÉZ DE ZREDNA
OPERA QUAE SUPERSUNT

Edidit I. BORONKAI
pp. 290 — ISBN 963 05 1513 X

Tomus IV

CHRISTIANUS SCHESAEUS
OPERA QUAE SUPERSUNT
OMNIA

Edidit F. CSONKA
pp. 547 — ISBN 963 05 1740 1

Tomus V

SIMON PROXENUS A SUDETIS
COMMENTARII DE ITINERE
FRANCOGALLICO

Edidit D. MARTÍNKOVÁ
pp. 127 — ISBN 963 05 1843 0

Divulgatur per

KULTURA

loculus postalis 149, H-1389 Budapest

ISBN 963 05 3837 7